Valószínűségszámítás
és
matematikai statisztika
gyakorlatok

feladatok és megoldások

2006. június 6.

Tartalomjegyzék

1. fejezet

Valószínűségszámítási feladatok

1.1. Függetlenség, feltételes valószínűség

1.1. Feladat. *Egy sakk versenyen $2^N = 32$ versenyző indul. A verseny egyenes kieséses rendszer szerint, $N = 5$ fordulóban zajlik úgy, hogy minden forduló után a győzteseket véletlenszerűen párosítják, és bármelyik versenyző $\frac{1}{2}$ valószínűséggel győzi le ellenfelét (döntetlen kizárva). Mennyi annak valószínűsége, hogy két kijelölt versenyző megmérkőzik egymással?*

Megoldás: Vizsgáljuk először annak p valószínűségét, hogy $2K$ számú versenyző párosítása során, mennyi annak valószínűsége, hogy két kijelölt játékos egymás ellen játszik? Az eseteket számoljuk meg úgy, hogy az egyik kiválasztott versenyzőhöz sorsolunk egy másikat:

$$\begin{aligned}
\text{összes eset:} \quad & 2K-1 \\
\text{kedvező eset:} \quad & 1 \\
p \;=\; & \frac{1}{2K-1}
\end{aligned}$$

Jelölje $n = 1, 2, \cdots, N$ esetén

A_n a két versenyző megmérkőzik az n-edik fordulóban
B_n mindkét versenyző nyer az n-edik fordulóban
F_n mindkét versenyző részt vesz az n-edik fordulóban

akkor teljesülnek

$$\begin{aligned}
F_1 &= \Omega \qquad F_{n+1} = F_n \cap \overline{A}_n \cap B_n \quad n = 1, 2, \cdots, N-1 \\
P(A_n|F_n) &= \frac{1}{2^{N+1-n}-1} = \frac{P(A_n)}{P(F_n)} \Longrightarrow P(F_n) = P(A_n)\left(2^{N+1-n}-1\right) \quad n = 1, \cdots, N
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
P(A_{n+1}) &= P(F_n \cap \overline{A}_n \cap B_n \cap A_{n+1}) = \\
&= P(F_n) \cdot P\left(\overline{A}_n|F_n\right) \cdot P\left(B_n|F_n \cap \overline{A}_n\right) \cdot P\left(A_{n+1}|F_n \cap \overline{A}_n \cap B_n\right) = \\
&= P(A_n)\left(2^{N+1-n}-1\right) \cdot \frac{2^{N+1-n}-2}{2^{N+1-n}-1} \cdot \frac{1}{4} \cdot \frac{1}{2^{N-n}-1} = P(A_n) \cdot \frac{1}{2}
\end{aligned}$$

tehát

$$P(A_n) = P(A_1)\frac{1}{2^{n-1}} \qquad n = 1, 2, \cdots, N \ .$$

A keresett esemény kizáró események uniójaként

$$A = A_1 \cup A_2 \cup \cdots \cup A_N \ ,$$

és valószínűsége

$$P(A) = \frac{1}{31}\left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2^2} + \frac{1}{2^3} + \frac{1}{2^4}\right) = \frac{1}{16} \ .$$

1.2. Feladat. *Szinbád, a szultánnak tett szolgálataiért, választhat egyet az $N = 100$ háremhölgy közül úgy, hogy az egyenként előtte elvonuló hölgyek valamelyikére rámutat. Tegyük fel, hogy a háremhölgyek szépségük szerint egyértelműen sorrendbe állíthatók, és Szinbád taktikája a következő: a véletlen sorrendben elvonuló hölgyek közül, az első $n = 10$ szemrevétele után azt választja, aki szebb minden korábban látottnál. Mennyi annak valószínűsége, hogy Szinbád a legszebb háremhölgyet választja?*

Megoldás: Vezessük be a következő eseményeket

$$\begin{array}{ccl} A & - & \text{Szinbád a legszebb háremhölgyet választja} \\ B_1 & - & \text{a legszebb hölgy az első helyen áll} \\ B_2 & - & \text{a legszebb hölgy a második helyen áll} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ B_N & - & \text{a legszebb hölgy az } N\text{-edik helyen áll} \end{array}$$

ahol a $B_k \quad k = 1, 2, \ldots, N$ események teljes eseményrendszert alkotnak, és

$$P(B_k) = \frac{1}{N} \quad k = 1, 2, \ldots, N \qquad P(A \mid B_k) = \begin{cases} 0 & \text{ha} \quad k = 1, 2, \ldots, n \\ \frac{n}{k-1} & \text{ha} \quad k = n+1, n+2, \ldots, N \end{cases}$$

amiből a keresett

$$P(A) = \sum_{k=n+1}^{N} \frac{n}{k-1} \cdot \frac{1}{N} = \frac{n}{N} \sum_{k=n+1}^{N} \frac{1}{k-1} = \frac{10}{100} \cdot \sum_{k=11}^{100} \frac{1}{k-1} = 0.2358409$$

valószínűség a teljes valószínűség tétellel számolható.
Megjegyzés: Ha az $N = 100$ esetben megkeressük azt az n számot, amire $P(A)$ maximális, kapjuk az

$$\frac{n}{100} \cdot \sum_{k=n+1}^{100} \frac{1}{k-1}$$

kifejezés maximumát $n = 37$ esetén, és ekkor $P(A) = 0.37474278$. Megmutatható, hogy $N \to \infty$ esetén, $\frac{N}{n} = e = 2.718\,3$ arány adja a maximális valószínűséget, ami most $\frac{100}{37} = 2.702\,7$.

1.3. Feladat. *Két testvér, A és B, p illetve q valószínűséggel mond igazat. Ha B azt állítja, hogy A hazudik, mennyi annak valószínűsége, hogy A igazat mond?*

Megoldás: Vezessük be az alábbi eseményeket

$$
\begin{aligned}
A_1 -&\ A \text{ mond egy igaz állítást}\\
A_2 -&\ A \text{ mond egy hamis állítást}\\
B_1 -&\ B \text{ azt állítja, hogy } A \text{ igaz állítást mond}\\
B_2 -&\ B \text{ azt állítja, hogy } A \text{ hamis állítást mond}
\end{aligned}
$$

akkor feltehetjük:

$$
\begin{aligned}
P(A_1) &= p \quad P(A_2) = 1-p\\
P(B_1 \mid A_1) &= P(B_2 \mid A_2) = q \quad P(B_1 \mid A_2) = P(B_2 \mid A_1) = 1-q
\end{aligned}
$$

amiből a keresett

$$
P(A_1 \mid B_2) = \frac{P(B_2 \mid A_1)\cdot P(A_1)}{P(B_2 \mid A_1)\cdot P(A_1) + P(B_2 \mid A_2)\cdot P(A_2)} = \frac{(1-q)\,p}{(1-q)\,p + q\,(1-p)}
$$

valószínűség a Bayes tétellel számolható.

1.4. Feladat. *Egy lőtéren húszan gyakorolnak, köztük* 4 *kiváló,* 7 *jó és* 9 *gyenge felkészültségű lövész van, akik* 0.9, 0.8 *illetve* 0.6 *valószínűséggel találják el a célt. Egy találomra megfigyelt lövés sikeres illetve sikertelen voltából következtessünk a lövész felkészültségére! Adjuk meg a hibás következtetés valószínűségét!*

Megoldás: Vezessük be az alábbi eseményeket:

$$
\begin{aligned}
A_1 -&\ \text{a megfigyelt lövés nem talál}\\
A_2 -&\ \text{a megfigyelt lövés talál}\\
B_1 -&\ \text{kiváló lövész adta le a lövést}\\
B_2 -&\ \text{közepes lövész adta le a lövést}\\
B_3 -&\ \text{gyenge lövész adta le a lövést}
\end{aligned}
$$

Foglaljuk össze a két teljes eseményrendszerrel kapcsolatos $P(A_i \cap B_j)$ és $P(B_j \mid A_i)$ valószínűségeket az alábbi táblázatban:

$A.\setminus B.$	B_1	B_2	B_3	$P(A.)$
A_1	$0.1\cdot\frac{4}{20}=0.02$ $\frac{0.02}{0.27}=0.07407$	$0.2\cdot\frac{7}{20}=0.07$ $\frac{0.07}{0.27}=0.25926$	$0.4\cdot\frac{9}{20}=0.18$ $\frac{0.18}{0.27}=\mathbf{0.66667}$	0.27
A_2	$0.9\cdot\frac{4}{20}=0.18$ $\frac{0.18}{0.73}=0.24658$	$0.8\cdot\frac{7}{20}=0.28$ $\frac{0.28}{0.73}=\mathbf{0.38356}$	$0.6\cdot\frac{9}{20}=0.27$ $\frac{0.27}{0.73}=0.36986$	0.73
$P(B.)$	$\frac{4}{20}=0.20$	$\frac{7}{20}=0.35$	$\frac{9}{20}=0.45$	1.00

Tehát a Bayes döntés, és a hiba valószínűsége:

d^*	$P\left(A_i \cap B_{d^*(i)}\right)$
$1 \mapsto 3$	0.18
$2 \mapsto 2$	0.28
	0.46

$$P(H_{d^*}) = 1 - 0.46 = 0.54$$

1.5. Feladat (*). *Egy kosárlabda játékos egymás után végez büntető dobásokat. Az elsőt bedobja, a másodikat nem, és minden további dobása akkora valószínűséggel lesz sikeres, mint amennyi a megelőző dobásokban a kosarak relatív gyakorisága. Mennyi annak valószínűsége, hogy 100 dobásból pontosan 50 kosarat fog dobni?*

Megoldás: Jelölje

$$A_k - \text{ a } k\text{-adik dobás sikeres}$$

akkor az az esemény, hogy $3 \leq N$ számú dobásból n számú sikeres:

$$B_{N,n} = \bigcup_{c_3, c_4, \ldots, c_N} A_3^{c_3} \cap A_4^{c_4} \cap \cdots \cap A_N^{c_N} \quad 1 \leq n \leq N-1 \tag{1.1}$$

ahol a $c_3, c_4, \ldots, c_N$ sorozat $n-1$ számú "␣" szóköz karakter és $N-n-1$ számú "c" komplementer jel egy permutációja. A (1.1) diszjunkt únió egy tagjának valószínűsége a szorzási szabály segítségével, ha például minden szóköz elöl áll:

$$\begin{aligned} P\left(A_3 \cap A_4 \cap \cdots \cap A_{n+1} \cap A_{n+2}^c \cap A_{n+3}^c \cap \cdots A_N^c\right) = \\ = \frac{1}{2} \cdot \frac{2}{3} \cdot \cdots \cdot \frac{n-1}{n} \cdot \frac{1}{n+1} \cdot \frac{2}{n+2} \cdot \cdots \cdot \frac{N-n-1}{N-1} = \\ = \frac{1}{N-1} \cdot \frac{(n-1)! \cdot (N-n-1)!}{(N-2)!} \end{aligned}$$

Ezt az értéket kapjuk minden $\frac{(N-2)!}{(n-1)! \cdot (N-n-1)!}$ számú permutáció esetén, hiszen az egymást követő tényezők nevezői rendre

$$2, \quad 3, \quad \cdots n, \quad n+1, \quad \cdots N-1$$

és a számlálók két (egyesével) növekvő

$$1, \quad 2, \quad \cdots n-1 \quad \text{illetve} \quad 1, \quad 2, \quad \cdots N-n-1$$

sorozat permutációja lesz. Tehát

$$P\left(B_{N,n}\right) = \frac{1}{N-1}$$

1.2. Valószínűségi változók

1.6. Feladat. *A következő szerencsejátékot játszuk 10Ft befizetése ellenében: kockát dobunk, és ha az eredmény 1, 2 vagy 3, akkor még fizetünk további 5Ft-ot. Ha a dobás eredménye 4, 5 vagy 6, akkor hatszor ennyi Ft-ot kapunk. Jelölje ξ a játékban elért eredményt (bevétel - kiadás),*

a) *adjuk meg a véletlen kísérlet matematikai modelljét!*

b) *adjuk meg ξ eloszlását!*

c) *mennyi a nyerés ($\xi > 0$) valószínűsége?*

d) *mi a legvalószínűbb érték?*

Megoldás:

a) A véletlen kísérlet matematikai modellje a kombinatórikus v.m. (n – összes eset száma, k – kedvező esetek száma):

$$\Omega = \{1,2,3,4,5,6\} \quad n = 6$$

$$\xi(\omega) = \begin{cases} -15 & \text{ha } \omega = 1,2,3 \\ 14 & \text{ha } \omega = 4 \\ 20 & \text{ha } \omega = 5 \\ 26 & \text{ha } \omega = 6 \end{cases} .$$

Mivel most Ω minden részhalmaza esemény, a ξ függvény v.v., mellyel kapcsolatos események közül elég vizsgálni a

$$\begin{aligned} \{\xi = -15\} &= \{1,2,3\} & k = 3 \\ \{\xi = 14\} &= \{4\} & k = 1 \\ \{\xi = 20\} &= \{5\} & k = 1 \\ \{\xi = 26\} &= \{6\} & k = 1 \end{aligned}$$

eseményeket.

b) ξ értékkészlete véges, ezért diszkrét eloszlása és eloszlásfüggvénye az értékek növekvő sorrendjében megadva:

x	$P(\xi = x)$	$F(x)$
-15	$\frac{3}{6}$	0
14	$\frac{1}{6}$	$\frac{3}{6}$
20	$\frac{1}{6}$	$\frac{4}{6}$
26	$\frac{1}{6}$	$\frac{5}{6}$
$\sum$	1	

. (1.2)

c) Számítsuk ki a

$$P(\xi > 0) = \frac{1}{6} + \frac{1}{6} + \frac{1}{6} = \frac{1}{2}$$

valószínűséget.

d) Mivel

$$\max_x \{P(\xi = x)\} = \frac{1}{2} = P(\xi = -15) \ ,$$

a keresett érték (ξ un. módusza) -15.

1.7. Feladat. *Egy 2 egység hosszúságú szakaszon találomra választunk egy pontot. Az így kapott két részből, mint oldalakkal, téglalapot készítünk. Jelölje ξ a téglalap területét,*

a) *adjuk meg a véletlen kísérlet matematikai modelljét!*

b) *adjuk meg ξ eloszlását!*

c) *mennyi annak valószínűsége, hogy a terület $\frac{1}{3}$ és $\frac{2}{3}$ közé esik?*

d) *milyen értéknél lesz nagyobb illetve kisebb a terület azonos valószínűséggel?*

Megoldás:

a) A véletlen kísérlet matematikai modellje a geometriai v.m.(H – összes eset hossza, h – kedvező esetek hossza):

$$\Omega = [0;2] \quad H = 2$$

$$\xi(\omega) = \omega \cdot (2 - \omega) \quad \omega \in [0;2] \ .$$

Vizsgáljuk a ξ-vel kapcsolatos $\{\xi < x\}$ "nívóhalmazokat", ami az

$$\omega \cdot (2 - \omega) < x \quad \omega \in [0;2] \tag{1.3}$$

egyenlőtlenség megoldáshalmaza. Az egyenlőtlenség ekvivalens alakításával kapjuk

$$0 < \omega^2 - 2\omega + x \quad \omega \in [0;2]$$

aminek megoldása, ha

i) $4 - 4x < 0 \Leftrightarrow x > 1$

$$\{\xi < x\} = [0;2] \quad h = 2$$

ii) $4 - 4x = 0 \Leftrightarrow x = 1$

$$\{\xi < x\} = [0;2] \setminus \{1\} \quad h = 2$$

iii) $4 - 4x > 0 \Leftrightarrow x < 1$

Ha $0 < x < 1$

$$\{\xi < x\} = \left[0; 1 - \sqrt{1-x}\right[\cup \left]1 + \sqrt{1-x}; 2\right[\quad h = 2\left(1 - \sqrt{1-x}\right) \ ,$$

ha pedig $x \leq 0$

$$\{\xi < x\} = \emptyset \quad h = 0 \ .$$

Tehát ξ valóban valószínűségi változó.

b) ξ eloszlása nem lehet diszkrét, ezért adjuk meg eloszlásfüggvényét:

$$F(x) = P(\xi < x) = \begin{cases} 0 & \text{ha } x \leq 0 \\ 1 - \sqrt{1-x} & \text{ha } 0 < x \leq 1 \\ 1 & \text{ha } 1 < x \end{cases}$$

ami szakaszonként folytonosan differenciálható, tehát ξ folytonos eloszlású

$$f(x) = \frac{1}{2\sqrt{1-x}} \quad 0 < x < 1 \tag{1.4}$$

sűrűségfüggvénnyel.

c) Számítsuk ki a

$$P\left(\frac{1}{3} < \xi < \frac{2}{3}\right) = \int_{\frac{1}{3}}^{\frac{2}{3}} \frac{1}{2\sqrt{1-x}} dx = F\left(\frac{2}{3}\right) - F\left(\frac{1}{3}\right) = \frac{\sqrt{6}-\sqrt{3}}{3}$$

valószínűséget.

d) Mivel ξ folytonos eloszlású, $P(\xi = x) = 0$ minden $x \in \mathbb{R}$ esetén, ezért keressük az

$$P(\xi < x) = P(\xi > x) = F(x) = \frac{1}{2}$$

egyenlet megoldását, amiből

$$1 - \sqrt{1-x} = \frac{1}{2} \Rightarrow x = \frac{3}{4}\ ,$$

tehát a keresett érték (ξ u.n. mediánja) $\frac{3}{4}$.

1.8. Feladat. *Két kockát dobunk, és ξ jelölje az eredmények maximumát, η pedig a két dobás minimumát.*

a) *Adjuk meg $(\xi;\eta)$, ξ és η eloszlását!*

b) *Függetlenek-e ξ és η?*

c) *Mennyi annak valószínűsége, hogy a maximum legalább kétszer akkora mint a minimum?*

Megoldás:

a) Mivel $(\xi;\eta)$ véges értékkészletű, a kombinatorikus v.m.-ben számolhatjuk eloszlását, amit az értékek szerint táblázatba foglalva kapjuk az együttes illetve perem eloszlásokat:

$x \backslash y$	1	2	3	4	5	6	$P(\xi = x)$
1	$\frac{1}{36}$	0	0	0	0	0	$\frac{1}{36}$
2	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	0	0	0	0	$\frac{3}{36}$
3	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	0	0	0	$\frac{5}{36}$
4	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	0	0	$\frac{7}{36}$
5	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	0	$\frac{9}{36}$
6	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{11}{36}$
$P(\eta = y)$	$\frac{11}{36}$	$\frac{9}{36}$	$\frac{7}{36}$	$\frac{5}{36}$	$\frac{3}{36}$	$\frac{1}{36}$	1

(1.5)

b) Mivel például

$$P(\xi = 1, \eta = 1) = \frac{1}{36} \neq \frac{1}{36} \cdot \frac{11}{36} = P(\xi = 1) \cdot P(\eta = 1) \ ,$$

ezért ξ és η nem függetlenek.

c) A keresett valószínűség:

$$P(\xi \geq 2\eta) = \frac{2}{36} + \frac{2}{36} + \frac{2}{36} + \frac{2}{36} + \frac{2}{36} + \frac{2}{36} + \frac{2}{36} + \frac{2}{36} + \frac{2}{36} = \frac{1}{2} \ .$$

1.9. Feladat. *Válasszunk véletlen pontot az egység sugarú körben, jelölje a pont koordinátáit ξ és η, a polárkoordinátákat pedig ρ és φ.*

a) *Adjuk meg a véletlen kísérlet matematikai modelljét!*

b) *Keressünk ξ-vel és η-val kapcsolatos eseményeket, melyek nem fügetlenek!*

c) *Függetlenek-e, a ρ és φ véletlen mennyiségekkel kapcsolatos események?*

Megoldás:

a) A véletlen kísérlet matematikai modellje a geometriai v.m.(T – összes eset területe, t – kedvező esetek területe):

$$\Omega = \left\{(x;y) \mid x^2 + y^2 \leq 1\right\}$$

$$\begin{aligned} \xi(x;y) &= x \quad (x;y) \in \Omega \\ \eta(x;y) &= y \quad (x;y) \in \Omega \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \rho(x;y) &= \sqrt{x^2+y^2} \quad (x;y) \in \Omega \\ \varphi(x;y) &= \arg(x,y) = \begin{cases} 0 & \text{ha } x = y = 0 \\ \frac{\pi}{2} & \text{ha } y > 0 \text{ és } x = 0 \\ \arctan\left(\frac{y}{x}\right) & \text{ha } y \geq 0 \text{ és } x > 0 \\ -\frac{\pi}{2} & \text{ha } y < 0 \text{ és } x = 0 \\ \arctan\left(\frac{y}{x}\right) + \pi & \text{ha } x < 0 \\ \arctan\left(\frac{y}{x}\right) + 2\pi & \text{ha } y < 0 \text{ és } x > 0 \end{cases} \end{aligned}$$

b) Mivel a pozitív területű

$$\left\{\xi > \frac{\sqrt{2}}{2}\right\} = \left\{(x;y) \mid \frac{\sqrt{2}}{2} < x \leq 1\right\} \quad \text{és} \quad \left\{\eta > \frac{\sqrt{2}}{2}\right\} = \left\{(x;y) \mid \frac{\sqrt{2}}{2} < y \leq 1\right\}$$

események kizárják egymást, ezért

$$P\left(\xi > \frac{\sqrt{2}}{2}, \eta > \frac{\sqrt{2}}{2}\right) = 0 \neq P\left(\xi > \frac{\sqrt{2}}{2}\right) \cdot P\left(\eta > \frac{\sqrt{2}}{2}\right) > 0$$

tehát a két esemény, és akkor ξ és η, nem függetlenek

c) Adjuk meg a ρ-val kapcsolatos eseményeket

$$\{\rho < b\} = \begin{cases} \emptyset & \text{ha } b \leq 0 \quad t = 0 \\ \{(x;y) \mid x^2 + y^2 < b^2\} & \text{ha } 0 < b \leq 1 \quad t = b^2\pi \\ \Omega & \text{ha } 1 < b \quad t = \pi \end{cases}$$

és a φ-vel kapcsolatos eseményeket

$$\{\varphi < c\} = \begin{cases} \emptyset & \text{ha } c \leq 0 \quad t = 0 \\ c \ \text{ ívmétrékű körcikk} & \text{ha } 0 < c \leq 2\pi \quad t = \frac{c}{2\pi} \cdot \pi \\ \Omega & \text{ha } 2\pi < c \quad t = \pi \end{cases} .$$

Továbbá

$$\{\rho < b\} \cap \{\varphi < c\} = \begin{cases} \emptyset & \begin{array}{l}\text{ha } b \leq 0 \\ \quad \text{vagy } c \leq 0\end{array} & t = 0 \\ \begin{array}{c} c \ \text{ ívmétrékű, } b \text{ sugarú} \\ \text{körgyűrű-cikk}\end{array} & \begin{array}{l}\text{ha } 0 < c \leq 2\pi \\ \quad \text{és } 0 < b \leq 1\end{array} & t = \frac{c}{2\pi} \cdot b^2\pi \\ \begin{array}{c} c \ \text{ ívmétrékű} \\ \text{körcikk}\end{array} & \begin{array}{l}\text{ha } 0 < c \leq 2\pi \\ \quad \text{és } 1 < b\end{array} & t = \frac{c}{2\pi} \cdot \pi \\ \begin{array}{c} b \text{ sugarú} \\ \text{koncentrikus kör}\end{array} & \begin{array}{l}\text{ha } 0 < b \leq 1 \\ \quad \text{és } 2\pi < c\end{array} & t = b^2\pi \\ \Omega & \begin{array}{l}\text{ha } 1 < b \\ \quad \text{és } 2\pi < c\end{array} & t = \pi \end{cases}$$

tehát kapjuk

$$P\left(\rho < b, \varphi < c\right) = P(\rho < b) \cdot P(\varphi < c) \quad b, c \in \mathbb{R} ,$$

ami ρ és φ függetlenségét jelenti, mivel a megfelelő eloszlásfüggvényekre kaptuk:

$$F_{\rho,\varphi}(b;c) = F_\rho(b) \cdot F_\varphi(c) \quad b, c \in \mathbb{R} .$$

Megjegyzés: Vegyük észre, hogy a ρ és φ véletlen mennyiségek ugyanazon $(\xi;\eta)$ pár által meghatározottak, annak függvényei, valószínűségszámítási értelemben mégis függetlenek.

1.10. Feladat. *Egy diszkrét eloszlású v.v. eloszlása*

x	$P(\xi = x)$
-2	p
-1	0.3
0	0.1
1	q

és tudjuk, hogy a v.v. negatív értéket 0.5 *valószínűséggel vehet fel.*

a) *Adjuk meg p és q értékét!*

b) *Adjuk meg $\eta = \xi^2$ eloszlását!*

c) *Adjuk meg a $\left\{\xi^2 + \xi \leq 2\right\}$ esemény valószínűségét!*

Megoldás:

a) Mivel

$$P(\xi < 0) = p + 0.3 = 0.5 \Rightarrow p = 0.2 \ ,$$

továbbá

$$1 = 0.2 + 0.3 + 0.1 + q \Rightarrow q = 0.4 \ .$$

b) Mivel η értékkészlete $\{0, 1, 4\}$,

y	$P(\eta = y)$
0	$0.1 = \sum_{x^2=0} P(\xi = x)$
1	$0.7 = \sum_{x^2=1} P(\xi = x)$
4	$0.2 = \sum_{x^2=4} P(\xi = x)$

.

c) Az

$$x^2 + x - 2 \leq 0 \quad x \in \Omega$$

egyenlőtlenség megoldáshalmaza $\{-1, 0, 1\}$, tehát

$$P(\xi^2 + \xi < 2) = \sum_{x^2+x<2} P(\xi = x) = 0.3 + 0.1 + 0.4 = 0.8 \ .$$

1.11. Feladat. *Legyen a ξ v.v. sűrűségfüggvénye*

$$f(x) = \begin{cases} \frac{c}{\sqrt{|x|}} & \text{ha } -1 < x \leq 1 \\ 0 & \text{egyébként} \end{cases} \ . \tag{1.6}$$

a) *Adjuk meg c értékét!*

b) *Adjuk meg ξ és $\eta = \xi^2$ eloszlásfüggvényét, η sűrűségfüggvényét!*

c) *Adjuk meg a* $\left\{\left|\xi^2-\xi\right|<\frac{3}{4}\right\}$ *esemény valószínűségét!*

Megoldás:

a) Mivel

$$1=\int_{\mathbb{R}} f = 2\int_0^1 \frac{c}{\sqrt{x}}dx = 4c \Rightarrow c=\frac{1}{4}\ .$$

b) ξ eloszlásfüggvénye:

$$F_\xi(x)=P(\xi<x)=\begin{cases} 0 & \text{ha } x\le -1 \\ \frac{1}{2}-\frac{1}{2}\sqrt{(-x)} & \text{ha } -1<x\le 0 \\ \frac{1}{2}+\frac{1}{2}\sqrt{x} & \text{ha } 0<x\le 1 \\ 1 & \text{ha } 1<x \end{cases}\ ,$$

mivel $-1<x\le 0$ esetén

$$P(\xi<x)=\int_{-1}^{x}\frac{1}{4\sqrt{-t}}dt=\frac{1}{2}-\frac{1}{2}\sqrt{(-x)}\ ,$$

és $0<x\le 1$ esetén

$$P(\xi<x)=P(\xi<0)+\int_0^x\frac{1}{4\sqrt{t}}dt=\frac{1}{2}+\frac{1}{2}\sqrt{x}\ .$$

η eloszlásfüggvénye:

$$F_\eta(x)=P(\xi^2<x)=\begin{cases} 0 & \text{ha } x\le 0 \\ \sqrt[4]{x} & \text{ha } 0<x\le 1 \\ 1 & \text{ha } 1<x \end{cases}$$

mivel $0<x\le 1$ esetén

$$P(\xi^2<x)=P(-\sqrt{x}<\xi<\sqrt{x})=F_\xi(\sqrt{x})-F_\xi(-\sqrt{x})=\sqrt[4]{x}\ .$$

Ebből η sűrűségfüggvénye:

$$f_\eta(x)=F'_\eta(x)=\frac{1}{4\sqrt[4]{x^3}}\qquad 0<x\le 1.$$

c) Az

$$|x^2-x|<\frac{3}{4}\qquad x\in\mathbb{R}$$

egyenlőtlenséget alakítva, oldjuk meg:

$$0<x^2-x+\frac{3}{4}\quad\text{és}\quad x^2-x-\frac{3}{4}<0\ .$$

A megoldáshalmaz: $]-\frac{1}{2};\frac{3}{2}[$, így

$$\begin{aligned} P\left(\left|\xi^2-\xi\right|<\frac{3}{4}\right) &= P\left(-\frac{1}{2}<\xi<\frac{3}{2}\right)=F_\xi\left(\frac{3}{2}\right)-F_\xi\left(-\frac{1}{2}\right)= \\ &= 1-\left(\frac{1}{2}-\frac{1}{2}\sqrt{\frac{1}{2}}\right)=0.853\,55. \end{aligned}$$

1.12. Feladat. *Válasszunk két véletlen pontot a $[0;1]$ intervallumban, jelölje az elsőként választott értéket ξ, és η legyen a két érték maximuma.*

a) *Adjuk meg (ξ,η) eloszlását! Független-e ξ és η?*

b) *Adjuk meg a peremek eloszlását!*

c) *Folytonos-e (ξ,η) eloszlása?*

Megoldás:

a) Adjuk meg (ξ,η) eloszlásfüggvényét:

$$F_{\xi,\eta}(x,y) = \begin{cases} 0 & \text{ha } x \le 0 \text{ vagy } y \le 0 \\ xy & \text{ha } 0 < x \le y \le 1 \\ y^2 & \text{ha } 0 < y \le 1 \text{ és } y < x \\ x & \text{ha } 0 < x \le 1 \text{ és } 1 < y \\ 1 & \text{ha } 1 < x \text{ és } 1 < y \end{cases}$$

Mivel például a

$$\{\xi > 0.5\} \text{ és } \{\eta < 0.5\}$$

pozitív valószínűségű események kizáróak, ezért nem lehetnek függetlenek, és így ξ és η sem független.

b) ξ eloszlásfüggvénye:

$$F_\xi(x) = \lim_{y\to\infty} F_{\xi,\eta}(x,y) = \begin{cases} 0 & \text{ha } x \le 0 \\ x & \text{ha } 0 < x \le 1 \\ 1 & \text{ha } 1 < x \end{cases}$$

ξ sűrűségfüggvénye:

$$f_\xi(x) = F'_\xi(x) = 1 \quad 0 \le x \le 1 .$$

η eloszlásfüggvénye:

$$F_\eta(y) = \lim_{x\to\infty} F_{\xi,\eta}(x,y) = \begin{cases} 0 & \text{ha } y \le 0 \\ y^2 & \text{ha } 0 < y \le 1 \\ 1 & \text{ha } 1 < y \end{cases}$$

η sűrűségfüggvénye:

$$f_\eta(y) = F'_\eta(y) = 2y \quad 0 \le y \le 1 .$$

c) (ξ,η) eloszlása nem lehet folytonos, mert $P(\xi=\eta)=0.5$, de folytonos eloszlás esetén

$$P(\xi=\eta) = \iint_{x=y} f(x,y)dxdy = 0$$

következne, mivel nulla mértékű halmazon kell integrálni.

Megjegyzés: Vegyük észre, hogy a peremek ugyan folytonos eloszlásúak, az $F_{\xi,\eta}$ eloszlásfüggvény folytonos, és nulla mértékű halmazon kívül folytonosan differenciálható, mégsem folytonos az együttes eloszlás.

1.13. Feladat. *Legyen a* $\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_n : \Omega \to \mathbb{R}$ *független, azonos eloszlású valószínűségi változók közös sűrűségfüggvénye* $f : \mathbb{R} \to \mathbb{R}_0^+$, *és jelölje közülük a nagyság szerint* k*-adikat* ξ_k^* $k = 1, 2, \dots, n$.

a) *Adjuk meg* ξ_n^* *eloszlását!*

b) *Adjuk meg* $(\xi_1^*, \xi_2^*, \dots, \xi_n^*) : \Omega \to \mathbb{R}^n$ *eloszlását!*

c) *Mutassuk meg, hogy az* $A_{kl} = \{\xi_k = \xi_l^*\}$ $l = 1, 2, \dots, n$ *események függetlenek* $(\xi_1^*, \xi_2^*, \dots, \xi_n^*)$*-től minden* $k = 1, 2, \dots, n$ *esetén!*

Megoldás:

a) Mivel

$$P(\xi_n^* < x) = P(\xi_1 < x, \xi_2 < x, \dots, \xi_n < x) = \left(\int_{-\infty}^{x} f(t)dt\right)^n$$

kapjuk ξ_n^* sűrűségfüggvényét:

$$f_{\xi_n^*}(x) = n \cdot F^{n-1}(x) \cdot f(x) \quad x \in \mathbb{R}$$

ahol

$$F(x) = \int_{-\infty}^{x} f(t)dt \quad x \in \mathbb{R}$$

a közös eloszlásfüggvényt jelöli.

b) Mivel $(\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_n)$ együttes eloszlása folytonos, 1 valószínűséggel különböző értékeket vesznek fel, ezért elég megadni $(\xi_1^*, \xi_2^*, \dots, \xi_n^*)$ eloszlását a

$$H = \{(x_1, x_2, \dots, x_n) \mid x_1 < x_2 < \dots < x_n \in \mathbb{R}\}$$

halmazon. Legyenek $I_1, I_2, \cdots, I_n \subset \mathbb{R}$ intervallumok olyanok, hogy

$$I_1 \times I_2 \times \cdots \times I_n \subset H \ ,$$

akkor, ha Π jelöli az $1, 2, \dots, n$ számok permutációinak halmazát,

$$\begin{aligned} P(\xi_1^* \in I_1, \xi_2^* \in I_2, \cdots \xi_n^* \in I_n) &= \sum_{(k_1, k_2, \cdots, k_n) \in \Pi} P\left(\xi_{k_1} \in I_1, \xi_{k_2} \in I_2, \cdots \xi_{k_n} \in I_n\right) \\ &= n! \cdot \int \cdots \int_{I_1 \times I_2 \times \cdots \times I_n} f(x_1) \cdot f(x_2) \cdot \dots \cdot f(x_n) dx_1 dx_2 \cdots dx_n \ , \end{aligned}$$

tehát $(\xi_1^*, \xi_2^*, \dots, \xi_n^*)$ eloszlása folytonos

$$(x_1, x_2, \dots, x_n) \mapsto n! \cdot f(x_1) \cdot f(x_2) \cdot \dots \cdot f(x_n) \quad (x_1, x_2, \dots, x_n) \in H$$

sűrűségfüggvénnyel.

c) Vizsgáljuk a $k = 1$ esetet, és jelölje $A_l = A_{1l}$ $l = 1, 2, \ldots, n$. Mivel az $(A_l)_{l=1}^n$ eseményrendszer 1 valószínűséggel teljes eseményrendszert alkot, és minden tagja azonos valószínűségű, $P(A_l) = \frac{1}{n}$ $l = 1, 2, \ldots, n$. Vizsgáljuk most a

$$P\left(A_l \cap \left(\xi_1^* \in I_1, \xi_2^* \in I_2, \cdots \xi_n^* \in I_n\right)\right) =$$
$$= \int \cdots \int_{I_1 \times I_2 \times \cdots \times I_n} (n-1)! \cdot f(x_1) \cdot f(x_2) \cdot \cdots \cdot f(x_n) dx_1 dx_2 \cdots dx_n$$

valószínűséget, ami éppen $\frac{1}{n} \cdot P\left(\xi_1^* \in I_1, \xi_2^* \in I_2, \cdots \xi_n^* \in I_n\right)$, tehát $I_1 \times I_2 \times \cdots \times I_n \subset H$ esetén

$$A_l \quad \text{és} \quad \{(\xi_1^*, \xi_2^*, \cdots, \xi_n^*) \in I_1 \times I_2 \times \cdots \times I_n\}$$

függetlenek, amiből már következik az állítás.

1.14. Feladat (*). *Ha ξ és η független skalár valószínűségi változó, és ξ eloszlásfüggvénye folytonos, mutassuk meg, hogy*

$$P(\xi = \eta) = 0.$$

Bizonyítás. Mivel

$$P\left(\xi = \eta\right) \leq P\left(F_\xi(\xi) = F_\xi(\eta)\right) ,$$

elég a $\xi \in \mathcal{U}(0; 1)$, és $\mathrm{im}(\eta) \subset [0; 1]$ esetben igazolni az állítést. Ekkor

$$\{\xi = \eta\} = \bigcap_{n=1}^{\infty} \bigcup_{k=0}^{n} \left(\left\{ \frac{k}{n} \leq \xi < \frac{k+1}{n} \right\} \cap \left\{ \frac{k}{n} \leq \eta < \frac{k+1}{n} \right\} \right)$$

amiből

$$\begin{aligned} P\left(\xi = \eta\right) &= \lim_{n\to\infty} \sum_{k=1}^{n} \frac{1}{n} \left[F_\eta\left(\frac{k+1}{n}\right) - F_\eta\left(\frac{k}{n}\right) \right] = \\ &= \lim_{n\to\infty} \frac{1}{n} \left[F_\eta\left(\frac{n+1}{n}\right) - F_\eta\left(0\right) \right] = \lim_{n\to\infty} \frac{1}{n} = 0 \end{aligned}$$

■

1.15. Feladat (*). *Legyenek ξ, η független szentpétervári valószínűségi változók, azaz*

$$P(\xi = 2^k, \eta = 2^l) = \frac{1}{2^k} \cdot \frac{1}{2^l} \quad k, l \in \mathbb{N}^+ \ . \tag{1.7}$$

Mutassuk meg, hogy van olyan $(\Omega, \mathcal{A}, P)$ v.m., melyben (ξ, η) értelmezett, és eloszlása 1.7, továbbá megadható (ξ', η') ugyanilyen eloszlással, és teljesül

$$\xi + \eta = 2\xi' + \eta' \cdot \mathbf{1}_{\{\xi' \geq \eta'\}} \ . \tag{1.8}$$

Bizonyítás. Legyen

$$\begin{aligned} \Omega &= \left\{(2^k, 2^l, \alpha) \mid k, l \in \mathbb{N}^+, \alpha \in \{0,1\}\right\} \\ \mathcal{A} &= 2^\Omega \\ P\left(\{(2^k, 2^l, \alpha)\}\right) &= \frac{1}{2^k} \cdot \frac{1}{2^l} \cdot \frac{1}{2} \quad k, l \in \mathbb{N}^+, \alpha \in \{0,1\} \end{aligned}$$

vezessük be továbbá a

$$\begin{aligned} \xi' &: \Omega \to \mathbb{R} \quad (2^k, 2^l, \alpha) \mapsto 2^k \quad k, l \in \mathbb{N}^+, \alpha \in \{0,1\} \\ \eta' &: \Omega \to \mathbb{R} \quad (2^k, 2^l, \alpha) \mapsto 2^l \quad k, l \in \mathbb{N}^+, \alpha \in \{0,1\} \\ \delta &: \Omega \to \mathbb{R} \quad (2^k, 2^l, \alpha) \mapsto \alpha \quad k, l \in \mathbb{N}^+, \alpha \in \{0,1\} \end{aligned}$$

független valószínűségi változókat. Ekkor (ξ', η') eloszlása (1.7) szerinti, és ha bevezetjük a

$$\begin{aligned} \xi &= \xi' \cdot \mathbf{1}_{\{\xi' < \eta'\}} + [\delta \cdot 2\xi' + (1-\delta) \cdot \eta'] \cdot \mathbf{1}_{\{\xi' \geq \eta'\}} \\ \eta &= \xi' \cdot \mathbf{1}_{\{\xi' < \eta'\}} + [\delta \cdot \eta' + (1-\delta) \cdot 2\xi'] \cdot \mathbf{1}_{\{\xi' \geq \eta'\}} \end{aligned}$$

valószínűségi változókat, akkor teljesül (1.8). Adjuk meg (ξ, η) eloszlását:

$$\begin{aligned} &P(\xi = \eta = 2^k) = P(\xi' = 2^k, \xi' < \eta') = \textstyle\sum_{l=k+1}^{\infty} \frac{1}{2^k} \cdot \frac{1}{2^l} = \frac{1}{2^k} \cdot \frac{1}{2^k} \\ &\hspace{20em} k = 1, 2, \ldots \\ &P(\xi = 2^k, \eta = 2^l) = P(\delta = 0, \xi' = 2^{l-1}, \eta' = 2^k) = \tfrac{1}{2} \cdot \tfrac{1}{2^{l-1}} \cdot \tfrac{1}{2^k} = \tfrac{1}{2^k} \cdot \tfrac{1}{2^l} \\ &\hspace{14em} k = 1, 2, \ldots \quad l = k+1, k+2, \cdots \\ &P(\xi = 2^k, \eta = 2^l) = P(\delta = 1, \xi' = 2^{k-1}, \eta' = 2^l) = \tfrac{1}{2} \cdot \tfrac{1}{2^{k-1}} \cdot \tfrac{1}{2^l} = \tfrac{1}{2^k} \cdot \tfrac{1}{2^l} \\ &\hspace{14em} l = 1, 2, \ldots \quad k = l+1, l+2, \cdots \end{aligned}$$

tehát (ξ, η) eloszlása is (1.7) szerinti. ■

1.3. Nevezetes eloszlású valószínűségi változók

1.16. Feladat. *Egy 20 fős tanulócsoportban 12 lány és 8 fiú van. 6 találomra válsztott felelés során, milyen határok között van a lányok száma legalább 0.8 valószínűséggel, ha*

a) *minden tanuló csak egyszer felelhet?*

b) *minden tanuló tetszőleges számúszor felelhet?*

Megoldás: Jelölje ξ a lányok számát a 6 felelő között, akkor feltehetjük, hogy

a) $\xi \in \mathcal{H}yp(20; 12; 6)$, és az $n \cdot p = 6 \cdot \frac{12}{20} = 3.6$ értéket közrefogó legvalószínűbb értékekkel kezdve, számoljuk:

k	$P(\xi = k)$	$\sum$
4	$\frac{\binom{12}{4}\binom{8}{2}}{\binom{20}{6}} = 0.357\,59$	$0.357\,59$
3	$\frac{\binom{12}{3}\binom{8}{3}}{\binom{20}{6}} = 0.317\,85$	$0.675\,44$
5	$\frac{\binom{12}{5}\binom{8}{1}}{\binom{20}{6}} = 0.163\,47$	$0.838\,91$

Tehát

$$0.80 < P(3 \le \xi \le 5) = 0.838\,91 \ .$$

b) $\xi \in \mathcal{B}in(6; \frac{12}{20} = 0.6)$, és az $n \cdot p = 6 \cdot \frac{12}{20} = 3.6$ értéket közrefogó legvalószínűbb értékekkel kezdve, számoljuk:

k	$P(\xi = k)$	$\sum$
4	$\binom{6}{4} \cdot 0.6^4 \cdot 0.4^2 = 0.311\,04$	$0.311\,04$
3	$\binom{6}{3} \cdot 0.6^3 \cdot 0.4^3 = 0.276\,48$	$0.587\,52$
5	$\binom{6}{5} \cdot 0.6^5 \cdot 0.4^1 = 0.186\,62$	$0.774\,14$
2	$\binom{6}{2} \cdot 0.6^2 \cdot 0.4^4 = 0.138\,24$	$0.912\,38$

Tehát

$$0.80 < P(2 \le \xi \le 5) = 0.912\,38 \ .$$

Megjegyzés: A kérdésre más válasz is adható, például a b) esetben

$$P(\xi = 6) = \binom{6}{6} \cdot 0.6^6 \cdot 0.4^0 = 4.665\,6 \times 10^{-2}$$

értékkel számolva kapjuk

$$0.80 < P(3 \le \xi \le 6) = 0.774\,14 + 4.665\,6 \times 10^{-2} = 0.820\,8 \ .$$

1.17. Feladat. *Egy háztartási bizosításra átlagosan 5 év alatt egyszer kell kártérítést fizetni.*

a) *Mennyi annak valószínűsége, hogy egy biztosított egy adott évben nem jelentkezik kártérítésért?*

b) *Mennyi annak valószínűsége, hogy egy biztosításra 5 év alatt egynél több év lesz, amikor kell kártérítést fizetni?*

Megoldás:

a) Jelölje ξ egy biztosított kártérítéseinek számát egy év alatt, akkor feltehetjük, hogy $\xi \in \mathcal{P}o(\frac{1}{5})$. A keresett valószínűség:

$$P(\xi = 0) = e^{-\frac{1}{5}} = 0.818\,73 \ .$$

b) Jelölje η az $n = 5$ év alatt bekövetkező $p = 1 - 0.818\,73 = 0.181\,27$ valószínűségű események számát, akkor $\eta \in \mathcal{B}in(5; 0.181\,27)$. A keresett valószínűség:

$$P(\eta > 1) = 1 - \left(0.818\,73^5 + 5 \cdot 0.181\,27 \cdot 0.818\,73^4\right) = 0.224\,87 \ .$$

1.18. Feladat. *Egy bizonyos forrásból származó adatállomány mérete exponenciális eloszlású véletlen mennyiség. Tudjuk, hogy az esetek felében az állomány mérete meghaladja a 120 kB-ot.*

a) *Mennyi annak valószínűsége, hogy egy állomány mérete meghladja a 200 kB-ot?*

b) *Ha egymás után kapunk ilyen állományokat, mennyi annak valószínűsége, hogy az első 200 kB-ot meghaladó méretű a tizedik után, de még a tizenötödik előtt érkezik?*

Megoldás:

a) Jelölje ξ egy állomány méretét, akkor $\xi \in \mathcal{E}xp(\lambda)$, és tudjuk, hogy

$$P(\xi > 120) = e^{-\lambda \cdot 120} = 0.5.$$

amiből

$$\lambda = -\frac{\ln(0.5)}{120} = 5.7762 \times 10^{-3}$$

tehát a keresett valószínűség

$$P(\xi > 200) = e^{-5.7762 \times 10^{-3} \cdot 200} = 0.31498$$

b) Jelölje ν annak az állománynak a sorszámát, amely nagyobb mint 200 kB, akkor $\nu \in \mathcal{G}eom(0.31498)$, és a keresett valószínűség

$$P(11 \leq \nu \leq 14) = \sum_{k=11}^{14} (1 - 0.31498)^{k-1} \cdot 0.31498 = 1.7743 \times 10^{-2} \ .$$

1.19. Feladat. *Tudjuk, hogy a felnőtt emberek magassága* $\mathcal{N}(175; 10)$ *eloszlású véletlen mennyiség.*

a) *Milyen magas legyen egy ajtó, ha azt karjuk, hogy valaki 99%-os biztonsággal gond (lehajlás) nélkül tudja azt használni?*

b) *Ha egy lakásban négy felnőtt lakik, mennyi annak valószínűsége, hogy legfeljebb egy fő magasabb az előbb megadott ajtó-méretnél?*

c) *Milyen magas legyen az ajtaja egy 200 fős előadó teremnek, ha azt akarjuk, hogy 90%-os valószínűséggel senkinek ne okozzon gondot az ajtó?*

Megoldás:

a) Jelölje $\xi \in \mathcal{N}(175; 10)$ v.v. egy felnőtt magasságát, és q a keresett értéket, akkor

$$P(\xi < q) = F(q) = \Phi\left(\frac{q - 175}{10}\right) = 0.99$$

amiből a $\Phi(2.3263) = 0.99$ táblázati értékkel kapjuk

$$\frac{q - 175}{10} = 2.3263$$

tehát $q = 198.26$.

b) Jelölje ν azok számát, akiknek alacsony ez a méret, akkor $\nu \in \mathcal{B}in(4; 0.01)$, tehát a keresett valószínűség:

$$P(\nu \leq 1) = 0.99^4 + 4 \cdot 0.01 \cdot 0.99^3 = 0.999\,41$$

c) Jelölje ν azok számát, akiknek alacsony a keresendő q méret, akkor $\nu \in \mathcal{B}in(200; p) \approxeq \mathcal{P}o(200p)$, tehát

$$P(\nu = 0) = e^{-200p} = 0.9 \Rightarrow p = \frac{\ln(0.9)}{-200} = 5.268 \times 10^{-4}$$

és teljesülni kell

$$P(\xi < q) = F(q) = \Phi\left(\frac{q - 175}{10}\right) = 1 - 5.268 \times 10^{-4}$$

amiből a $\Phi(3.275\,8) = 1 - 5.268 \times 10^{-4}$ táblázati értékkel kapjuk

$$\frac{q - 175}{10} = 3.275\,8$$

tehát $q = 207.76$.

1.20. Feladat. *Egy öt fiúból, és öt lányból álló társaságban a fiúk magassága $\mathcal{N}(180; 8)$, a lányoké $\mathcal{N}(172; 10)$ eloszlású véletlen mennyiség.*

a) *Ha választunk egy fiút és egy lányt, mennyi annak valószínűsége, hogy a fiú legalább 5 cm-rel magasabb a lánynál?*

b) *Ha öt táncoló párt alkot a társaság, mennyi annak valószínűsége, hogy van köztük legalább egy pár, ahol a fiú nem magasabb legalább 5 cm-rel a lánynál?*

Megoldás:

a) Jelölje az egymástól független $\xi \in \mathcal{N}(180; 8)$ a fiú, $\eta \in \mathcal{N}(172; 10)$ a lány magasságát, akkor a keresett valószínűség

$$\begin{aligned} P(\xi &> \eta + 5) = P(\xi - \eta > 5) = 1 - F_{\xi-\eta}(5) = 1 - \Phi\left(\frac{5-8}{\sqrt{164}}\right) = \\ &= \Phi\left(\frac{3}{\sqrt{164}}\right) = 0.592\,61 \end{aligned}$$

mivel $\xi - \eta \in \mathcal{N}(8; \sqrt{164})$.

b) ν jelölje azon párok számát, ahol a fiú nem magasabb 5 cm-rel a lánynál, akkor $\nu \in \mathcal{B}in(5; 0.40739)$, és a keresett valószínűség

$$P(\nu > 0) = 1 - 0.592\,61^5 = 0.926\,91 \ .$$

1.21. Feladat. *Legyenek $\xi, \eta \in \mathcal{N}(0;1)$ függetlenek, adjuk meg*

a) ξ^2 *eloszlását!*

b) $\xi^2 + \eta^2$ *eloszlását!*

c) $\frac{\xi}{\eta}$ *eloszlását!*

Megoldás:

a) Adjuk meg az eloszlásfüggvényt:

$$F_{\xi^2}(x) = \begin{cases} 0 & \text{ha } x \le 0 \\ 2\Phi(\sqrt{x}) - 1 & \text{ha } 0 < x \end{cases}$$

mivel $0 < x$ esetén

$$P(\xi^2 < x) = P(-\sqrt{x} < \xi < \sqrt{x}) = 2\Phi(\sqrt{x}) - 1 \ .$$

A sűrűségfüggvény:

$$f_{\xi^2}(x) = F'_{\xi^2}(x) = \frac{1}{\sqrt{x}}\varphi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi x}} \cdot \exp\left(-\frac{x}{2}\right) \quad 0 < x \tag{1.9}$$

b) Vezessük be a

$$\begin{aligned} h(x,y) &= \left(x^2 + y^2; \arg(x,y)\right) \quad x, y \in \mathbb{R} \setminus \{(0;0)\} \\ h^{-1}(R,\phi) &= \left(\sqrt{R} \cdot \cos(\phi); \sqrt{R} \cdot \sin(\phi)\right) \quad R > 0, 0 \le \phi < 2\pi \end{aligned}$$

amivel $\left(\xi^2 + \eta^2; \tau\right) = h(\xi, \eta)$, és ξ és η függetlenek, ezért együttes sűrűségfüggvényük

$$f_{\xi,\eta}(u;v) = \frac{1}{2\pi} \cdot \exp\left(-\frac{u^2+v^2}{2}\right) \quad (u;v) \in \mathbb{R}^2 \tag{1.10}$$

és így

$$f_{(\xi^2+\eta^2;\tau)}(R,\phi) = \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2\pi} \cdot \exp\left(-\frac{R}{2}\right) \quad R > 0, 0 \le \phi < 2\pi$$

mivel a h^{-1} függvény derivált mátrixának determinánsa

$$\det\left(\begin{bmatrix} \frac{\cos(\phi)}{2\sqrt{R}} & -\sqrt{R} \cdot \sin(\phi) \\ \frac{\sin(\phi)}{2\sqrt{R}} & \sqrt{R} \cdot \cos(\phi) \end{bmatrix}\right) = \frac{1}{2} \ ,$$

amiből kapjuk

$$f_{\xi^2+\eta^2}(R) = \int_0^{2\pi} \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2\pi} \cdot \exp\left(-\frac{R}{2}\right) d\phi = \frac{1}{2} \cdot \exp\left(-\frac{R}{2}\right) \quad R > 0 \ .$$

c) Vezessük be a $\zeta_1 = \frac{\xi}{\eta}$, és $\zeta_2 = \eta$ v.v.-kat, akkor $(\zeta_1, \zeta_2) = h(\xi, \eta)$, ahol

$$h(u,v) = \left(\frac{u}{v}, v\right) \quad u \in \mathbb{R},\ 0 \neq v \in \mathbb{R}$$

a (ξ, η) értékkészletének 1-valószínűségű részén értelmezett, invertálható

$$h^{-1}(x,y) = (x \cdot y, y) \quad x \in \mathbb{R},\ 0 \neq y \in \mathbb{R}$$

és differenciálható, az inverz derivált mátrixa:

$$\begin{bmatrix} y & x \\ 0 & 1 \end{bmatrix} \quad x \in \mathbb{R},\ 0 \neq y \in \mathbb{R}$$

és

$$\det \begin{bmatrix} y & x \\ 0 & 1 \end{bmatrix} = y \quad x \in \mathbb{R},\ 0 \neq y \in \mathbb{R}\ .$$

Tehát a (1.10)-ből kapjuk (ζ_1, ζ_2) sűrűségfüggvényét

$$f_{\zeta_1,\zeta_2}(x,y) = |y| \frac{1}{2\pi} \exp\left(-\frac{x^2y^2 + y^2}{2}\right) \quad x \in \mathbb{R},\ 0 \neq y \in \mathbb{R}\ ,$$

amiből a keresett sűrűségfüggvény:

$$\begin{aligned} f_{\zeta_1}(x) &= \int_{-\infty}^{\infty} |y| \frac{1}{2\pi} \exp\left(-\frac{x^2y^2+y^2}{2}\right) dy = 2\int_0^{\infty} y \frac{1}{2\pi} \exp\left(-\frac{x^2+1}{2} y^2\right) dy = \\ &= \left[-\frac{1}{\pi} \cdot \frac{1}{x^2+1} \cdot \exp\left(-\frac{x^2+1}{2}y^2\right)\right]_{y=0}^{y\to\infty} = \frac{1}{\pi} \cdot \frac{1}{x^2+1} \quad x \in \mathbb{R}\ . \end{aligned}$$

Megjegyzés: Vegyük észre, hogy $\xi^2 + \eta^2$ exponenciális eloszlású $\lambda = \frac{1}{2}$ paraméterrel, $\frac{\xi}{\eta}$ eloszlása pedig az u.n. Cauchy eloszlás.

1.22. Feladat. *Legyen $\varepsilon \in \mathcal{N}(0;1)$, adjuk meg olyan ξ valószínűségi változó eloszlását, melyre teljesül*

$$\frac{\lambda(\xi - \mu)^2}{\mu^2 \xi} = \varepsilon^2 \tag{1.11}$$

ahol $\lambda > 0, \mu > 0$.

Megoldás: Az (1.11) egyenletet alakítva kapjuk a

$$\lambda\xi^2 - (2\lambda\mu + \mu^2\varepsilon^2)\xi + \lambda\mu^2 = 0$$

másodfokú egyenletet ξ-re, melynek diszkriminánsa

$$(2\lambda\mu + \mu^2\varepsilon^2)^2 - 4\lambda^2\mu^2 = 4\lambda\mu^3\varepsilon^2 + \mu^4\varepsilon^4 > 0\ ,$$

ezért van két $\xi_1 < \xi_2$ különböző gyök, melyek összege és szorzata

$$\xi_1 + \xi_2 = \frac{2\lambda\mu + \mu^2\varepsilon^2}{2\lambda} > 0 \qquad \xi_1 \cdot \xi_2 = \mu^2 > 0$$

tehát mindkettő pozitív, és $\mu = \sqrt{\xi_1 \cdot \xi_2}$ miatt

$$0 < \xi_1 < \mu < \xi_2 \, .$$

Tehát az (1.11) egyenletnek két megoldása van, és ezek eloszlása:

a) ξ_1 eloszlása.
Mivel $\xi_1 = h(\varepsilon^2)$, ahol

$$h : \mathbb{R}^+ \to]0;\mu[\qquad h^{-1}(x) = \frac{\lambda(x-\mu)^2}{\mu^2 x} \quad h^{-1\prime}(x) = \frac{\lambda}{\mu^2} \cdot \frac{x^2-\mu^2}{x^2} \qquad x \in]0;\mu[,$$

használjuk ε^2 (1.9) szerinti sűrűségfüggvényét, amivel kapjuk ξ_1

$$\begin{aligned} f_1(x) &= \left| \frac{\lambda}{\mu^2} \cdot \frac{x^2-\mu^2}{x^2} \right| \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi \frac{\lambda(x-\mu)^2}{\mu^2 x}}} \cdot \exp\left(-\frac{\frac{\lambda(x-\mu)^2}{\mu^2 x}}{2} \right) = \\ &= \frac{x+\mu}{\mu} \cdot \sqrt{\frac{\lambda}{2\pi x^3}} \cdot \exp\left(-\frac{\lambda(x-\mu)^2}{2\mu^2 x} \right) \qquad x \in]0;\mu[\end{aligned}$$

sűrűségfüggvényét.

b) ξ_2 eloszlása.
Hasonlóan kapjuk ξ_2

$$f_2(x) = \frac{x+\mu}{\mu} \cdot \sqrt{\frac{\lambda}{2\pi x^3}} \cdot \exp\left(-\frac{\lambda(x-\mu)^2}{2\mu^2 x} \right) \qquad x \in]\mu;+\infty[$$

sűrűségfüggvényét.

Az (1.11) egyenlet további megoldásai nyerhetők tetszőleges $A \in \mathcal{A}$ eseménnyel

$$\eta = \xi_1 \cdot \mathbf{1}_A + \xi_2 \cdot \mathbf{1}_{\overline{A}}$$

alakban. Legyen például $\tau \in \mathcal{U}(0;1)$ a ξ_1-től (és akkor a $\xi_2 = \frac{\mu^2}{\xi_1}$-től is) független, és $A = \left\{ \tau < \frac{\mu}{\mu+\xi_1} \right\}$. Ekkor η eloszlásfüggvénye

$$\begin{aligned} F_\eta(z) &= P\left(\xi_1 < z, \tau < \frac{\mu}{\mu+\xi_1} \right) + P\left(\xi_2 < z, \tau \geq \frac{\mu}{\mu+\xi_1} \right) = \\ &= \int_0^z \sqrt{\frac{\lambda}{2\pi x^3}} \cdot \exp\left(-\frac{\lambda(x-\mu)^2}{2\mu^2 x} \right) dx \qquad 0 < z \end{aligned}$$

mivel

$$P\left(\xi_1 < z, \tau < \frac{\mu}{\mu+\xi_1}\right) = \begin{cases} \int_0^z \int_0^{\frac{\mu}{\mu+x}} f_1(x)dudx & \text{ha } 0 < z < \mu \\ \int_0^\mu \int_0^{\frac{\mu}{\mu+x}} f_1(x)dudx & \text{ha } \mu < z \end{cases} =$$

$$= \begin{cases} \int_0^z \frac{\mu}{\mu+x} f_1(x)dx & \text{ha } 0 < z < \mu \\ \int_0^\mu \frac{\mu}{\mu+x} f_1(x)dx & \text{ha } \mu < z \end{cases}$$

$$P\left(\xi_2 < z, \tau \geq \frac{\mu}{\mu+\xi_1}\right) = P\left(\xi_2 < z, \tau \geq \frac{\xi_2}{\mu+\xi_2}\right) =$$

$$= \begin{cases} 0 & \text{ha } 0 < z < \mu \\ \int_\mu^z \int_{\frac{x}{\mu+x}}^1 f_2(x)dudx & \text{ha } \mu < z \end{cases} =$$

$$= \begin{cases} 0 & \text{ha } 0 < z < \mu \\ \int_\mu^z \frac{\mu}{\mu+x} f_2(x)dx & \text{ha } \mu < z \end{cases}$$

Tehát η megoldása az (1.11) egyenletnek, és sűrűségfüggvénye:

$$f_\eta(x) = \sqrt{\frac{\lambda}{2\pi x^3}} \cdot \exp\left(-\frac{\lambda(x-\mu)^2}{2\mu^2 x}\right) \qquad 0 < x \ .$$

1.4. Várható érték, szórás

1.23. Feladat. *Az 1.6. feladatban adjuk meg az eredmény várható értékét szórását!*

Megoldás: Használjuk ξ (1.2) eloszlását

x	$P(\xi = x)$	$x \cdot P(\xi = x)$	$x^2 \cdot P(\xi = x)$
-15	$\frac{3}{6}$	$-\frac{45}{6}$	$\frac{675}{6}$
14	$\frac{1}{6}$	$\frac{14}{6}$	$\frac{196}{6}$
20	$\frac{1}{6}$	$\frac{20}{6}$	$\frac{400}{6}$
26	$\frac{1}{6}$	$\frac{26}{6}$	$\frac{676}{6}$
$\sum$	1	$\frac{5}{2}$	$\frac{649}{2}$

Tehát

$$E(\xi) = \frac{5}{2} \quad D(\xi) = \sqrt{\frac{649}{2} - \left(\frac{5}{2}\right)^2} = 17.84$$

1.24. Feladat. *Az 1.7. feladatban adjuk meg a terület várható értékét szórását!*

Megoldás: Használjuk ξ (1.4) sűrűségfüggvényét:

$$f(x) = \frac{1}{2\sqrt{1-x}} \quad 0 < x < 1 \ .$$

Tehát

$$E(\xi) = \int_0^1 x \cdot \frac{1}{2\sqrt{1-x}} dx = \frac{2}{3} \quad E(\xi^2) = \int_0^1 x^2 \cdot \frac{1}{2\sqrt{1-x}} dx = \frac{8}{15}$$

így kapjuk

$$D(\xi) = \sqrt{\frac{8}{15} - \left(\frac{2}{3}\right)^2} = \frac{2}{15}\sqrt{5}\ .$$

1.25. Feladat. *A következő szerencsejátékot játszuk: T-összeg befizetése ellenében dobunk egy kockát, és ha az eredmény 1, 2 vagy 3, akkor nem nyerünk semmit, ha 4, 5 vagy 6 a dobás eredménye, akkor 18, 24 illetve 30 a nyereményünk*

a) *Milyen T-összegig érdemes játszani?*

b) *Mennyi a játékban elért eredmény szórása, amikor a várható eredmény 0?*

Megoldás:

a) Jelölje ξ a játékban elért eredményt, akkor ξ eloszlása

x	$P(\xi = x)$
$-T$	$\frac{1}{2}$
$18 - T$	$\frac{1}{6}$
$24 - T$	$\frac{1}{6}$
$30 - T$	$\frac{1}{6}$

amiből

$$E(\xi) = -T \cdot \frac{1}{2} + (18 - T) \cdot \frac{1}{6} + (24 - T) \cdot \frac{1}{6} + (30 - T) \cdot \frac{1}{6} = 12 - T\ .$$

Tehát érdemes játszani, ha

$$T < 12\ .$$

b) Mivel $E(\xi) = 0 \Leftrightarrow T = 12$, és ekkor

$$\begin{aligned} D^2(\xi) &= E(\xi^2) = (-12)^2 \cdot \frac{1}{2} + 6^2 \cdot \frac{1}{6} + 12^2 \cdot \frac{1}{6} + 18^2 \cdot \frac{1}{6} = 156 \\ D(\xi) &= \sqrt{156} = 2\sqrt{39} = 12.49 \end{aligned}$$

1.26. Feladat. *Adjuk meg a 1.8. feladat ξ és η véletlen mennyiségeivel kapcsolatban az*

a) *$E(\xi), E(\eta), E(\xi\eta)$ várható értékeket és a $D(\xi), D(\eta)$ szórásokat!*

b) *$\eta \approx a\xi + b$ közelítést!*

Megoldás:

a) Használjuk az (1.5)

$x \diagdown y$	1	2	3	4	5	6	$P(\xi = x)$
1	$\frac{1}{36}$	0	0	0	0	0	$\frac{1}{36}$
2	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	0	0	0	0	$\frac{3}{36}$
3	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	0	0	0	$\frac{5}{36}$
4	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	0	0	$\frac{7}{36}$
5	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	0	$\frac{9}{36}$
6	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{11}{36}$
$P(\eta = y)$	$\frac{11}{36}$	$\frac{9}{36}$	$\frac{7}{36}$	$\frac{5}{36}$	$\frac{3}{36}$	$\frac{1}{36}$	1

eloszlást, amiből

$$\begin{aligned}
E(\xi) &= 1\cdot\frac{1}{36}+2\cdot\frac{3}{36}+3\cdot\frac{5}{36}+4\cdot\frac{7}{36}+5\cdot\frac{9}{36}+6\cdot\frac{11}{36}=\frac{161}{36}\\
E(\eta) &= 1\cdot\frac{11}{36}+2\cdot\frac{9}{36}+3\cdot\frac{7}{36}+4\cdot\frac{5}{36}+5\cdot\frac{3}{36}+6\cdot\frac{1}{36}=\frac{91}{36}
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
E(\xi\eta) = 1\cdot 1\cdot\frac{1}{36}+2\cdot 1\cdot\frac{2}{36}+2\cdot 2\cdot\frac{1}{36}+(3\cdot 1+3\cdot 2)\cdot\frac{2}{36}+3\cdot 3\frac{1}{36}+\\
+(4\cdot 1+4\cdot 2+4\cdot 3)\cdot\frac{2}{36}+4\cdot 4\cdot\frac{1}{36}+(5\cdot 1+5\cdot 2+5\cdot 3+5\cdot 4)\cdot\frac{2}{36}+\\
+5\cdot 5\cdot\frac{1}{36}+(6\cdot 1+6\cdot 2+6\cdot 3+6\cdot 4+6\cdot 5)\cdot\frac{2}{36}+6\cdot 6\cdot\frac{1}{36}=\frac{49}{4}
\end{aligned}$$

továbbá

$$\begin{aligned}
E(\xi^2) &= 1^2\cdot\frac{1}{36}+2^2\cdot\frac{3}{36}+3^2\cdot\frac{5}{36}+4^2\cdot\frac{7}{36}+5^2\cdot\frac{9}{36}+6^2\cdot\frac{11}{36}=\frac{791}{36}\\
E(\eta^2) &= 1^2\cdot\frac{11}{36}+2^2\cdot\frac{9}{36}+3^2\cdot\frac{7}{36}+4^2\cdot\frac{5}{36}+5^2\cdot\frac{3}{36}+6^2\cdot\frac{1}{36}=\frac{301}{36}
\end{aligned}$$

tehát

$$\begin{aligned}
D(\xi) &= \sqrt{\frac{791}{36}-\left(\frac{161}{36}\right)^2}=\frac{1}{36}\sqrt{2555}=1.404\,1\\
D(\eta) &= \sqrt{\frac{301}{36}-\left(\frac{91}{36}\right)^2}=\frac{1}{36}\sqrt{2555}=1.404\,1
\end{aligned}$$

b) Mivel

$$\begin{aligned}
\operatorname{cov}(\xi,\eta) &= \frac{49}{4}-\frac{161}{36}\cdot\frac{91}{36}=\frac{1225}{1296}\\
r &= \frac{\frac{1225}{1296}}{\frac{1}{36}\sqrt{2555}\cdot\frac{1}{36}\sqrt{2555}}=\frac{35}{73}
\end{aligned}$$

kapjuk a regressziós együtthatók értékét

$$
\begin{aligned}
a &= \frac{\frac{1225}{1296}}{\left(\frac{1}{36}\sqrt{2555}\right)^2} = \frac{35}{73} = 0.479\,45 \\
b &= \frac{91}{36} - \frac{35}{73}\cdot\frac{161}{36} = \frac{28}{73} = 0.383\,56
\end{aligned}
$$

és a maradék szórásnégyzetet

$$
\sigma_R^2 = \left(\frac{1}{36}\sqrt{2555}\right)^2\left(1-\left(\frac{35}{73}\right)^2\right) = \frac{665}{438} = 1.518\,3\ .
$$

1.27. Feladat. *Adjuk meg az 1.11. feladatban szereplő ξ és η valószínűségi változók várható értékét és szórását, valamint a két véletlen mennyiség korrelációs együthatóját!*

Megoldás: Mivel ξ sűrűségfüggvénye

$$
f(x) = \begin{cases} \frac{1}{4\sqrt{|x|}} & \text{ha } -1 < x \le 1 \\ 0 & \text{egyébként} \end{cases}\ .
$$

kapjuk

$$
\begin{aligned}
E(\xi) &= \int_{-1}^{0} x\cdot\frac{1}{4\sqrt{-x}}dx + \int_0^1 x\cdot\frac{1}{4\sqrt{x}}dx = 0 \\
E(\eta) &= E(\xi^2) = \int_{-1}^{0} x^2\cdot\frac{1}{4\sqrt{-x}}dx + \int_0^1 x^2\cdot\frac{1}{4\sqrt{x}}dx = \frac{1}{5} \\
E(\eta^2) &= E(\xi^4) = \int_{-1}^{0} x^4\cdot\frac{1}{4\sqrt{-x}}dx + \int_0^1 x^4\cdot\frac{1}{4\sqrt{x}}dx = \frac{1}{9} \\
E(\xi\eta) &= E(\xi^3) = \int_{-1}^{0} x^3\cdot\frac{1}{4\sqrt{-x}}dx + \int_0^1 x^3\cdot\frac{1}{4\sqrt{x}}dx = 0
\end{aligned}
$$

kapjuk

$$
D(\xi) = \sqrt{\frac{1}{5}} \quad D(\eta) = \sqrt{\frac{1}{9}-\left(\frac{1}{5}\right)^2} = \frac{4}{15} \quad \operatorname{cov}(\xi,\eta) = 0 \quad r = 0\ .
$$

Megjegyzés: Vegyük észre, hogy ξ és η korrelálatlan, de nem független, mert például

$$
\begin{aligned}
P\left(\xi < -\frac{1}{4}\right) &= \int_{-1}^{-\frac{1}{4}} \frac{1}{4\sqrt{-x}}dx = \frac{1}{4} \\
P\left(\eta > \frac{1}{81}\right) &= P\left(\xi < -\frac{1}{9}\right) + P\left(\xi > \frac{1}{9}\right) = 2\int_{-1}^{-\frac{1}{9}} \frac{1}{4\sqrt{-x}}dx = \frac{2}{3}
\end{aligned}
$$

és

$$
P\left(\xi < -\frac{1}{4}, \eta > \frac{1}{81}\right) = P\left(\xi < -\frac{1}{4}\right) = \frac{1}{4} \ne \frac{1}{4}\cdot\frac{2}{3}\ .
$$

1.28. Feladat. *Egy ujságárusnál egy adott lapot átlagosan 100 vásárló keres egy napon. Ha naponta 120 lapot rendel, mennyi a várható haszna, ha az 50Ft-ért beszerzett lapot 60Ft-ért adja a vásárlónak, és a megmaradt példányokat 30Ft-ért veszi vissza a terjesztő?*

Megoldás: Felthetjük, hogy a napi kereslet $\nu \in \mathcal{P}o(100)$, és ha $N = 120$ jelöli a rendelt mennyiséget, akkor a haszon véletlen mennyisége:

$$\begin{aligned}
\xi &= 10 \cdot \nu \cdot \mathbf{1}_{\{\nu \leq N\}} - 20 \cdot (N - \nu) \cdot \mathbf{1}_{\{\nu \leq N\}} + (10 \cdot N) \cdot \mathbf{1}_{\{\nu > N\}} = \\
&= 30 \cdot \nu \cdot \mathbf{1}_{\{\nu \leq N\}} - 30 \cdot N \cdot \mathbf{1}_{\{\nu \leq N\}} + 10 \cdot N = \\
&= 30 \, (\nu - N) \cdot \mathbf{1}_{\{\nu \leq N\}} + 10N = 30 \sum_{k=0}^{N} (k - N) \mathbf{1}_{\{\nu = k\}} + 10N \ .
\end{aligned}$$

Adjuk meg ennek várható értékét:

$$E(\xi) = 30 \sum_{k=0}^{120} (k - 120) \, \frac{100^k}{k!} e^{-100} + 10 \cdot 120 = 596.92 \ .$$

1.29. Feladat. *Legyenek $\xi_1 \in \mathcal{N}(10; 2)$, $\xi_2 \in \mathcal{E}xp(2)$ függetlenek, és jelölje $\xi = \xi_1$ és $\eta = \xi_1 \cdot \xi_2$. Adjuk meg az $\eta \approx a\xi + b$ regressziós közelítést!*

Megoldás: Számítsuk ki a szükséges várható értékeket:

$$\begin{aligned}
E(\xi) &= 10 \\
E(\eta) &= E\left(\xi_1 \cdot \xi_2\right) = 10 \cdot \frac{1}{2} = 5 \\
D^2(\xi) &= 4 \\
E(\xi\eta) &= E\left(\xi_1^2 \cdot \xi_2\right) = \left(2^2 + 10^2\right) \cdot \frac{1}{2} = 52 \\
\operatorname{cov}(\xi, \eta) &= 52 - 10 \cdot 5 = 2 \\
E(\eta^2) &= E\left(\xi_1^2 \cdot \xi_2^2\right) = \left(2^2 + 10^2\right) \cdot \left(\left(\frac{1}{2}\right)^2 + \left(\frac{1}{2}\right)^2 \right) = 52 \\
D^2(\eta) &= 52 - 5^2 = 27
\end{aligned}$$

amiből kapjuk

$$\begin{aligned}
a &= \frac{2}{4} = \frac{1}{2} \quad b = 5 - \frac{1}{2} \cdot 10 = 0 \\
r &= \frac{2}{\sqrt{4} \cdot \sqrt{27}} = \frac{\sqrt{3}}{9} \quad \sigma_R^2 = 27 \left(1 - \left(\frac{\sqrt{3}}{9} \right)^2 \right) = 26 \ .
\end{aligned}$$

1.30. Feladat (*). *Legyen $\xi \in \Omega \to \mathbb{R}$ v.v., mutassuk meg, hogy $E(\xi)$ akkor és csak akkor létezik, ha a*

$$\sum_{n=1}^{\infty} P\left(|\xi| > n\right) \tag{1.12}$$

sor konvergens!

Bizonyítás. Elég $\xi \geq 0$ esetet vizsgálni, amikor teljesül

$$\sum_{n=1}^{N} \mathbf{1}_{\{\xi > n\}} \leq \xi \leq 1 + \sum_{n=1}^{N} \mathbf{1}_{\{\xi > n\}} \ ,$$

és ebből már következik az állítás. ■

1.31. Feladat (*). *Bizonyítsuk az un. "parciális integrálás" szabályát: Legyen $\xi \geq 0$ v.v. eloszlásfüggvénye F, akkor*

$$\int_0^x t dP_\xi = \int_0^x (1 - F(t))\, dt - x \cdot (1 - F(x+0)) \qquad x > 0. \tag{1.13}$$

Bizonyítás. Mivel

$$\sum_{k=0}^{n-1} x\frac{k}{n} \mathbf{1}_{\left\{x\frac{k}{n} \leq \xi < x\frac{k+1}{n}\right\}} + x \cdot \mathbf{1}_{\{\xi = x\}} \nearrow \xi \cdot \mathbf{1}_{\{\xi \leq x\}} \ ,$$

kapjuk

$$\begin{aligned}
\int_0^x t dP_\xi = E\left(\xi \cdot \mathbf{1}_{\{\xi \leq x\}}\right) = x \cdot P(\xi = x) + \lim_{n\to\infty} \sum_{k=0}^{n-1} x\frac{k}{n}\left[F\left(x\frac{k+1}{n}\right) - F\left(x\frac{k}{n}\right)\right] = \\
x \cdot (F(x+0) - F(x)) + \lim_{n\to\infty} \left\{ x\frac{2}{n} F\left(x\frac{2}{n}\right) - x\frac{1}{n} F\left(x\frac{1}{n}\right) - x\frac{1}{n} F\left(x\frac{2}{n}\right) + \right. \\
x\frac{3}{n} F\left(x\frac{3}{n}\right) - x\frac{2}{n} F\left(x\frac{1}{n}\right) - x\frac{1}{n} F\left(x\frac{3}{n}\right) + \\
\vdots \\
\left. x\frac{n}{n} F\left(x\frac{n}{n}\right) - x\frac{n-1}{n} F\left(x\frac{n-1}{n}\right) - x\frac{1}{n} F\left(x\frac{n}{n}\right) \right\} = \\
= xF(x+0) - \lim_{n\to\infty} \sum_{k=0}^{n-1} x\frac{1}{n} F\left(x\frac{k}{n}\right) = xF(x+0) - \int_0^x F(t)dt = \\
= \int_0^x (1 - F(t))\, dt - x \cdot (1 - F(x+0)) \ .
\end{aligned}$$

■

Következmények:

1. Vegyük észre, hogy (1.13) jobb oldalán szereplő integrál F monotonitása miatt mindíg létezik, és véges.

2. Mivel az eloszlásfüggvény $x \in \mathbb{R}$ folytonossági helyein (tehát egy legfeljebb megszámlálható halmaz kivételével)

$$\xi \cdot \mathbf{1}_{\{\xi \leq x\}} \leq x \cdot \mathbf{1}_{\{\xi > x\}} + \xi \cdot \mathbf{1}_{\{\xi \leq x\}} \leq \xi$$

kapjuk

$$\int_0^x t dP_\xi \le x \cdot (1 - F(x)) + \int_0^x t dP_\xi = \int_0^x (1 - F(t))\, dt \le E(\xi) = \lim_{x\to\infty} \int_0^x t dP_\xi \ .$$

Tehát $E(\xi)$ pontosan akkor létezik, ha az $\int_0^\infty (1 - F(t))\, dt$ impropríus integrál véges értékű, és ekkor

$$E(\xi) = \int_0^\infty (1 - F(t))\, dt \ .$$

3. Ha $\mathrm{im}(\xi) \subset \mathbb{N}$, akkor a (1.12) sort kiegészítve, a $\sum_{n=0}^\infty P(\xi > n)$ összege pontosan akkor véges, ha létezik a várható érték, és ekkor

$$E(\xi) = \int_0^\infty (1 - F(t))\, dt = \int_0^1 (1 - F(t))\, dt + \int_1^2 (1 - F(t))\, dt + \cdots = \\ = \sum_{n=0}^\infty P(\xi > n) \ .$$

1.32. Feladat (*). *Ha ξ v.v.-nak van várható értéke és szórása, akkor*

$$P\big(\, |\xi - E(\xi)| > 2D(\xi)\big) + P\big(\, |\xi - E(\xi)| > 3D(\xi)\big) < \frac{1}{4}$$

és nincs $\frac{1}{4}$-nél kisebb felső korlát.

Bizonyítás. Elég az $E(\xi) = 0$, $D(\xi) = 1$ eset vizsgálata, és jelölje $\eta = |\xi|$. Mivel

$$\eta > 2 \cdot 1_{\{\eta > 2\}} + 1_{\{\eta > 3\}} \Rightarrow \eta^2 > 4 \cdot 1_{\{\eta > 2\}} + 5 \cdot 1_{\{\eta > 3\}} \ ,$$

ezért

$$1 > 4 \cdot (P(|\xi - E(\xi)| > 2D(\xi)) + P(|\xi - E(\xi)| > 3D(\xi)))\,.$$

Legyen továbbá ξ_n v.v., melyre

$$P\left(\xi_n = \pm\left(2 + \frac{1}{n}\right)\right) = \frac{1}{2} \cdot \frac{1 - \frac{1}{n^2}}{4 + \frac{4}{n}} \quad P\left(\xi_n = \pm\frac{1}{n}\right) = \frac{1}{2} \cdot \frac{3 + \frac{4}{n} + \frac{1}{n^2}}{4 + \frac{4}{n}} \quad n = 2, 3, \ldots$$

amiből következik $E(\xi_n) = 0$, $D(\xi_n) = 1$, és

$$\begin{aligned} P(|\xi_n| &> 2) = \frac{1 - \frac{1}{n^2}}{4 + \frac{4}{n}} \to \frac{1}{4} \\ P(|\xi_n| &> 3) = 0 \end{aligned}$$

tehát $\frac{1}{4}$ a legkisebb felső korlát. ■

1.33. Feladat (*). *Legyen $0 \le \xi$ v.v., és $m_n = E(\xi^n)$ $\quad n = 0, 1, 2, \ldots, N + 2$, akkor teljesül*

$$m_{n+1}^2 \le m_n \cdot m_{n+2} \quad n = 0, 1, 2, \ldots, N.$$

Bizonyítás. Tegyük fel először, hogy van olyan $0 < \varepsilon$, melyre $\varepsilon \leq \xi$. Megmutatjuk, hogy a

$$\phi(x) = \ln\left(E(\xi^x)\right) \quad x \in [0; N]$$

függvény konvex. ϕ nyilván értelmezett, és mivel elég kis h esetén

$$\left|\frac{\xi^{x+h} - \xi^x}{h}\right| = \xi^x \cdot \left|\frac{\xi^h - \xi^0}{h}\right| \leq \xi^x \cdot (\xi + 1 + |\ln \varepsilon|) \leq \xi^{N+1} + \xi + |\ln \varepsilon|$$

$$|\ln \xi| \left|\frac{\xi^{x+h} - \xi^x}{h}\right| \leq \xi^{N+2} + \xi^2 + \xi \cdot |\ln \varepsilon| + \xi^{N+1} + \xi + |\ln \varepsilon| + \xi^{N+1} \cdot |\ln \varepsilon| + + \xi \cdot |\ln \varepsilon| + |\ln \varepsilon|^2,$$

ezért a várható érték és a deriválás sorrendje felcserélhető, így

$$\phi'(x) = \frac{E(\ln \xi \cdot \xi^x)}{E(\xi^x)} \quad x \in [0; N]$$

amiből

$$\phi''(x) = \frac{E(\ln^2 \xi \cdot \xi^x) \cdot E(\xi^x) - E^2(\ln \xi \cdot \xi^x)}{E^2(\xi^x)} \quad x \in [0; N]$$

ahol a számláló nem lehet negatív, ugyanis

$$E^2\left(\left(\ln \xi \cdot \sqrt{\xi^x}\right) \cdot \sqrt{\xi^x}\right) \leq E(\ln^2 \xi \cdot \xi^x) \cdot E(\xi^x).$$

Tehát ϕ konvex, és így

$$\ln m_{n+1} \leq \frac{1}{2}\left(\ln m_n + \ln m_{n+2}\right)$$

vagyis amit meg kellett mutatni.

Legyen most $0 \leq \xi$ és $\xi_\varepsilon = \varepsilon + \xi$, és jelölje $m_n^\varepsilon = E(\xi_\varepsilon^n)$, akkor a fentiekből, és

$$\lim_{\varepsilon \to 0+} m_n^\varepsilon = m_n$$

miatt következik az állítás. ■

1.5. Generátorfüggvény, karakterisztikus függvény

1.34. Feladat. *Legyen a ξ és η független v.v.-k generátorfüggvénye:*

$$\begin{aligned} G_\xi(z) &= \frac{1}{2} + \frac{1}{4}z + \frac{1}{4}z^2 \\ G_\eta(z) &= \frac{1}{6}z + \frac{1}{3}z^2 + \frac{1}{2}z^3 \end{aligned}$$

adjuk meg $\xi + \eta$ generátorfüggvényét, várható értékét és szórását!

Megoldás: Mivel

$$\begin{aligned} G_{\xi+\eta}(z) &= \left(\frac{1}{2}+\frac{1}{4}z+\frac{1}{4}z^2\right)\cdot\left(\frac{1}{6}z+\frac{1}{3}z^2+\frac{1}{2}z^3\right) = \\ &= \frac{1}{8}z^5+\frac{5}{24}z^4+\frac{3}{8}z^3+\frac{5}{24}z^2+\frac{1}{12}z \quad z\in\mathbb{C} \end{aligned}$$

kapjuk

$$\begin{aligned} G'_{\xi+\eta}(z) &= \frac{5}{8}z^4+\frac{5}{6}z^3+\frac{9}{8}z^2+\frac{5}{12}z+\frac{1}{12} \\ G'_{\xi+\eta}(1) &= \frac{5}{8}+\frac{5}{6}+\frac{9}{8}+\frac{5}{12}+\frac{1}{12}=\frac{37}{12}=E(\xi+\eta) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} G''_{\xi+\eta}(z) &= \frac{5}{2}z^3+\frac{5}{2}z^2+\frac{9}{4}z+\frac{5}{12} \\ G''_{\xi+\eta}(1) &= \frac{5}{2}+\frac{5}{2}+\frac{9}{4}+\frac{5}{12}=\frac{23}{3}=E\left((\xi+\eta)^2\right)-E(\xi+\eta) \end{aligned}$$

tehát

$$\begin{aligned} E(\xi+\eta) &= \frac{37}{12} \\ D(\xi+\eta) &= \sqrt{\frac{23}{3}+\frac{37}{12}-\left(\frac{37}{12}\right)^2}=\frac{1}{12}\sqrt{179} \end{aligned}$$

1.35. Feladat. *Legyen a ξ v.v. sűrűségfüggvénye*

$$f_\xi(x)=\frac{1}{2}e^{-|x|} \quad x\in\mathbb{R}$$

$a,b\in\mathbb{R}$ adjuk meg $\eta=a\xi+b$ karakterisztikus függvényét!

Megoldás: Adjuk meg először ξ

$$\begin{aligned} \phi_\xi(t) &= E(e^{it\xi})=\int_{-\infty}^{\infty}e^{itx}\cdot\frac{1}{2}e^{-|x|}dx= \\ &= \int_{-\infty}^{0}e^{itx}\cdot\frac{1}{2}e^{x}dx+\int_{0}^{\infty}e^{itx}\cdot\frac{1}{2}e^{-x}dx= \\ &= \frac{1}{2\left(1+t^2\right)}-\frac{1}{2}i\frac{t}{1+t^2}+\frac{1}{2\left(1+t^2\right)}+\frac{1}{2}i\frac{t}{1+t^2}=\frac{1}{1+t^2} \quad t\in\mathbb{R} \end{aligned}$$

karakterisztikus függvényét, amiből

$$\phi_\eta(t)=e^{itb}\varphi_\xi(at)=\frac{e^{itb}}{1+a^2t^2} \quad t\in\mathbb{R}\ .$$

Megjegyzés: Vegyük észre, hogy az inverziós formula következménye szerint, a folytonos eloszlás sűrűségfüggvényét megkaphatjuk

$$\frac{1}{2}e^{-|x|} = \frac{1}{2\pi}\int_{-\infty}^{\infty} e^{-itx} \cdot \frac{1}{1+t^2}dt$$

amiből a $t = -u$ helyettesítéssel, és rendezve

$$e^{-|x|} = \int_{-\infty}^{\infty} e^{iux} \cdot \frac{1}{\pi}\frac{1}{1+u^2}du \quad x \in \mathbb{R} \ ,$$

kapjuk a Cauchy eloszlás karakterisztikus függvényét.

1.36. Feladat. *Legyen a ξ v.v. sűrűségfüggvénye*

$$f(x) = \begin{cases} \frac{3}{8}x^2 & ha\ 0 < x < 2 \\ 0 & egyébként \end{cases} ,$$

adjuk meg ξ karakterisztikus függvényét!

Megoldás: Adjuk meg a karakterisztikus függvényt:

$$\begin{aligned}
\phi_\xi(t) &= E(e^{it\xi}) = \int_0^2 e^{itx} \cdot \frac{3}{8}x^2 dx = \left[\frac{e^{itx}}{it} \cdot \frac{3}{8}x^2\right]_0^2 - \int_0^2 \frac{e^{itx}}{it} \cdot \frac{3}{4}x dx = \\
&= -\frac{3i}{2t}e^{2it} - \left[\frac{e^{itx}}{i^2t^2} \cdot \frac{3}{4}x\right]_0^2 + \int_0^2 \frac{e^{itx}}{i^2t^2} \cdot \frac{3}{4}dx = \\
&= -\frac{3i}{2t}e^{2it} + \frac{3}{2t^2}e^{2it} - \frac{3}{4}\left[\frac{e^{itx}}{it^3}\right]_0^2 = \left(-\frac{3i}{2t} + \frac{3}{2t^2} + \frac{3i}{4t^3}\right)e^{2it} - \frac{3i}{4t^3} \quad t \in \mathbb{R} \setminus \{0\} \ .
\end{aligned}$$

Megjegyzés: Vegyük észre, hogy a fenti eredmény csak $t \neq 0$ esetben értelmezett, de minden karakterisztikus függvény folytonos a $t = 1$ helyen, és értéke 1, amit esetünkben ellenőrizhetünk:

$$\lim_{t\to 0}\left[\left(-\frac{3i}{2t} + \frac{3}{2t^2} + \frac{3i}{4t^3}\right)e^{2it} - \frac{3i}{4t^3}\right] = 1$$

1.37. Feladat. *Legyen a ξ v.v. exponenciális eloszlású, és $E(\xi) = 10$, és a ν v.v. eloszlása:*

k	$P(\nu = k)$
1	$\frac{1}{2}$
2	$\frac{1}{4}$
3	$\frac{1}{4}$

adjuk meg ν generátorfüggvényét! Adjuk meg továbbá az

$$\eta = \sum_{k=1}^{\nu} \xi_k$$

v.v. karakterisztikus függvényét és várható értékét, ha ξ_k $k = 1, 2, \ldots$ függetlenek, és közös eloszásuk azonos a ξ valószínűségi változóéval!

Megoldás: Adjuk meg ν

$$G(z) = \frac{1}{2}z + \frac{1}{4}z^2 + \frac{1}{4}z^3 \quad z \in \mathbb{C}$$

generátorfüggvényét, és ξ_k

$$\phi(t) = \frac{1}{1 - it10} \quad t \in \mathbb{R}$$

karaktrisztikus függvényét, amivel kapjuk

$$\phi_\eta(t) = \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{1 - it10} + \frac{1}{4} \cdot \left(\frac{1}{1 - it10}\right)^2 + \frac{1}{4} \cdot \left(\frac{1}{1 - it10}\right)^3 \quad t \in \mathbb{R} ,$$

továbbá

$$\begin{aligned} \phi'_\eta(t) &= \frac{1}{2} \cdot i10\,(1 - it10)^{-2} + \frac{1}{4} \cdot 2i10\,(1 - it10)^{-3} + \frac{1}{4} \cdot 3i10\,(1 - it10)^{-4} \\ \phi'_\eta(0) &= i\frac{35}{2} \quad \Rightarrow \quad E(\eta) = \frac{35}{2} \end{aligned}$$

1.6. Központi határeloszlás tétel

1.38. Feladat. *Milyen határok között lehet az a véletlen mennyiség, amit 12 darab,* 0 *és* 1 *közötti véletlen szám összegéből* 6*-ot levonva kapunk, 90%-os valószínűséggel?*

Megoldás: Jelölje $\xi_k \in \mathcal{U}(0;1) \quad k = 1, 2, \cdots, 12$ a független véletlen számokat, akkor az

$$\eta = \sum_{k=1}^{12} \xi_k - 6 \quad E(\eta) = 0 \quad D(\eta) = \sqrt{12 \cdot \frac{1}{12}} = 1$$

v.v. közelítően $\eta \in \mathcal{N}\,(0;1)$, tehát

$$P(-x \le \eta \le x) = 0.9 \Leftrightarrow 2\Phi\,(x) - 1 = 0.9 \Leftrightarrow \Phi\,(x) = 0.95$$

aminek $x = 1.645$ a megoldása, mivel $\Phi\,(1.645) = 0.95$.

1.39. Feladat. *Egy üzletben egy nap átlagosan 120 vevő vásárol. Mennyi annak valószínűsége, hogy 90-nél kevesebben vásárolnak egy napon?*

Megoldás: Jelölje ν a vásárlók számát, akkor $\nu \in \mathcal{P}\,(120)$, ami már közelíthető az $\mathcal{N}\left(120; \sqrt{120}\right)$ eloszlással, tehát

$$P(\nu < 70) = \Phi\left(\frac{90 - 120}{\sqrt{120}}\right) = 1 - \Phi(2.74) = 1 - 0.\,996\,93 = 0.00\,307$$

1.40. Feladat. *Hányszor kell egy szabályos érmét feldobnunk ahhoz, hogy a fejek számának relatív gyakorisága legalább 0.9 valószínűséggel 0.01-nél kevesebbel térjen el a valószínűségtől*

Megoldás: Jelölje ν v.v. a fejek számát n dobásból, akkor szabályos érme esetén $\nu \in \mathcal{B}in(n, \frac{1}{2})$, és keressük azt az n számot, melyre teljesül

$$P\left(\left|\frac{\nu}{n} - \frac{1}{2}\right| < 0.01\right) \geq 0.9 \ .$$

Mivel közelítően $\nu \in \mathcal{N}\left(n\frac{1}{2}, \sqrt{n\frac{1}{4}}\right)$, ezért $\frac{\nu}{n} - \frac{1}{2} \in \mathcal{N}\left(0, \frac{1}{2\sqrt{n}}\right)$, amivel kapjuk

$$2\Phi\left(2\sqrt{n} \cdot 0.01\right) - 1 \geq 0.9 \Leftrightarrow \Phi\left(2\sqrt{n} \cdot 0.01\right) \geq 0.95 \Leftrightarrow 2\sqrt{n} \cdot 0.01 \geq 1.645 \Leftrightarrow \sqrt{n} \geq \frac{164.5}{2}$$

mivel $\Phi(1.645) = 0.95$, tehát $n \geq 6765$ esetén teljesül a feltétel.
Megjegyzés: Ha az érme nem szabályos, akkor

$$P\left(\left|\frac{\nu}{n} - p\right| < 0.01\right) \geq 0.9$$

kell, hogy teljesüljön az ismeretlen $p \in]0;1[$ értékkel, és ekkor $\frac{\nu}{n} - p \in \mathcal{N}\left(0, \frac{\sqrt{p(1-p)}}{\sqrt{n}}\right)$, amiből

$$2\Phi\left(\frac{0.01\sqrt{n}}{\sqrt{p(1-p)}}\right) - 1 \geq 0.9 \Leftrightarrow \Phi\left(\frac{0.01\sqrt{n}}{\sqrt{p(1-p)}}\right) \geq 0.95 \Leftrightarrow \sqrt{n} \geq 164.5\sqrt{p(1-p)}$$

ahol a kívánt egyenlőtlenség következik az

$$\sqrt{n} \geq 164.5 \cdot \frac{1}{2}$$

egyenlőtlenségből, mivel $\sqrt{p(1-p)} \leq \frac{1}{2}$. Tehát az előző eredmény minden p esetén megoldása a feladatnak.

1.41. Feladat. *Egy 1000 darabos tételben 200 hibás darab van. Ha 100 darabot kiválasztunk, legalább hány hibás darab lesz a kivettek között 90%-os valószínűséggel?*

Megoldás: Jelölje ν a hibásak számát a mintában, akkor $\nu \in \mathcal{H}yp(1000; 200; 100)$, amit közelíthetünk $\mathcal{N}(20; 3.796\,6)$ eloszlással, mivel

$$E(\nu) = 100 \cdot \frac{200}{1000} = 20 \quad D(\nu) = \sqrt{20 \cdot 0.8 \cdot \left[1 - \frac{99}{999}\right]} = 3.796\,6 \ .$$

Keressük tehát $k \in \mathbb{R}$, melyre

$$P(\nu \geq k) = 1 - \Phi\left(\frac{k-20}{3.796\,6}\right) = 0.9 \Rightarrow -\frac{k-20}{3.796\,6} = 1.282 \Rightarrow k = 15.133 \approx 15 \ .$$

1.42. Feladat. *Az 1.28 feladatban keressük meg azt az N rendelés számot, mellyel a várható haszon maximális!*

Megoldás: Jelölje ξ a hasznot, $\nu \in \mathcal{P}o(\lambda) \cong \mathcal{N}(\lambda, \sqrt{\lambda})$ a vásárlók számát, ahol $\lambda = 100$, $b = 10$ a haszon egy eladott újságon és $c = 20$ a veszteség minden megmaradt példányon, akkor

$$\begin{aligned} m_N &= E(\xi) = E\left((b+c)\sum_{k=0}^{N}(k-N)\mathbf{1}_{\{\nu=k\}} + bN\right) = \\ &= (b+c)\sum_{k=0}^{N} k\cdot\mathbf{P}(\nu=k) - (b+c)N\sum_{k=0}^{N}\mathbf{P}(\nu=k) + bN\ . \end{aligned}$$

Vizsgáljuk az $m_N \quad N = 1, 2, \ldots$ sorozat monotonitását:

$$m_{N+1} - m_N = -(b+c)\sum_{k=0}^{N}\mathbf{P}(\nu=k) + b \geq 0\ ,$$

ami pontosan akkor teljesül, ha

$$\frac{b}{b+c} \geq \sum_{k=0}^{N}\mathbf{P}(\nu=k) = P(\nu \leq N) \approx \Phi\left(\frac{N-\lambda}{\sqrt{\lambda}}\right)\ .$$

m_N maximális, ha

$$\frac{b}{b+c} = \Phi\left(\frac{N-\lambda}{\sqrt{\lambda}}\right)\ ,$$

adatainkat behelyettesítve:

$$\frac{1}{3} = \Phi\left(\frac{N-100}{\sqrt{100}}\right) \Rightarrow \frac{N-100}{\sqrt{100}} = -0.430\,73 \Rightarrow N = 95.693.$$

Tehát $N \approx 96$ darabot kell rendelni a maximális várható haszonhoz, és ekkor

$$E(\xi) = 30\sum_{k=0}^{96}(k-96)\,\frac{100^k}{k!}e^{-100} + 10\cdot 96 = 891.71\ .$$

1.7. Vektor valószínűségi változók

1.43. Feladat. *A $\xi = (\xi_1, \xi_2)$ v.v.v. kovariancia mátrixa és várható értéke:*

$$\mathrm{cov}(\xi,\xi) = \begin{bmatrix} 7 & \sqrt{3} \\ \sqrt{3} & 5 \end{bmatrix} \qquad E(\xi) = \begin{bmatrix} 1 \\ 2 \end{bmatrix}$$

a) *Adjuk meg az első (a nagyobbik sajátértékhez tartozó) főkomponenssel és főfaktorral való közelítést, és a közelítés hibáját, és a közelítés egyenesének egyenletét!*

b) *Legyenek*

$$\begin{aligned} \eta_1 &= \xi_1 - \xi_2 + 1 \\ \eta_2 &= \xi_1 + 2\xi_2 - 5 \end{aligned}$$

ajuk meg az $\eta = (\eta_1, \eta_2)$ v.v.v. kovariancia mátrixát és várható érték vektorát!

c) *Ha* (ξ_1, ξ_2) *egy megfigyelt értéke* $(2; 1)$, *adjuk meg a főkomponensek és főfaktorok megfelelő értékeit!*

Megoldás:

a) $\text{cov}(\xi, \xi)$ sajátértékei és normált sajátvektorai:

$$\lambda_1 = 8 \quad v_1 = \begin{bmatrix} \frac{\sqrt{3}}{2} \\ \frac{1}{2} \end{bmatrix} \quad \lambda_2 = 4 \quad v_2 = \begin{bmatrix} -\frac{1}{2} \\ \frac{\sqrt{3}}{2} \end{bmatrix}$$

tehát

$$\xi \sim \tau_1 \cdot \begin{bmatrix} \frac{\sqrt{3}}{2} \\ \frac{1}{2} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 1 \\ 2 \end{bmatrix} = \tau_1^* \cdot \begin{bmatrix} \sqrt{6} \\ \sqrt{2} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 1 \\ 2 \end{bmatrix} \quad \sigma_R^2 = \lambda_2 = 4$$

és az első főkomponens illetve főfaktor egyenesének egyenlete

$$-x + \sqrt{3}y = -1 + 2\sqrt{3}$$

b)

$$\text{cov}(\eta, \eta) = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ 1 & 2 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 7 & \sqrt{3} \\ \sqrt{3} & 5 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ 1 & 2 \end{bmatrix}^T = \begin{bmatrix} 12 - 2\sqrt{3} & -3 + \sqrt{3} \\ -3 + \sqrt{3} & 27 + 4\sqrt{3} \end{bmatrix}$$

$$E(\eta) = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ 1 & 2 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 \\ 2 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 1 \\ -5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \end{bmatrix}$$

c)

ξ_1	ξ_2	ξ_1^*	ξ_2^*	τ_1	τ_2	τ_1^*	τ_2^*
2	1	1	-1	$\frac{1}{2}\sqrt{3} - \frac{1}{2}$	$-\frac{1}{2} - \frac{1}{2}\sqrt{3}$	$\frac{\frac{1}{2}\sqrt{3} - \frac{1}{2}}{\sqrt{8}} = 0.129$	$\frac{-\frac{1}{2} - \frac{1}{2}\sqrt{3}}{2} = -0.683$

mivel

$$\begin{bmatrix} \frac{\sqrt{3}}{2} & \frac{1}{2} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ -1 \end{bmatrix} = \frac{1}{2}\sqrt{3} - \frac{1}{2}$$

$$\begin{bmatrix} -\frac{1}{2} & \frac{\sqrt{3}}{2} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ -1 \end{bmatrix} = -\frac{1}{2} - \frac{1}{2}\sqrt{3}$$

1.44. Feladat. *Legyenek egy téglalap oldalai a* ξ *és* η *független valószínűségi változók, és*

$$E(\xi) = 100 \quad D(\xi) = 1 \quad E(\eta) = 150 \quad D(\eta) = 2$$

jelölje továbbá a terület logaritmusát τ, *a kerület logaritmusát pedig* κ. *Adjuk meg a* (τ, κ) *v.v.v. várható értékének és kovariancia mátrixának közelítését!*

Megoldás: Mivel

$$\left[\begin{array}{c}\tau\\ k\end{array}\right]=\left[\begin{array}{c}\ln(\xi)+\ln(\eta)\\ \ln(2)+\ln(\xi+\eta)\end{array}\right]$$

használjuk az elsőfokú Taylor formulát a várható érték középponttal:

$$\left[\begin{array}{c}\tau\\ k\end{array}\right]\approx\left[\begin{array}{c}\ln(15000)\\ \ln(500)\end{array}\right]+\begin{array}{cc}\frac{1}{100} & \frac{1}{150}\\ \frac{1}{250} & \frac{1}{250}\end{array}\left[\begin{array}{c}\xi-100\\ \eta-150\end{array}\right]$$

amiből

$$E\left(\left[\begin{array}{c}\tau\\ k\end{array}\right]\right)\approx\left[\begin{array}{c}\ln(15000)\\ \ln(500)\end{array}\right]=\left[\begin{array}{c}9.6158\\ 6.2146\end{array}\right]$$

$$\operatorname{cov}\left(\left[\begin{array}{c}\tau\\ k\end{array}\right],\left[\begin{array}{c}\tau\\ k\end{array}\right]\right)\approx\left[\begin{array}{cc}\frac{1}{100} & \frac{1}{150}\\ \frac{1}{250} & \frac{1}{250}\end{array}\right]\left[\begin{array}{cc}1 & 0\\ 0 & 4\end{array}\right]\left[\begin{array}{cc}\frac{1}{100} & \frac{1}{150}\\ \frac{1}{250} & \frac{1}{250}\end{array}\right]^T=\left[\begin{array}{cc}\frac{1}{3600} & \frac{11}{75\,000}\\ \frac{11}{75\,000} & \frac{1}{12\,500}\end{array}\right]$$

1.45. Feladat. *Legyen a (ξ,η) v.v.v. sűrűségfüggvénye:*

$$f(x,y)=c\cdot\exp\left(-x^2+\sqrt{2}xy-y^2-x+y+3\right)\quad (x,y)\in\mathbb{R}^2\ .$$

Adjuk meg c értékét, (ξ,η) kovariancia mátrixát és várható érték vektorát!

Megoldás: Mivel a normális eloszlás sűrűségfüggvénye az exponensben egy kvadratikus formát tartalmaz, vizsgáljuk meg a normális eloszlás lehetőségét, amikor is a sűrűségfüggvény az alábbi alakban írható:

$$f(x,y)=\frac{1}{2\pi\cdot\sigma_1\cdot\sigma_2\cdot\sqrt{1-r^2}}\exp\left\{-\frac{1}{2}\left[\begin{array}{c}x-m_1\\ y-m_2\end{array}\right]^T V^{-1}\left[\begin{array}{c}x-m_1\\ y-m_2\end{array}\right]\right\}$$

Tehát a "tiszta" másodfokú tagokból

$$-\frac{1}{2}\left(2x^2-2\sqrt{2}xy+2y^2\right)=-\frac{1}{2}\left[\begin{array}{cc}x & y\end{array}\right]V^{-1}\left[\begin{array}{c}x\\ y\end{array}\right]$$

kell hogy teljesüljön, amiből

$$V^{-1}=\left[\begin{array}{cc}2 & \sqrt{2}\\ \sqrt{2} & 2\end{array}\right]\Rightarrow\operatorname{cov}\left(\left[\begin{array}{c}\xi\\ \eta\end{array}\right],\left[\begin{array}{c}\xi\\ \eta\end{array}\right]\right)=V=\left[\begin{array}{cc}1 & -\frac{\sqrt{2}}{2}\\ -\frac{\sqrt{2}}{2} & 1\end{array}\right]$$

ami valóban egy pozitív definit (szimmetrikus) mátrix. Az elsőfokú tagokra teljesül

$$-\frac{1}{2}(2x+2y)=-\frac{1}{2}(-2)\left[\begin{array}{c}m_1\\ m_2\end{array}\right]^T V^{-1}\left[\begin{array}{c}x\\ y\end{array}\right]=\left(2m_1+m_2\sqrt{2}\right)x+\left(m_1\sqrt{2}+2m_2\right)y\ ,$$

ezért az

$$\begin{aligned}-1&=2m_1+m_2\sqrt{2}\\ -1&=m_1\sqrt{2}+2m_2\end{aligned}$$

egyenlet megoldásával kapjuk:

$$m_1 = m_2 = -1 + \frac{\sqrt{2}}{2} \Rightarrow E\left(\begin{bmatrix} \xi \\ \eta \end{bmatrix}\right) = \begin{bmatrix} -1+\frac{\sqrt{2}}{2} \\ -1+\frac{\sqrt{2}}{2} \end{bmatrix}.$$

A konstans tag az exponensben így

$$-\frac{1}{2}\begin{bmatrix} -1+\frac{\sqrt{2}}{2} \\ -1+\frac{\sqrt{2}}{2} \end{bmatrix}^T \begin{bmatrix} 2 & \sqrt{2} \\ \sqrt{2} & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -1+\frac{\sqrt{2}}{2} \\ -1+\frac{\sqrt{2}}{2} \end{bmatrix} = \frac{\sqrt{2}}{2} - 1$$

és a sűrűségfüggvény

$$f(x,y) = c \cdot \exp\left\{-\frac{1}{2}\begin{bmatrix} x+1-\frac{\sqrt{2}}{2} \\ y+1-\frac{\sqrt{2}}{2} \end{bmatrix}^T V^{-1} \begin{bmatrix} x+1-\frac{\sqrt{2}}{2} \\ y+1-\frac{\sqrt{2}}{2} \end{bmatrix}\right\} \cdot \exp\left(3 - \frac{\sqrt{2}}{2} + 1\right),$$

tehát teljesülni kell az

$$c \cdot \exp\left(3 - \frac{\sqrt{2}}{2} + 1\right) = \frac{1}{2\pi \cdot \sigma_1 \cdot \sigma_2 \cdot \sqrt{1-r^2}}$$

egyenletnek, ahol $\sigma_1 = \sigma_2 = 1 \quad r = -\frac{\sqrt{2}}{2}$, amiből

$$c = \frac{1}{\exp\left(4 - \frac{\sqrt{2}}{2}\right) \cdot 2\pi \cdot \sqrt{1 - \frac{1}{2}}} = \frac{\sqrt{2}}{2}\frac{e^{-4+\frac{\sqrt{2}}{2}}}{\pi} = 8.360\,8 \times 10^{-3}.$$

Tehát összefoglalva,

$$c = 8.360\,8 \times 10^{-3} \qquad \begin{bmatrix} \xi \\ \eta \end{bmatrix} \in \mathcal{N}\left(\begin{bmatrix} -1+\frac{\sqrt{2}}{2} \\ -1+\frac{\sqrt{2}}{2} \end{bmatrix}, \begin{bmatrix} 1 & -\frac{\sqrt{2}}{2} \\ -\frac{\sqrt{2}}{2} & 1 \end{bmatrix}\right).$$

1.8. χ^2, $\mathcal{T}$ és $\mathcal{F}$ eloszlás

1.46. Feladat. *Legyen* $\xi = (\xi_1, \xi_2) \in \mathcal{N}(m, V)$ *2-dimenziós normális eloszlású, ahol*

$$m = \begin{bmatrix} 10 \\ 20 \end{bmatrix} \qquad V = \begin{bmatrix} 2 & \sqrt{3} \\ \sqrt{3} & 4 \end{bmatrix}$$

és keressünk olyan $H \subset \mathbb{R}^2$ *tartományt, hogy*

$$P(\xi \in H) = 0.95$$

teljesüljön!

Megoldás: Mivel a V kovariancia mátrix invertálható, keressük a H tartományt az

$$(x-m)^T V^{-1}(x-m) \le k \quad x \in \mathbb{R}^2$$

másodfokú egyenlőtlenség megoldáshalmazaként egy alkalmas $k > 0$ számmal. Ekkor

$$\{\xi \in H\} = \left\{(W(\xi - m))^T WV^{-1}W^T (W(x-m)) \le k\right\}$$

ahol

$$W = \begin{bmatrix} \frac{1}{\sqrt{\lambda_1}} v_1^T \\ \frac{1}{\sqrt{\lambda_2}} v_2^T \end{bmatrix}$$

a főfaktorok előállításának transzformációs mátrixa a v_1, v_2 sajátvektorokkal és λ_1, λ_2 sajátértékekkel, ezért

$$\{\xi \in H\} = \left\{\tau^{*T}\tau^* \le k\right\} \ ,$$

ahol $\tau^{*T}\tau^* \in \chi_2^2$, tehát táblázatból válasszuk a $k = \chi_{0.05}^2 = 5.99$ értéket, amivel teljesül

$$P\left(\left(\begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_2 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 10 \\ 20 \end{bmatrix}\right)^T \begin{bmatrix} 2 & \sqrt{3} \\ \sqrt{3} & 4 \end{bmatrix}^{-1} \left(\begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_2 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 10 \\ 20 \end{bmatrix}\right) \le 5.99\right) = 0.95 \ ,$$

vagy kifejtve a kvadratikus formát:

$$P\left(\frac{4}{5}\xi_1^2 - 16\xi_1 + 240 - \frac{2}{5}\sqrt{3}\xi_2\xi_1 + 4\sqrt{3}\xi_2 + 8\sqrt{3}\xi_1 - 80\sqrt{3} + \frac{2}{5}\xi_2^2 - 16\xi_2 \le 5.99\right) = 0.95$$

Megjegyzés: Vegyük észre, hogy az ilyen módon keresett H tartományba esés valószínűsége csak k értékétől (és a dimenziótól) függ, ami a skalár esetben jól ismert "$k \cdot \sigma$ szabály" megfelelője. A H tartománynak szemléletes jelentése is van, ugyanis a főkomponensekkel írva

$$\{\xi \in H\} = \left\{\frac{\tau_1^2}{\lambda_1} + \frac{\tau_2^2}{\lambda_2} \le k\right\} \ ,$$

tehát H egy olyan ellipszissel határolt tartomány, melynek középpontja a várható érték, a tengelyek irányvektorai a sajátvektorok, a fél-tengelyhosszak pedig

$$a = \sqrt{\lambda_1 k} \quad b = \sqrt{\lambda_2 k}$$

a sajátértékek gyökével arányos értékek.

1.47. Feladat. *Egy berendezés működtetéséhez szükséges alkatrész élettartama exponenciális eloszlású véletlen mennyiség, és az átlagos élettartam 100 óra*

a) *Milyen határok között van egy alkatrész élettartama 90%-os valószínűséggel?*

b) *Legalább hány óra működési időre számíthatunk 90%-os biztonsággal, ha 3 ilyen alkatrészünk van?*

Megoldás:

a) Jelölje $\xi \in \mathcal{E}xp\left(\frac{1}{100}\right)$ egy ilyen alkatrész élettartamát, akkor

$$\frac{2}{100} \cdot \xi \in \mathcal{E}xp\left(\frac{1}{2}\right) \equiv \chi_2^2 \ ,$$

és táblázatból (szabadsági fok: 2)

$$\chi_{0.95}^2 = 0.10 \qquad \chi_{0.05}^2 = 5.99 \ ,$$

amivel

$$P\left(0.10 \le \frac{2}{100} \cdot \xi \le 5.99\right) = 0.90 \ ,$$

tehát

$$P\left(5 \le \xi \le 300\right) = 0.90 \ .$$

b) Jelölje a három független élettartamot $\xi_i \in \mathcal{E}xp\left(\frac{1}{100}\right) \quad i = 1, 2, 3$, akkor $\eta = \xi_1 + \xi_2 + \xi_3$ összegükre teljesül

$$\frac{2}{100} \cdot \eta \in \chi_6^2 \ ,$$

és táblázatból (szabadsági fok: 6)

$$\chi_{0.90}^2 = 2.20 \ ,$$

amivel

$$P\left(2.20 \le \frac{2}{100} \cdot \eta\right) = 0.90 \ ,$$

tehát

$$P\left(110 \le \eta\right) = 0.90 \ .$$

1.48. Feladat. *Egy 100 óra várható élettartamú alkatrész élettartamánál hányszor több négy egyenként 200 órás várható élettartamú alkatrész össz-élettartama 0.95 valószínűséggel? Tegyük fel, hogy az alkatrészek élettartama független exponenciális eloszlású!*

Megoldás: Jelölje $\xi \in \mathcal{E}xp\left(\frac{1}{100}\right)$ és $\eta_i \in \mathcal{E}xp\left(\frac{1}{200}\right) \quad i = 1, 2, 3, 4$ a kétfle élettartamot, keressük azt a $k > 0$ számot, melyre

$$P(k\xi < \eta_1 + \eta_2 + \eta_3 + \eta_4) = 0.95$$

vagy rendezve

$$P\left(k \cdot \frac{50}{100} \cdot \frac{2}{8} < \frac{\frac{\frac{2}{200}(\eta_1+\eta_2+\eta_3+\eta_4)}{8}}{\frac{\frac{2}{100}\xi}{2}}\right) = 0.95$$

ahol

$$\frac{\frac{\frac{2}{200}(\eta_1+\eta_2+\eta_3+\eta_4)}{8}}{\frac{\frac{2}{100}\xi}{2}} \in F_{8;2} \ ,$$

ezért táblázatból (szabadsági fok: $(2;8)$) kapjuk $f_{0.05} = 4.46$, és a $(8;2)$ szabadsági fokhoz

$$f_{0.95} = \frac{1}{4.46} = k \cdot \frac{50}{100} \cdot \frac{2}{8} \ ,$$

amiből $k = 1.7937$, tehát

$$P(1.7937 \cdot \xi < \eta_1 + \eta_2 + \eta_3 + \eta_4) = 0.95 \ .$$

1.49. Feladat (*). *Legyen $\xi \in \mathcal{N}(\mathbf{m}; \mathbf{I}_n)$ n-dimenziós v.v., ahol $\mathbf{0}_n \neq \mathbf{m} \in \mathbb{R}^n$ és $\mathbf{I}_n \in \mathbb{R}^{n\times n}$ egység mátrix.*

a) *Mutassuk meg, hogy a $\xi^T\xi$ skalár v.v. eloszlása csak az $m = \mathbf{m}^T\mathbf{m}$ értéktől függ. Ezt az eloszlást nem-centrált χ^2-eloszlásnak nevezzük n szabadsági fokkal, jelölése $\xi^T\xi \in \chi^2_n(m)$.*

b) *Ajuk meg az $\eta \in \chi^2_n(m)$ v.v. karakterisztikus függvényét!*

c) *Mutassuk meg, hogy a $\chi^2_n(m)$ eloszlás megadható, mint a χ^2_{n+2k} $\quad k = 0, 1, 2, \ldots$ eloszlások keveréke a $\mathcal{P}o\left(\frac{m}{2}\right)$ eloszlással, azaz*

$$\chi^2_n(m) = e^{-\frac{m}{2}} \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\left(\frac{m}{2}\right)^k}{k!} \chi^2_{n+2k} \ .$$

Bizonyítás.

a) Ha $n = 1$, az állítás nyilvánvaló, ha $n > 1$ legyen $Q = \mathbf{I}_n - \mathbf{m}_0\mathbf{m}_0^T$ szimmetrikus mátrix, ahol $\mathbf{m}_0 = \frac{1}{\sqrt{m}}\mathbf{m} \in \mathbb{R}^n$, akkor

$$\mathbf{I}_n = Q + \mathbf{m}_0\mathbf{m}_0^T$$

és teljesül $Q \cdot \mathbf{m}_0\mathbf{m}_0^T = \mathbf{0}_{n\times n}$, ezért $QQ = Q$ és $\mathrm{rang}(Q) = n - 1$, továbbá

$$\xi^T\xi = \xi^TQ\xi + \left(\mathbf{m}_0^T\xi\right)^2$$

ahol az összeadandók függetlenek, $Q\mathbf{m}_0 = \mathbf{0}_n$, ezért $\xi^TQ\xi \in \chi^2_{n-1}$. Tehát $\xi^T\xi$ eloszlása olyan, mint egy χ^2_{n-1} eloszlású v.v. és egy tőle független $\mathbf{m}_0^T\xi \in \mathcal{N}(\sqrt{m}; 1)$ eloszlású v.v. négyzete összegének az eloszlása.

b) Legyen $\eta \in \chi^2_1(m)$, akkor η karakterisztikus függvénye

$$\begin{aligned} \phi(t) &= \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} e^{itx^2 - \frac{(x-\sqrt{m})^2}{2}} dx = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{\infty} e^{\left(it - \frac{1}{2}\right)x^2 + x\sqrt{m} - \frac{m}{2}} dx = \\ &= e^{-\frac{m}{2}} \int_{-\infty}^{\infty} \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\left(x\sqrt{m}\right)^k}{k!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx \ . \end{aligned} \tag{1.14}$$

Mivel

$$\left|\sum_{k=0}^{l} \frac{(x\sqrt{m})^k}{k!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2}\right| \le \sum_{k=0}^{l} \frac{|x\sqrt{m}|^k}{k!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2}x^2} \le e^{\left|x\sqrt{m}\right|-\frac{1}{2}x^2} \quad l = 1, 2, \ldots$$

és a majoráló függvény integrálható, (1.14)-ben az integrálás és összegzés felcserélésével kapjuk:

$$\phi(t) = e^{-\frac{m}{2}} \sum_{k=0}^{\infty} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{(x\sqrt{m})^k}{k!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx$$

Számoljuk ki a sor tagjait:

$k = 0$

$$\int_{-\infty}^{\infty} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx = \phi_1(t)$$

$k = 1$

$$\int_{-\infty}^{\infty} x\sqrt{m} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx = \left[\frac{\sqrt{m}}{2it-1} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2}\right]_{-\infty}^{\infty} = 0$$

$k = 2$

$$\begin{aligned}\int_{-\infty}^{\infty} \frac{(x\sqrt{m})^2}{2!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx &= \\ &= \left[\frac{x\sqrt{m}}{2!} \cdot \frac{\sqrt{m}}{2it-1} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2}\right]_{-\infty}^{\infty} + \\ &\quad + \frac{\frac{m}{1-2it}}{2} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx = \frac{\frac{m}{1-2it}}{2} \cdot \phi_1(t)\end{aligned}$$

$\vdots$

$k = 2l - 1$

$$\begin{aligned}\int_{-\infty}^{\infty} \frac{(x\sqrt{m})^{2l-1}}{(2l-1)!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx &= \\ &= \left[\frac{(x\sqrt{m})^{2l-2}}{(2l-1)!} \cdot \frac{\sqrt{m}}{2it-1} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2}\right]_{-\infty}^{\infty} + \\ &\quad + \frac{\frac{m}{1-2it}}{2l-1} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{(x\sqrt{m})^{2l-3}}{(2l-3)!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx = 0\end{aligned}$$

$k = 2l$

$$\int_{-\infty}^{\infty} \frac{(x\sqrt{m})^{2l}}{(2l)!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx =$$

$$= \left[\frac{(x\sqrt{m})^{2l-1}}{(2l)!} \cdot \frac{\sqrt{m}}{2it-1} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} \right]_{-\infty}^{\infty} +$$

$$+ \frac{\frac{m}{1-2it}}{2l} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{(x\sqrt{m})^{2l-2}}{(2l-2)!} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{\left(it-\frac{1}{2}\right)x^2} dx =$$

$$= \frac{\left(\frac{m}{1-2it}\right)^l}{2l \cdot (2l-2) \cdot \ldots \cdot 2} \cdot \phi_1(t) = \frac{\left(\frac{\frac{m}{2}}{1-2it}\right)^l}{l!} \cdot \phi_1(t) \quad t \in \mathbb{R}$$

$\vdots$

Tehát

$$\phi(t) = e^{-\frac{m}{2}} \sum_{n=0}^{\infty} \frac{\left(\frac{\frac{m}{2}}{1-2it}\right)^l}{l!} \cdot \phi_1(t) = e^{-\frac{m}{2}} \sum_{l=0}^{\infty} \frac{\left(\frac{m}{2}\right)^l}{l!} \cdot \left(\frac{1}{1-2it}\right)^{\frac{2l+1}{2}} =$$

$$= \left(\frac{1}{1-2it}\right)^{\frac{1}{2}} \cdot e^{-\frac{m}{2}+\frac{\frac{m}{2}}{1-2it}} = \left(\frac{1}{1-2it}\right)^{\frac{1}{2}} \cdot \exp\left(\frac{itm}{1-2it}\right) \quad t \in \mathbb{R}$$

ahol $\phi_1(t) = \left(\frac{1}{1-2it}\right)^{\frac{1}{2}} \quad t \in \mathbb{R}$ a χ_1^2 eloszlás karakterisztikus függvénye, ezért az $\eta \in \chi_n^2(m)$ v.v. karakterisztikus függvénye:

$$\phi(t) = e^{-\frac{m}{2}} \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\left(\frac{m}{2}\right)^k}{k!} \cdot \left(\frac{1}{1-2it}\right)^{\frac{2k+n}{2}} = \left(\frac{1}{1-2it}\right)^{\frac{n}{2}} \cdot \exp\left(\frac{itm}{1-2it}\right) \quad t \in \mathbb{R}\ . \tag{1.15}$$

c) Az állítás következik a karakterisztikus függvény (1.15) szerinti alakjából.

■

Következmény: Ha $\eta_1 \in \chi_{n_1}^2(m)$ és $\eta_2 \in \chi_{n_2}^2$ függetlenek, akkor az $f = \frac{\eta_1}{\eta_2} \cdot \frac{n_2}{n_1}$ v.v. eloszlását nemcentrált F-eloszlásnak nevezzük (n_1, n_2) szabadsági fokkal, jelölése $f \in F_{(n_1,n_2)}(m)$, és

$$F_{(n_1,n_2)}(m) = e^{-\frac{m}{2}} \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\left(\frac{m}{2}\right)^k}{k!} \cdot F_{(n_1+2k,n_2)}\ .$$

1.9. Regresszió analízis

1.50. Feladat. *A (ξ_1, ξ_2, ξ_3) v.v.v. kovariancia mátrixa és várható érték vektora:*

$$\operatorname{cov}(\xi,\xi) = \begin{bmatrix} 4 & 2 & 1 \\ 2 & 7 & 3 \\ 1 & 3 & 3 \end{bmatrix} \qquad E(\xi) = \begin{bmatrix} 10 \\ 20 \\ 30 \end{bmatrix}$$

a) *Ajuk meg a $\xi_1 \sim a\xi_2 + b\xi_3 + c$ regressziós közelítést, a $\rho_{\xi_1|\xi_2,\xi_3}$ többszörös korrelációs együtthatót és a maradék szórást!*

b) *Ajuk meg a $\begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_3 \end{bmatrix} \sim \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \end{bmatrix} \xi_3 + \begin{bmatrix} b_1 \\ b_2 \end{bmatrix}$ regressziós közelítést, a maradék szórásnégyzetet, és a $\rho_{\xi_1\xi_3|\xi_2}$ parciális korrelációs együtthatót*

Megoldás:

a) Jelölje

$$\begin{aligned} m_1 &= E(\xi_1) = 10 \quad m_2 = E\left(\begin{bmatrix} \xi_2 \\ \xi_3 \end{bmatrix}\right) = \begin{bmatrix} 20 \\ 30 \end{bmatrix} \\ V_{11} &= D^2(\xi_1) = 4 \quad V_{12} = \operatorname{cov}\left(\xi_1, \begin{bmatrix} \xi_2 \\ \xi_3 \end{bmatrix}\right) = \begin{bmatrix} 2 & 1 \end{bmatrix} \\ V_{22} &= \operatorname{cov}\left(\begin{bmatrix} \xi_2 \\ \xi_3 \end{bmatrix}, \begin{bmatrix} \xi_2 \\ \xi_3 \end{bmatrix}\right) = \begin{bmatrix} 7 & 3 \\ 3 & 3 \end{bmatrix} \end{aligned}$$

amivel a regressziós együtthatók "normál"-egyenlete

$$\begin{aligned} 7a + 3b &= 2 \\ 3a + 3b &= 1 \end{aligned}$$

és megoldása:

$$\begin{bmatrix} a & b \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{4} & \frac{1}{12} \end{bmatrix} \quad c = 10 - \begin{bmatrix} \frac{1}{4} & \frac{1}{12} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 20 \\ 30 \end{bmatrix} = \frac{5}{2}$$

A maradék szórásnégyzet

$$\sigma_R^2 = 4 - \begin{bmatrix} \frac{1}{4} & \frac{1}{12} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 2 & 1 \end{bmatrix}^T = \frac{41}{12}$$

és a meghatározottság mértéke:

$$R^2 = 1 - \frac{\frac{41}{12}}{4} = \frac{7}{48}$$

Tehát a regressziós közelítés

$$\xi_1 \sim \frac{1}{4}\xi_1 + \frac{1}{12}\xi_2 + \frac{5}{2} \ ,$$

a többszörös korrelációs együttható és a maradék szórás

$$\rho_{\xi_1|\xi_2\xi_3} = \sqrt{\frac{7}{48}} = 0.381\,88 \quad \sigma_R = \sqrt{\frac{41}{12}} = 1.848\,4 \ .$$

b) Jelölje

$$\begin{aligned} m_1 &= E\left(\begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_3 \end{bmatrix}\right) = \begin{bmatrix} 10 \\ 30 \end{bmatrix} \quad m_2 = E(\xi_2) = 20 \\ V_{11} &= \operatorname{cov}\left(\begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_3 \end{bmatrix}, \begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_3 \end{bmatrix}\right) = \begin{bmatrix} 4 & 1 \\ 1 & 3 \end{bmatrix} \quad V_{12} = \operatorname{cov}\left(\begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_3 \end{bmatrix}, \xi_2\right) = \begin{bmatrix} 2 \\ 3 \end{bmatrix} \\ V_{22} &= D^2(\xi_2) = 7 \end{aligned}$$

amivel a regressziós együtthatókat komponensenként számolva:

$$\begin{aligned} a_1 &= \frac{2}{7} \quad b_1 = 10 - \frac{2}{7} \cdot 20 = \frac{30}{7} \\ a_2 &= \frac{3}{7} \quad b_2 = 30 - \frac{3}{7} \cdot 20 = \frac{150}{7} \end{aligned}$$

a maradék kovariancia mátrix

$$V_R = \begin{bmatrix} 4 & 1 \\ 1 & 3 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 2 \\ 3 \end{bmatrix} \frac{1}{7} \begin{bmatrix} 2 \\ 3 \end{bmatrix}^T = \begin{bmatrix} \frac{24}{7} & \frac{1}{7} \\ \frac{1}{7} & \frac{12}{7} \end{bmatrix} .$$

Tehát a regressziós közelítés

$$\begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_3 \end{bmatrix} \sim \begin{bmatrix} \frac{2}{7} \\ \frac{3}{7} \end{bmatrix} \xi_3 + \begin{bmatrix} \frac{30}{7} \\ \frac{150}{7} \end{bmatrix}$$

a maradék szórásnégyzet

$$\sigma_R^2 = \frac{24}{7} + \frac{12}{7} = \frac{36}{7}$$

a parciális korrelációs együttható

$$\rho_{\xi_1\xi_3|\xi_2} = \frac{\frac{1}{7}}{\sqrt{\frac{24}{7}} \cdot \sqrt{\frac{12}{7}}} = 0.005893 .$$

Megjegyzés: A ξ_1 és ξ_3 kapcsolatának szorosságát "mérő"

$$\rho_{\xi_1\xi_3} = \frac{1}{\sqrt{4} \cdot \sqrt{3}} = 0.288\,68$$

korrelációs együttható lényegesen nagyobb az előző értéknél, aminek oka ξ_2, ugyanis ezen komponens hatására figyelhetünk meg azonos "irányú" változást ξ_1 és ξ_3 értékében. Ha pedig ξ_2 értéke nem változik, a cél-változó komponensei közti korreláció mértéke elhanyagolható.

1.51. Feladat. *Keressük meg az*

$$(-1; 2) \quad (0; 1) \quad (1; 2) \quad (2; 4) \in \mathbb{R}^2$$

pontokra "legjobban" illeszkedő másodfokú polinomot!

Megoldás: Használjuk a legkisebb négyzetek módszerének regressziós feladatként történő megfogalmazását, amihez számoljuk ($n = 4$):

x	y	x^2	x^3	x^4	xy	x^2y
-1	2	1	-1	1	-2	2
0	1	0	0	0	0	0
1	2	1	1	1	2	2
2	4	4	8	16	8	16
2	9	6	8	18	8	20

Amiből

$$\begin{aligned}
m_1 &= \frac{9}{4} \quad m_2 = \begin{bmatrix} \frac{6}{4} \\ \frac{2}{4} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{3}{2} \\ \frac{1}{2} \end{bmatrix} \\
V_{12} &= \begin{bmatrix} \frac{20}{4} - \frac{9}{4} \cdot \frac{3}{2} & \frac{8}{4} - \frac{9}{4} \cdot \frac{1}{2} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{13}{8} & \frac{7}{8} \end{bmatrix} \\
V_{22} &= \begin{bmatrix} \frac{18}{4} - \left(\frac{3}{2}\right)^2 & \frac{8}{4} - \frac{3}{2} \cdot \frac{1}{2} \\ \frac{8}{4} - \frac{3}{2} \cdot \frac{1}{2} & \frac{6}{4} - \left(\frac{1}{2}\right)^2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{9}{4} & \frac{5}{4} \\ \frac{5}{4} & \frac{5}{4} \end{bmatrix}
\end{aligned}$$

amiből a regressziós együtthatók normál egyenlete:

$$\begin{aligned}
\frac{9}{4}a + \frac{5}{4}b &= \frac{13}{8} \\
\frac{5}{4}a + \frac{5}{4}b &= \frac{7}{8}
\end{aligned}$$

megoldása $a = \frac{3}{4}$, $\quad b = -\frac{1}{20}$, és $\quad c = \frac{9}{4} - \frac{3}{4} \cdot \frac{3}{2} - \left(-\frac{1}{20}\right) \cdot \frac{1}{2} = \frac{23}{20}$. Tehát a regressziós közelítés eredménye az

$$y = \frac{3}{4}x^2 - \frac{1}{20}x + \frac{23}{20}$$

másodfokú függvény.

1.52. Feladat. *Egy férfi magasságát három szemtanú 177cm-, 181cm- és 179cm-nek becsülte. Ha tudjuk, hogy a férfiak magassága $\mathcal{N}(178; 10)$ eloszlású véletlen mennyiség, és a szemtanúk becslése ettől, és egymástól is független $\mathcal{N}(0; 2)$ eloszlású véletlen hibát tartalmaz, adjunk közelítést a látott férfi magasságára!*

Megoldás: Jelölje a független valószínűségi változókat

$$\begin{aligned}
\eta &\in \mathcal{N}(178; 10) \\
\varepsilon_k &\in \mathcal{N}(0; 2) \quad k = 1, 2, 3
\end{aligned}$$

akkor a három becsült érték véletlen mennyisége

$$\begin{aligned}
\xi_1 &= \eta + \varepsilon_1 \\
\xi_2 &= \eta + \varepsilon_2 \\
\xi_3 &= \eta + \varepsilon_3
\end{aligned}$$

és keressük a legjobb

$$\eta \approx E(\eta \mid \xi)$$

közelítést. Mivel

$$\begin{bmatrix} \eta \\ \xi_1 \\ \xi_2 \\ \xi_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \eta \\ \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \varepsilon_3 \end{bmatrix}$$

ezért $(\eta, \xi_1, \xi_2, \xi_3)$ normális eloszlású vektor valószínűségi változó, melynek várható érték vektora

$$m = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 178 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 178 \\ 178 \\ 178 \\ 178 \end{bmatrix}$$

és kovariancia mátrixa

$$V = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 100 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 4 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 4 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 4 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}^T = \begin{bmatrix} 100 & 100 & 100 & 100 \\ 100 & 104 & 100 & 100 \\ 100 & 100 & 104 & 100 \\ 100 & 100 & 100 & 104 \end{bmatrix} .$$

Együttes normális eloszlás esetén a legjobb $\eta \approx E(\eta \mid \xi)$ közelítés a lineáris regressziós feladat

$$\eta \approx a_1\xi_1 + a_2\xi_2 + a_3\xi_3 + b$$

megoldása. A regressziós együtthatók

$$\begin{bmatrix} 104 & 100 & 100 \\ 100 & 104 & 100 \\ 100 & 100 & 104 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \\ a_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 100 \\ 100 \\ 100 \end{bmatrix}$$

normál egyenletéből kapjuk

$$\begin{aligned} a_1 &= a_2 = a_3 = \frac{25}{76} , \\ b &= 178 - 3 \cdot \frac{25}{76} \cdot 178 = \frac{89}{38} . \end{aligned}$$

Tehát a legjobb közelítés

$$\eta \approx \frac{25}{76} (\xi_1 + \xi_2 + \xi_3) + \frac{89}{38} .$$

Ezt felhasználva, a becsült értékekből számolhatjuk a látott férfi magasságának közelítését:

$$\frac{25}{76} (177 + 181 + 179) + \frac{89}{38} = 178.99\text{cm} .$$

1.53. Feladat. *Legyen a (ξ,η) v.v.v. diszkrét eloszlása:*

$\xi \diagdown \eta$	1	2	3
10	0.01	0.25	0.04
20	0.12	0.08	0.50

Adjuk meg az $E(\eta \mid \xi)$ feltételes várható értéket! Mennyi a maradék szórásnégyzet?

Megoldás: Adjuk meg η-nak ξ-re vonatkozó $\left(P(\eta = y \mid \xi = x)\right)_y$ feltételes eloszlását

$\xi \diagdown \eta$	1	2	3
10	$\frac{0.01}{0.01+0.25+0.04}$	$\frac{0.25}{0.01+0.25+0.04}$	$\frac{0.04}{0.01+0.25+0.04}$
20	$\frac{0.12}{0.12+0.08+0.50}$	$\frac{0.08}{0.12+0.08+0.50}$	$\frac{0.50}{0.12+0.08+0.50}$

amiből kapjuk:

$$E(\eta \mid \xi = x) = \begin{cases} 1 \cdot \frac{0.01}{0.30} + 2 \cdot \frac{0.25}{0.30} + 3 \cdot \frac{0.04}{0.30} = 2.1 & x = 10 \\ 1 \cdot \frac{0.12}{0.70} + 2 \cdot \frac{0.08}{0.70} + 3 \cdot \frac{0.50}{0.70} = 2.542\,9 & x = 20 \end{cases}$$

A maradék szórásnégyzethez számoljuk ki:

$$\begin{aligned} E(\eta^2) &= 1^2 \cdot 0.13 + 2^2 \cdot 0.33 + 3^2 \cdot 0.54 = 6.31 \\ E\left(E^2(\eta \mid \xi)\right) &= 2.1^2 \cdot 0.30 + 2.542\,9^2 \cdot 0.70 = 5.849\,4 \end{aligned}$$

amiből

$$\sigma_R^2 = E(\eta^2) - E\left(E^2(\eta \mid \xi)\right) = 6.31 - 5.849\,4 = 0.460\,6 \ .$$

1.54. Feladat. *Legyen a (ξ,η) v.v.v. sűrűségfüggvénye:*

$$f(x,y) = x \cdot y^{x-1} \quad \text{ha } 0 < x < 1 \ \text{ és } \ 0 < y < 1 \ .$$

Adjuk meg az $E(\eta \mid \xi)$ feltételes várható értéket, és a közelítés maradék szórásnégyzetét.

Megoldás: Adjuk meg ξ sűrűségfüggvényét

$$f_\xi(x) = \int_0^1 x \cdot y^{x-1} dy = 1 \quad \text{ha } 0 < x < 1 \ (\Rightarrow \xi \in \mathcal{U}(0;1)) \ ,$$

amivel a feltételes sűségfüggvény

$$f_{\eta|\xi}(y|x) = \frac{f(x,y)}{f_\xi(x)} = x \cdot y^{x-1} \quad \text{ha } 0 < x < 1 \ \text{ és } \ 0 < y < 1 \ .$$

Tehát

$$E(\eta \mid \xi = x) = \int_0^1 y \cdot x \cdot y^{x-1} dy = \frac{x}{1+x} \quad \text{ha } 0 < x < 1$$

vagyis

$$E(\eta \mid \xi) = \frac{\xi}{1+\xi} \ .$$

A maradék szórásnégyzethez számoljuk ki :

$$\begin{aligned} E(\eta^2) &= \int_0^1 \int_0^1 y^2 x \cdot y^{x-1} dx dy = 1 + 2\ln 2 - 2\ln 3 \\ E\left(E^2(\eta \mid \xi)\right) &= \int_0^1 \left(\frac{x}{1+x}\right)^2 dx = \frac{3}{2} - 2\ln 2 \end{aligned}$$

amivel kapjuk:

$$\sigma_R^2 = 1 + 2\ln 2 - 2\ln 3 - \left(\frac{3}{2} - 2\ln 2\right) = 7.5364 \times 10^{-2} \ .$$

1.55. Feladat. *Tudjuk, hogy a férfiak magassága $\mathcal{N}(180; 10)$, a nők magassága pedig $\mathcal{N}(172; 10)$ eloszlású véletlen mennyiség. Ha egy 60 férfiból és 40 nőből álló társaságból találomra választott személy 175cm magas, mennyi annak valószínűsége, hogy nőt, illetve férfit választottunk? Adjunk döntési szabályt a magasság alapján egy találomra választott személy nemére!*

Megoldás: Jelölje ξ a választott személy magasságát, továbbá

F a választott személy férfi
N a válsztott személy nő

akkor feltehetjük

$$P(F) = 0.6 \quad P(N) = 0.4 \ ,$$

és a magasság feltételes sűrűségfüggvényei

$$f_F(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi} \cdot 10} \exp\left(-\frac{(x-180)^2}{200}\right) \quad f_N(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi} \cdot 10} \exp\left(-\frac{(x-172)^2}{200}\right) \quad x \in \mathbb{R} \ ,$$

amivel

$$P(F \mid \xi = 175) = \frac{\frac{0.6}{\sqrt{2\pi}\cdot 10} \exp\left(-\frac{1}{200}(175-180)^2\right)}{\frac{0.6}{\sqrt{2\pi}\cdot 10} \exp\left(-\frac{1}{200}(175-180)^2\right) + \frac{0.4}{\sqrt{2\pi}\cdot 10} \exp\left(-\frac{1}{200}(175-172)^2\right)} = 0.58066$$

$$P(N \mid \xi = 175) = 1 - 0.58066 = 0.41934$$

A Bayes döntéshez

$$d^*(x) = 1 \Leftrightarrow \frac{0.6}{\sqrt{2\pi} \cdot 10} \exp\left(-\frac{1}{200}(x-180)^2\right) > \frac{0.4}{\sqrt{2\pi} \cdot 10} \exp\left(-\frac{1}{200}(x-172)^2\right) \Leftrightarrow 170.93 < x \ .$$

Tehát

$$d^*(x) = \begin{cases} 1 & 170.93 < x \\ 2 & 170.93 \geq x \end{cases}$$

és a hibás döntés valószínűsége:

$$\begin{aligned} P(H_{d^*}) &= 1 - (P(\xi > 170.93|F) \cdot P(F) + P(\xi \leq 170.93|N) \cdot P(N)) = \\ &= 1 - \left(1 - \Phi\left(\frac{170.93 - 180}{10}\right)\right) \cdot 0.6 - \Phi\left(\frac{170.93 - 172}{10}\right) = \\ &= 1 - 0.8178 \cdot 0.6 - 0.45739 \cdot 0.4 = 0.32636 \end{aligned}$$

1.56. Feladat. *Legyenek* $\eta \in \mathcal{N}(0;\sigma)$, $\varepsilon_k \in \mathcal{N}(0;\sigma_0)$ $\quad k = 1,2,\ldots,n$ *független v.v.-k, és*

$$\xi_k = \eta + \varepsilon_k \quad k = 1,2,\ldots,n\ ,$$

adjuk meg az $E(\eta \mid \xi_1,\xi_2,\ldots,\xi_n)$ *feltételes várható értéket!*

Megoldás: Mivel $(\eta,\xi_1,\xi_2,\ldots,\xi_n) \in \mathcal{N}\left(\mathbf{0}_{n+1};V\right)$, ahol

$$V = \begin{bmatrix} \sigma^2 & \sigma^2 & \sigma^2 & \cdots & \sigma^2 \\ \sigma^2 & \sigma_0^2+\sigma^2 & \sigma^2 & \cdots & \sigma^2 \\ \sigma^2 & \sigma^2 & \sigma_0^2+\sigma^2 & \cdots & \sigma^2 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \sigma^2 & \sigma^2 & \sigma^2 & \cdots & \sigma_0^2+\sigma^2 \end{bmatrix},$$

a feltételes várható érték a lineáris regressziós függvény, melynek paraméterei $a = a_1 = a_2 = \cdots a_n$ azonosak a független változók szimmetrikus eloszlása miatt. Tehát

$$\left(\sigma_0^2+\sigma^2\right)\cdot a + \sigma^2\cdot a + \cdots + \sigma^2 \cdot a = \sigma^2 \Longrightarrow a = \frac{\sigma^2}{n\sigma^2+\sigma_0^2}$$

és így kapjuk

$$E(\eta \mid \xi_1,\xi_2,\ldots,\xi_n) = \frac{\sigma^2}{n\sigma^2+\sigma_0^2}\sum_{i=1}^{n}\xi_i = \frac{1}{1+\frac{\sigma_0^2}{n\sigma^2}}\cdot\overline{\xi}$$

és a maradék szórásnégyzet, vagyis az $\eta \approx \frac{1}{1+\frac{\sigma_0^2}{n\sigma^2}}\cdot\overline{\xi}$ közelítés hibája

$$\sigma_R^2 = \sigma^2 - \frac{(n-1)\,\sigma^4}{n\sigma^2+\sigma_0^2} = \sigma^2\cdot\frac{\sigma_0^2+\sigma^2}{n\sigma^2+\sigma_0^2}\ .$$

1.57. Feladat. *Legyenek a* $\xi_1,\xi_2,\ldots,\xi_n \in \mathcal{U}(0;d)$ *valószínűségi változók függetlenek, és jelölje a legnagyobbat*

$$\xi_n^* = \max\left(\xi_1,\xi_2,\ldots,\xi_n\right)\ .$$

Adjuk meg az $E(\xi_k|\xi_n^*)$ $\quad k = 1,2,\ldots,n \quad$ *feltételes várható értéket!*

Megoldás: Mivel (ξ_k, ξ_n^*) eloszlása nem lehet folytonos, ugyanis $P(\xi_k = \xi_n^*) = \frac{1}{n}$, a feladatot átfogalmazzuk egy folytonos eloszlással kezelhető esetre. (ξ_k, ξ_n^*) eloszlása azonos minden $k = 1, 2, \ldots, n$ esetben, ezért a keresett feltételes várható érték

$$E(\xi_k|\xi_n^*) = E\left(\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\xi_i|\xi_n^*\right) = E\left(\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\xi_i^*|\xi_n^*\right) = \frac{1}{n}\left(E\left(\sum_{i=1}^{n-1}\xi_i^*|\xi_n^*\right) + \xi_n^*\right)$$

ahol

$$\begin{aligned}
\xi_1^* &= \min\{\xi_1, \xi_2, \ldots, \xi_n\} \\
\xi_2^* &= \min\{\xi_1, \xi_2, \ldots, \xi_{k-1}, \xi_{k+1}, \ldots \xi_n\} \quad \text{ahol } \xi_k = \xi_1^* \\
&\vdots \\
\xi_n^* &= \max(\xi_1, \xi_2, \ldots, \xi_n)
\end{aligned}$$

Az 1.13. feladat szerint kaphatjuk $(\xi_1^*, \xi_2^*, \ldots, \xi_{n-1}^*)$ feltételes sűrűségfüggvényét $\xi_n^* = y$ esetén

$$f(x_1, \ldots, x_{n-1}|y) = \frac{n!\frac{1}{d^n}}{n\frac{y^{n-1}}{d^n}} = (n-1)!\frac{1}{y^{n-1}} \quad 0 < x_1 < x_2 < \ldots < x_{n-1} \quad 0 < y < d\ ,$$

ezért $\left(\xi_1^*, \xi_2^*, \ldots, \xi_{n-1}^*\right)$ feltételes eloszlása olyan, mint egy $\mathcal{U}(0; y)$ eloszlású n számú független v.v. rendezéséből származó vektoré, tehát

$$E\left(\sum_{i=1}^{n-1}\xi_i^*|\xi_n^* = y\right) = E\left(\sum_{i=1}^{n-1}\xi_i|\xi_n^* = y\right) = \frac{n-1}{2}y \quad 0 < y < d$$

és így kapjuk

$$E(\xi_k|\xi_n^*) = \frac{n-1}{2n}\xi_n^* + \frac{1}{n}\xi_n^* = \frac{n+1}{2}\xi_n^*\ .$$

1.58. Feladat. *Használjuk az előző feladat jelöléseit, és mutassuk meg, hogy*

$$E(\xi_i^*) = \frac{i}{n+1}d \quad \text{és} \quad E(\xi_i^* \mid \xi_n^*) = \frac{i}{n}\xi_n^* \quad i = 1, 2, \ldots, n\ .$$

Bizonyítás. Az állítás nyilván teljesül az $n = 1$ esetben. Tegyük most fel, hogy $n \in \mathbb{N}$ esetén teljesül az állítás minden $d > 0$ esetben. Mivel ξ_{n+1}^* sűrűségfüggvénye (lásd: 1.13. feladat)

$$f_{\xi_{n+1}}^*(y) = (n+1)\frac{y^n}{d^{n+1}} \quad 0 < y < d\ ,$$

a $(\xi_1^*, \xi_2^*, \ldots, \xi_n^*)$ v.v.v. $\xi_{n+1}^* = y$ feltétel melletti sűrűségfüggvénye

$$f(x_1, \ldots, x_n|y) = \frac{(n+1)!\frac{1}{d^{n+1}}}{(n+1)\frac{y^n}{d^{n+1}}} = n!\frac{1}{y^n} \quad 0 < x_1 < x_2 < \ldots < x_n \quad 0 < y < d$$

ezért $(\xi_1^*, \xi_2^*, \ldots, \xi_n^*)$ feltételes eloszlása olyan, mint egy $\mathcal{U}(0; y)$ eloszlású n számú független v.v. rendezéséből származó vektoré. Feltételezésünk szerint tehát teljesül

$$E(\xi_i^* | \xi_{n+1}^* = y) = \frac{i}{n+1} y \quad 0 < y < d \ , \quad i = 1, 2, \ldots, n+1$$

továbbá

$$E(\xi_{n+1}^*) = \int_0^d y \cdot (n+1) \cdot \frac{y^n}{d^{n+1}} dy = \frac{(n+1)}{d^{n+1}} \cdot \left[\frac{x^{n+2}}{n+2} \right]_0^d = \frac{n+1}{(n+1)+1} d$$

és

$$E(\xi_i^*) = E\left(\frac{i}{n+1} \xi_{n+1}^* \right) = \frac{i}{n+1} \cdot \frac{n+1}{(n+1)+1} d = \frac{i}{(n+1)+1} d$$

amit bizonyítani kellett. ■

1.59. Feladat (*). *Két pózna között kifeszített drótra $n \geq 2$ számú madár száll le véletlenszerűen válsztott helyekre. Minden madártól, a hozzá legközelebbi madárig tartó drótszakaszt fessük be. Ha $n \to \infty$, hova tart a befestett részek várható össz hosszának és a drót teljes hosszának aránya?*

Megoldás: Feltehetjük, hogy a drót teljes hossza egységnyi, és a madarak helye az egyik végpottól mérve, a

$$\xi_1, \xi_2, \cdots, \xi_n \in \mathcal{U}(0; 1)$$

független valószínűségi változókkal adott. Rendezzük ezeket nagyság szerint, akkor kapjuk a

$$\xi^* = (\xi_1^*, \xi_2^*, \cdots, \xi_n^*)$$

v.v.v.-t, melynek sűrűségfüggvénye:

$$f_{\xi^*}(x_1, x_2, \cdots, x_n) = n! \qquad 0 < x_1 < x_2 < \cdots < x_n < 1 \ .$$

Vezessük be a

$$\delta_1 = \xi_1^* \quad \delta_2 = \xi_2^* - \xi_1^* \quad \cdots \quad \delta_n = \xi_n^* - \xi_{n-1}^*$$

valószínűségi változókat, akkor a $\delta = (\delta_1, \delta_2, \cdots, \delta_n)$ v.v.v. sűrűségfüggvénye:

$$f_\delta(x_1, x_2, \cdots, x_n) = n! \qquad 0 < x_i \quad i = 1, 2, \ldots, n \quad \sum_{i=1}^n x_i < 1 \tag{1.16}$$

ami a változók szimmetrikus függvénye az n-dimenziós egység élű szimplexen, ezért például minden perem azonos eloszlású. A vizsgálandó arány, vagyis a befestett részek hossza

$$\begin{aligned} \eta \ = \ & \delta_2 + \delta_3 \cdot \mathbf{1}_{\{\delta_2 > \delta_3 \vee \delta_4 > \delta_3\}} + \delta_4 \cdot \mathbf{1}_{\{\delta_3 > \delta_4 \vee \delta_5 > \delta_4\}} + \cdots \\ & + \delta_{n-1} \cdot \mathbf{1}_{\{\delta_{n-2} > \delta_{n-1} \vee \delta_n > \delta_{n-1}\}} + \delta_n \end{aligned}$$

aminek várható értéke

$$E(\eta) = 2 \cdot E(\delta_2) + (n-3) \cdot E\left(\delta_3 \cdot \mathbf{1}_{\{\delta_2 > \delta_3 \vee \delta_4 > \delta_3\}}\right) .$$

Mivel

$$\sum_{i=1}^{n} \delta_i = \xi_n^*$$

kapjuk

$$nE(\delta_2) = E(\xi_n^*) = \frac{n}{n+1} \Rightarrow E(\delta_2) = \frac{1}{n+1} .$$

Vizsgáljuk most az

$$E\left(\delta_3 \cdot \mathbf{1}_{\{\delta_2 > \delta_3 \vee \delta_4 > \delta_3\}}\right) = \frac{1}{n} E\left(n\delta_3 \cdot \mathbf{1}_{\{n\delta_2 > n\delta_3 \vee n\delta_4 > n\delta_3\}}\right)$$

várható értéket, ami az $(n\delta_2, n\delta_3, n\delta_4)$ v.v.v. eloszlásától függ. A δ vektor $(\delta_1, \delta_2, \delta_3)$ peremének sűrűségfüggvénye a (1.16) sűrűségfüggvényből:

$$f_{(\delta_2,\delta_3,\delta_3)}(x,y,z) = n(n-1)(n-2) \cdot (1-x-y-z)^{n-3} \qquad 0 < x,y,z \quad x+y+z < 1$$

amiből a $(n\delta_2, n\delta_3, n\delta_4)$ vektor sűrűségfüggvénye

$$f_{(n\delta_2,n\delta_3,n\delta_3)}(x,y,z) = \frac{n(n-1)(n-2)}{n^3} \cdot \left(1 - \frac{x+y+z}{n}\right)^{n-3} \qquad 0 < x,y,z \quad x+y+z < n .$$

Mivel a

$$\lim_{n\to\infty} f_{(n\delta_2,n\delta_3,n\delta_3)}(x,y,z) = e^{-x} \cdot e^{-y} \cdot e^{-z} \qquad 0 < x,y,z$$

határérték három független $\mathcal{E}xp(1)$ eloszlású v.v. együttes sűrűségfüggvénye, megmutatjuk, hogy

$$\begin{aligned} E\left(\tau_3 \cdot \mathbf{1}_{\{\tau_1 > \tau_2 \vee \tau_3 > \tau_2\}}\right) &= \lim_{n\to\infty} E\left(n\delta_3 \cdot \mathbf{1}_{\{n\delta_2 > n\delta_3 \vee n\delta_4 > n\delta_3\}}\right) = \\ &= \lim_{n\to\infty} \iiint_{\mathbb{R}^3} \mathbf{1}_{\{n>x>0 \wedge n-x>y>0 \wedge n-x-y>z>0\}} \cdot \mathbf{1}_{\{x>y \vee z>y\}} \cdot y \cdot \\ &\quad \cdot \frac{n(n-1)(n-2)}{n^3} \cdot \left(1 - \frac{x+y+z}{n}\right)^{n-3} dxdydz \end{aligned}$$

ahol $\tau_1, \tau_2\tau_3 \in \mathcal{E}xp(1)$ független v.v.-k. Ehhez elég ez utóbbi integrandus sorozathoz integrálható majoránst keresni, mint pl.:

$$\begin{aligned} 0 \leq \mathbf{1}_{\{n>x>0 \wedge n-x>y>0 \wedge n-x-y>z>0\}} \cdot \mathbf{1}_{\{x>y \vee z>y\}} \cdot y \cdot \frac{n(n-1)(n-2)}{n^3} \cdot \left(1 - \frac{x+y+z}{n}\right)^{n-3} \leq \\ \leq y \cdot \exp\left(-\frac{1}{2}(x+y+z)\right) \qquad x,y,z \in \mathbb{R}^+ \end{aligned}$$

Vizsgáljuk most a következő feltételes várható értéket:

$$E\left(\tau_3 \cdot \mathbf{1}_{\{\tau_1>\tau_2 \vee \tau_3>\tau_2\}} | \tau_3 = y\right) = yP\left(\tau_1 > y \vee \tau_3 > y\right) = y \cdot \left(2e^{-y} - e^{-2y}\right) \qquad 0 < y \ ,$$

amiből

$$E\left(\tau_3 \cdot \mathbf{1}_{\{\tau_1>\tau_2 \vee \tau_3>\tau_2\}}\right) = \int_0^\infty y \cdot \left(2e^{-y} - e^{-2y}\right) e^{-y} dy = \frac{7}{18} \ .$$

Továbbá

$$\lim_{n\to\infty} E(\eta) = \lim_{n\to\infty} \left[2 \cdot E\left(\delta_2\right) + (n-3) \cdot E\left(\delta_3 \cdot \mathbf{1}_{\{\delta_2>\delta_3 \vee \delta_4>\delta_3\}}\right)\right] =$$
$$= \lim_{n\to\infty} \left[\frac{2}{n+1} + \frac{n-3}{n} E\left(n\delta_3 \cdot \mathbf{1}_{\{n\delta_2>n\delta_3 \vee n\delta_4>n\delta_3\}}\right)\right] = E\left(\tau_3 \cdot \mathbf{1}_{\{\tau_1>\tau_2 \vee \tau_3>\tau_2\}}\right) = \frac{7}{18} \ .$$

Megjegyzések:

1. Ha $n = 2$, akkor $\eta = \delta_2$ és $E(\eta) = \frac{1}{3}$, ha pedig $n = 3$, akkor $\eta = \delta_2 + \delta_3$ és $E(\eta) = 2 \cdot \frac{1}{4} = \frac{1}{2}$.

2. Hasonlóan számolhatjuk a $\lim_{n\to\infty} D(\eta)$ határértéket is, ugyanis

$$\begin{aligned}\eta^2 \ = \ & \delta_2^2 + \delta_3^2 \mathbf{1}_{\{\delta_2>\delta_3 \vee \delta_4>\delta_3\}} + \delta_4^2 \mathbf{1}_{\{\delta_3>\delta_4 \vee \delta_5>\delta_4\}} + \cdots + \delta_{n-1}^2 \mathbf{1}_{\{\delta_{n-2}>\delta_{n-1} \vee \delta_n>\delta_{n-1}\}} + \\ & + \delta_n^2 + 2\delta_2\delta_n + 2\sum_{i=3}^{n-1} \delta_2\delta_i \mathbf{1}_{\{\delta_{i-1}>\delta_i \vee \delta_{i+1}>\delta_i\}} + 2\sum_{i=3}^{n-1} \delta_n\delta_i \mathbf{1}_{\{\delta_{i-1}>\delta_i \vee \delta_{i+1}>\delta_i\}} + \\ & + 2 \sum_{i\neq j=3,4,\ldots,n-1} \delta_i\delta_j \mathbf{1}_{\{\delta_{i-1}>\delta_i \vee \delta_{i+1}>\delta_i\}} \mathbf{1}_{\{\delta_{j-1}>\delta_j \vee \delta_{j+1}>\delta_j\}}\end{aligned}$$

amiből

$$\lim_{n\to\infty} E(\eta^2) = \left(\frac{7}{18}\right)^2$$

felhasználva

$$\lim_{n\to\infty} E(\delta_2^2) = \lim_{n\to\infty} E(\delta_n^2) = \lim_{n\to\infty} E\left(2\delta_2\delta_n\right) = 0$$

$$0 \le E\left(2\sum_{i=3}^{n-1}\delta_2\delta_i\mathbf{1}_{\{\delta_{i-1}>\delta_i\vee\delta_{i+1}>\delta_i\}}\right) \le \frac{2(n-3)}{n^2}\sqrt{E((n\delta_2)^2)E((n\delta_3)^2)} \to 0$$

$$0 \le E\left(2\sum_{i=3}^{n-1}\delta_n\delta_i\mathbf{1}_{\{\delta_{i-1}>\delta_i\vee\delta_{i+1}>\delta_i\}}\right) \le \frac{2(n-3)}{n^2}\sqrt{E((n\delta_n)^2)E((n\delta_3)^2)} \to 0$$

$$0 \le E\left(2\sum_{i=3}^{n-2}\delta_{i+1}\delta_i\mathbf{1}_{\{\delta_{i-1}>\delta_i\vee\delta_{i+1}>\delta_i\}}\cdot\mathbf{1}_{\{\delta_i>\delta_{i+1}\vee\delta_{i+2}>\delta_{i+1}\}}\right) \le$$

$$\le \frac{n-4}{n^2}\sqrt{E((n\delta_4)^2)E((n\delta_3)^2)} \to 0$$

$$0 \le E\left(2\sum_{i=3}^{n-3}\delta_{i+2}\delta_i\cdot\mathbf{1}_{\{\delta_{i-1}>\delta_i\vee\delta_{i+1}>\delta_i\}}\mathbf{1}_{\{\delta_{i+1}>\delta_{i+2}\vee\delta_{i+3}>\delta_{i+2}\}}\right) \le$$

$$\le \frac{n-5}{n^2}\sqrt{E((n\delta_5)^2)E((n\delta_3)^2)} \to 0$$

$$\lim_{n\to\infty} E\left(2\sum_{i\neq j=3,4,\dots,n-1}\delta_i\delta_j\mathbf{1}_{\{\delta_{i-1}>\delta_i\vee\delta_{i+1}>\delta_i\}}\mathbf{1}_{\{\delta_{ji-1}>\delta_j\vee\delta_{j+1}>\delta_j\}}\right) =$$

$$= \lim_{n\to\infty}\frac{(n-3)(n-4)-(n-4)-(n-5)}{n^2}\cdot$$

$$\cdot E\left((n\delta_3)(n\delta_6)\mathbf{1}_{\{n\delta_2>n\delta_3\vee n\delta_4>n\delta_3\}}\mathbf{1}_{\{n\delta_4>n\delta_6\vee n\delta_7>n\delta_6\}}\right) = \left(\frac{7}{18}\right)^2$$

$$E\left(\tau_3\tau_6\mathbf{1}_{\{\tau_2>\tau_3\vee\tau_4>\tau_3\}}\mathbf{1}_{\{\tau_5>\tau_6\vee\tau_7>\tau_6\}}\right) = \left(E\left(\tau_3\cdot\mathbf{1}_{\{\tau_1>\tau_2\vee\tau_3>\tau_2\}}\right)\right)^2 = \left(\frac{7}{18}\right)^2$$

Tehát kaptuk $\lim_{n\to\infty} D(\eta) = 0$, vagyis η sztochasztikusan konvergál a $\frac{7}{18}$ arányhoz.

1.10. Sztochasztikus folyamatok

1.60. Feladat. *Egy urnában 2 piros és 1 fehér golyó van. Egymás után véletlenszerűen kiveszünk egy golyót és minden húzás után egy fehéret beteszünk a kivett golyó helyett. Jelölje ξ_n az n-edik húzás után az urnában lévő piros golyók számát, $n = 1, 2, \ldots$. Markov láncot alkot-e a $(\xi_n)_{n\in\mathbb{N}}$ idősor? Ha igen, adjuk meg az átmenetvalószínűségek mátrixát, van-e stacionárius eloszlás, mennyi a $P(\xi_2 \ge 1)$ valószínűség?*

Megoldás: A kezdő ξ_0 állapot eloszlása

$$P(\xi_0 = 2) = 1\ ,$$

és teljesül

$$P(\xi_{n+1}=l|\xi_n=k,\xi_{n-1}=k_1,\cdots)=\begin{cases}\frac{3-k}{3} & \text{ha } l=k\\ \frac{k}{3} & \text{ha } l=k-1\\ 0 & \text{egyébként}\end{cases}\qquad k=0,1,2$$

tehát $(\xi_n)_{n\in\mathbb{N}}$ homogén Markov lánc $\{0,1,2\}$ állapotérrel és

$$\Pi=\begin{bmatrix}1&0&0\\ \frac{1}{3}&\frac{2}{3}&0\\ 0&\frac{2}{3}&\frac{1}{3}\end{bmatrix}$$

az átmenetvalószínűségek mátrixa. Keressük a stacionárius elsoszlást, mint az

$$\begin{aligned}\begin{bmatrix}x&y&z\end{bmatrix}\Pi &= \begin{bmatrix}x&y&z\end{bmatrix}\\ x+y+z &= 1 \quad x,y,z\geq 0\end{aligned}$$

egyenlet megoldását, azaz

$$\begin{array}{ccccccc}x&+&\frac{1}{3}y&&&=&x\\ &&\frac{2}{3}y&+&\frac{2}{3}z&=&y\\ &&&&\frac{1}{3}z&=&z\\ x&+&y&+&z&=&1\end{array}$$

amiből kapjuk az egyetlen stacionárius eloszlást:

$$\mathbf{p}=\begin{bmatrix}1&0&0\end{bmatrix}^T .$$

A ξ_2 állapot eloszlása

k	$P(\xi_2=k)$
0	$\frac{2}{9}$
1	$\frac{2}{3}$
2	$\frac{1}{9}$

$$\Rightarrow P(\xi_2\geq 1)=\frac{2}{3}+\frac{1}{9}=\frac{7}{9}$$

mivel

$$\begin{bmatrix}0&0&1\end{bmatrix}\begin{bmatrix}1&0&0\\ \frac{1}{3}&\frac{2}{3}&0\\ 0&\frac{2}{3}&\frac{1}{3}\end{bmatrix}^2=\begin{bmatrix}\frac{2}{9}&\frac{2}{3}&\frac{1}{9}\end{bmatrix} .$$

1.61. Feladat. *Egy mozgó pont helyzetét a $(\xi_t)_{t\in\mathbb{R}_0^+}$ Wiener folyamt adja meg, és $D(\xi_2)=2$. Mennyi annak valószínűsége, hogy a pont egy adott időpillantbeli tartózkodási helyétől 4 időegység alatt $2\sqrt{2}$ távolság-egységnél jobban távolodik el.*

Megoldás: Mivel

$$D(\xi_2)=2=\sigma\cdot\sqrt{2}\Rightarrow\sigma=\sqrt{2}\Rightarrow\delta=\xi_{t+4}-\xi_t\in\mathcal{N}(0;\sqrt{2}\cdot 2) ,$$

a keresett valószínűség:

$$P\left(|\delta|>2\sqrt{2}\right)=1-\Phi\left(\frac{2\sqrt{2}}{\sqrt{2}\cdot 2}\right)+\Phi\left(-\frac{2\sqrt{2}}{\sqrt{2}\cdot 2}\right)=2-2\Phi(1)=0.317\,31 .$$

1.62. Feladat. *Legyen*

$$\xi_t = t \cdot \tau \quad t \in \mathbb{R}_0^+$$

ahol τ *egyenletes eloszlású valószínűségi változó a* $[0;4]$ *intervallumon.*

a. *Adjuk meg a várható érték és kovariancia függvényeket!*

b. *Stacionárius a* $(\xi_t)_{t\in\mathbb{R}}$ *folyamat?*

c. *Stacionárius illetve független növekményű a folyamat?*

d. *Markov tulajdonságú a folyamat?*

e. *Martingál a folyamat?*

Megoldás:

a.

$$m(t) = E(t\cdot\tau) = t\cdot 2 \quad \Gamma(t,s) = \mathrm{cov}(t\cdot\tau, s\cdot\tau) = t\cdot s\cdot D^2(\tau) = t\cdot s\cdot\frac{4}{3} \quad t,s\in\mathbb{R}_0^+$$

b. Nem, mert pl. $m(.)$ nem állandó.

c. A növekmények stacionáriusak, mert

$$\xi_{t_2} - \xi_{t_1} = \xi_{t_2+h} - \xi_{t_1+h} = (t_2 - t_1)\,\tau \quad \xi_{t_3} - \xi_{t_2} = \xi_{t_3+h} - \xi_{t_2+h} = (t_3 - t_2)\tau \quad \ldots$$

tehát a növekmények nem csak azonos eloszlásúak, hanem most még azonosak is. A folyamat nem független növekményű, mert a

$$(t_2 - t_1)\,\tau \quad (t_3 - t_2)\tau \quad \ldots$$

növekmények nem függetlenek.

d. Igen, mert $0 < t_1 < t_2 < \cdots < t_n < t$ esetén

$$P(\xi_t < x \mid \xi_{t_n}, \ldots \xi_{t_1}) = \begin{cases} 1 & \text{ha } t\cdot\frac{\xi_{t_n}}{t_n} < x \\ 0 & \text{egyébként} \end{cases} = P(\xi_t < x \mid \xi_{t_n}) \quad x\in\mathbb{R}\,.$$

e. Nem, mert ha $0 < t_1 < t_2 < \cdots < t_n < t$

$$E\left(\xi_t \mid \xi_{t_n}, \ldots \xi_{t_1}\right) = t\cdot\frac{\xi_{t_n}}{t_n} \neq \xi_{t_n}\,.$$

1.63. Feladat. *Legyen*

$$\begin{aligned} \xi_0 &= 0 \\ \xi_{n+1} &= \frac{\sqrt{2}}{2}\xi_n + \varepsilon_{n+1} \quad n = 1,2,3\ldots \\ \textit{ahol } \varepsilon_n &\in \mathcal{N}(0,1) \quad n = 1,2,3\ldots \textit{ függetlenek.} \end{aligned}$$

a. *Adjuk meg a $(\xi_n)_{n\in\mathbb{N}}$ idősor véges dimenziós peremeloszlásait!*

b. *Mennyi annak valószínűsége, hogy $P(\xi_{1000} > 2)$?*

Megoldás:

a. Mivel egy véges dimenziós perem a diszkrét fehér zaj idősor megfelelllő peremének lineáris transzformáltja, pl.

$$\begin{bmatrix} \xi_1 \\ \xi_2 \\ \xi_3 \\ \vdots \\ \xi_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & \cdots & 0 \\ \frac{\sqrt{2}}{2} & 1 & 0 & \cdots & 0 \\ \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^2 & \frac{\sqrt{2}}{2} & 1 & \cdots & 0 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{n-1} & \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{n-2} & \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{n-3} & \cdots & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \xi_3 \\ \vdots \\ \varepsilon_n \end{bmatrix},$$

ezért az idősor peremei normális eloszlásúak, amit meghatároz a várható érték és kovariancia függvény. Tehát $n = 1, 2, 3, \ldots$ esetén

$$\begin{aligned} m_n &= E(\xi_n) = \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{n-1} E(\varepsilon_1) + \cdots + E(\varepsilon_n) = 0 \\ \Gamma(n,n) &= D^2(\xi_n) = \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{2(n-1)} D^2(\varepsilon_1) + \cdots + D^2(\varepsilon_n) = \frac{\frac{1}{2^n} - 1}{\frac{1}{2} - 1} = 2 - \frac{1}{2^{n-1}} \end{aligned}$$

továbbá $s < t \in \mathbb{N}^+$ esetén

$$\begin{aligned} \Gamma(s,t) &= E(\xi_s \cdot \xi_t) = \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{s+t-2} E(\varepsilon_1^2) + \cdots + \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{t-s} E(\varepsilon_s^2) = \\ &= \left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{t-s} \frac{\frac{1}{2^s} - 1}{\frac{1}{2} - 1} = 2\left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{t-s} \left(1 - \frac{1}{2^{s-1}}\right) \end{aligned}$$

és tetszőleges $s, t \in \mathbb{N}^+$ esetén

$$\Gamma(s,t) = 2\left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{|t-s|} \left(1 - \frac{1}{2 \cdot 2^{\min\{s,t\}}}\right) .$$

Ez egyben azt is jelenti, hogy a $(\xi_n)_{n=N,N+1,\ldots}$ idősor stacionárius Gauss idősornak tekinthető elég nagy N esetén.

b. Mivel közelítően $\xi_{1000} \in \mathcal{N}(0; 2)$, a keresett valószínűség

$$P(\xi_{1000} > 2) = 1 - \Phi(1) = 0.158\,66 .$$

1.64. Feladat. *Adjuk meg az előző feladat* $(\xi_n)_{n=N,N+1,\dots}$ *idősorának (elég nagy* N *esetén) spektrális eloszlását!*

Megoldás: Írjuk a kovariancia függvényt az időpontok különbségének függvényeként

$$R(n) = \Gamma(n_1, n_1+n) = 2\left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^{|n|} \qquad n \in \mathbb{Z}\ ,$$

és keressük azt az $f : [-\pi;\pi] \to \mathbb{R}$ páros függvényt mellyel

$$R(n) = \int_{-\pi}^{\pi} f(\omega)\cos(n\omega)d\omega \quad n = 0,1,2,\dots$$

teljesül. Tehát $R(n)$ az f Fourier sorának megfelelő együtthatója, vagyis

$$\begin{aligned}
f(\omega) &= \frac{1}{2\pi}R(0) + \frac{1}{\pi}\sum_{n=1}^{\infty} R(n)\cos(n\omega) = \frac{1}{\pi} + \frac{2}{\pi}\sum_{n=1}^{\infty}\left(\frac{\sqrt{2}}{2}\right)^n \cos(n\omega) = \\
&= \frac{1}{\pi} + \frac{2}{\pi}\operatorname{Re}\left[\sum_{n=1}^{\infty}\left(\frac{\sqrt{2}}{2}\exp(i\omega)\right)^n\right] = \frac{1}{\pi} + \frac{2}{\pi}\operatorname{Re}\left[\frac{\frac{\sqrt{2}}{2}\left(\cos(\omega)+i\sin(\omega)\right)}{1-\frac{\sqrt{2}}{2}\left(\cos(\omega)+i\sin(\omega)\right)}\right] = \\
&= \frac{1}{\pi} + \frac{2}{\pi}\operatorname{Re}\left[-\frac{\sqrt{2}\cos\omega - 1 + i\sqrt{2}\sin\omega}{-3+2\sqrt{2}\cos\omega}\right] = \frac{1}{\pi} - \frac{2}{\pi}\frac{1-\sqrt{2}\cos(\omega)}{3-2\sqrt{2}\cos(\omega)} = \\
&= \frac{1}{\pi\left(3-2\sqrt{2}\cos(\omega)\right)} \qquad \omega \in [-\pi;\pi]
\end{aligned}$$

1.65. Feladat (*). *Egy pont a számegyenes "1" pontjából indulva, az alábbi véletlen módon változtatja helyzetét: ha az* $n \in \mathbb{N}$ *helyen van, akkor* $n > 0$ *esetben a következő hely a* $0, 1, \dots, n, n+1$ *helyek valamelyike lesz azonos valószínűséggel, és marad* 0*, ha* $n = 0$*. Adjuk meg a 0-állapot elérésének várható lépésszámát, és annak valószínűségét, hogy a 0-ra az 1-helyről lép a mozgó pont!*

Megoldás: Jelölje ξ_n $n = 0,1,2,\dots$, v.v. a pont helyzetét, $\xi_0 = 1$. Legyen továbbá τ v.v. a 0-ba érés lépészáma. Ekkor

$$\begin{aligned}
P(\xi_n &= k \mid \xi_{n-1} = l) = \begin{cases} 1 & \text{ha } k = l = 0 \\ \frac{1}{l+2} & \text{ha } k = 0,1,\dots,l+1, l = 1,2,\dots,n \\ 0 & \text{egyébként} \end{cases} \qquad n = 1,2,\dots \\
P(\tau &> n) = \sum_{k=1}^{n+1} P(\xi_n = k) \qquad n = 0,1,2,\dots\ , \\
P(\tau &= n) = P(\xi_n = 0 \wedge \xi_{n-1} > 0) = P(\xi_n = 1) = P(\xi_n = 2) = \\
&= \sum_{k=1}^{n}\frac{1}{k+2}P(\xi_{n-1} = k) \qquad n = 1,2,\dots\ , \\
P(\xi_n &= l) = \sum_{k=l-1}^{n}\frac{1}{k+2}P(\xi_{n-1} = k) > P(\xi_n = l+1) \qquad n = 1,2,\dots \qquad l = 3,4,\dots
\end{aligned}$$

amivel kapjuk:

$$\begin{aligned}
P(\tau &> n) = \sum_{k=1}^{n} \frac{k+1}{k+2} P(\xi_{n-1} = k) \leq \frac{n+1}{n+2} P(\tau > n-1) \leq \\
&\leq \frac{n+1}{n+2}\frac{n}{n+1} P(\tau > n-2) \leq \ldots \leq \frac{1}{n+2} \qquad n = 1, 2, \ldots
\end{aligned}$$

tehát $\lim_{n\to\infty} P(\tau > n) = 0$, továbbá

$$\begin{aligned}
P(\tau &> 0) = 1 \\
P(\tau &> 1) = P\left(\tau > 0\right) - P(\tau = 1) = P\left(\tau > 0\right) - P(\xi_1 = 1) \\
P(\tau &> 2) = P\left(\tau > 1\right) - P(\tau = 2) = P\left(\tau > 1\right) - P(\xi_2 = 2) \\
&\vdots \\
P(\tau &> n) = P\left(\tau > n-1\right) - P(\tau = n) = P\left(\tau > n-1\right) - P(\xi_n = n)
\end{aligned}$$

amit összegezve kapjuk

$$0 = \lim_{n\to\infty} P(\tau > n) = 1 - \sum_{k=1}^{\infty} P(\xi_k = 1) \Rightarrow \sum_{k=0}^{\infty} P(\xi_k = 1) = 2.$$

Mivel $P(\xi_n = l) \geq P(\xi_n = l+1)$, az alábbi sorok konvergensek, és összegüket jelölje:

$$q_l = \sum_{k=l-1}^{\infty} P(\xi_k = l) \qquad l = 1, 2, 3, 4, \ldots \ ,$$

amivel kapjuk:

$$\begin{aligned}
q_l &= \sum_{k=l-1}^{\infty} \sum_{s=k-1}^{k} \frac{1}{s+2} P(\xi_{k-1} = s) = \sum_{s=l-1}^{\infty} \frac{1}{s+2} \sum_{k=s}^{\infty} P(\xi_{k-1} = s) = \\
&= \sum_{s=l-1}^{\infty} \frac{1}{s+2} q_s \qquad l = 2, 3, 4, \ldots \ .
\end{aligned}$$

Tehát

$$\begin{aligned}
q_1 &= 2 \\
q_2 &= 1 \\
q_l &= \frac{1}{l+1} q_{l-1} + \frac{1}{l+2} q_l + \frac{1}{l+3} q_{l+1} \ldots \\
q_{l+1} &= \qquad\qquad + \frac{1}{l+2} q_l + \frac{1}{l+3} q_{l+1} \ldots
\end{aligned}$$

amiből kapjuk a

$$q_l - q_{l+1} = \frac{1}{l+1} q_{l-1} \qquad l = 2, 3, 4, \ldots$$

rekurzív egyenletet, melynek megoldása, figyelembe véve, hogy az első két sorozattag egyértelműen meghatározza a sorozatot:

$$q_l = \frac{2}{l!} \qquad l = 1, 2, 3, 4, \dots \ .$$

τ várható értékét megkapjuk az alábbi sor összegeként:

$$\begin{aligned} E(\tau) &= \sum_{n=0}^{\infty} P(\tau > n) = \sum_{n=0}^{\infty} \sum_{k=1}^{n+1} P(\xi_n = k) = \\ &= \sum_{k=1}^{\infty} \sum_{n=k-1}^{\infty} P(\xi_n = k) = 2 \sum_{k=0}^{\infty} \frac{1}{l!} - 2 = 2(e-1) \ . \end{aligned}$$

Számítsuk ki most az $A = \cup_{n=1}^{\infty} \left\{ \tau = n \wedge \xi_{n-1} = 1 \right\}$ esemény valószínűségét!

$$\begin{aligned} P(A) &= \sum_{n=1}^{\infty} P(\tau = n \wedge \xi_{n-1} = 1) = \sum_{n=1}^{\infty} P(\xi_n = 0 \wedge \xi_{n-1} = 1) = \\ &= \sum_{n=1}^{\infty} P(\xi_n = 0 \mid \xi_{n-1} = 1) \cdot P(\xi_{n-1} = 1) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{3} P(\xi_{n-1} = 1) = \frac{2}{3}. \end{aligned}$$

1.66. Feladat (*). *Legyenek $\Pi_k \quad k = 1, 2, \dots, r \quad d \times d$-típusú sztochasztikus mátrixok, az $A_{nk} \quad k = 1, 2, \dots, r$ teljes eseményrendszerek $n = 1, 2, \dots$ teljesen függetlenek, pozitív valószínűségeik:*

$$0 < p_k = P(A_{nk}) \quad k = 1, 2, \dots, r \quad n = 1, 2, \dots \ .$$

Ha tetszőleges $v_0 \in \left(\mathbb{R}_0^+\right)^d$ valószínűségeloszlás esetén a

$$v_n^T = v_{n-1}^T \left(\sum_{k=1}^{r} \mathbf{1}_{A_{nk}} \cdot \Pi_k \right) \qquad n = 1, 2, \dots$$

d-dimenziós idősor majdnem biztosan konvergál egy $m \in \mathbb{R}^d$ (valószínűségeloszlás-) vektorhoz, akkor

$$m^T = m^T \cdot \left(\sum_{k=1}^{r} p_k \cdot \Pi_k \right) \tag{1.17}$$

és teljesül

$$m^T = m^T \cdot \Pi_k \quad k = 1, 2, \dots, r \ . \tag{1.18}$$

Bizonyítás. A feltételes várható érték tulajdonságait, továbbá v_{n-1} és az $A_{nk} \quad k = 1, 2, \dots, r$ eseményrendszer függetlenségét kihasználva kapjuk

$$E(v_n \mid v_{n-1}) = E\left(\sum_{k=1}^{r} \mathbf{1}_{A_{nk}} \cdot \Pi_k^T \right) v_{n-1} = \overline{\Pi}^T v_{n-1},$$

ahol

$$\overline{\Pi} = \sum_{k=1}^{r} p_k \cdot \Pi_k \ ,$$

és ebből

$$E(v_n) = \overline{\Pi}^T E(v_{n-1}) \quad n = 1, 2, \dots \ .$$

Mivel v_n minden komponense nemnegatív, és 1-nél kisebb, a várható érték és a határétérték felcserélésével kapjuk (1.17)-et. Hasonlóan számoljuk továbbá

$$\begin{aligned}
E(v_n v_n^T \mid v_{n-1}) = E\left(\left(\sum_{k=1}^{r} \mathbf{1}_{A_{nk}} \cdot \Pi_k^T\right) v_{n-1} v_{n-1}^T \left(\sum_{l=1}^{r} \mathbf{1}_{A_{nl}} \cdot \Pi_l\right) \mid v_{n-1}\right) = \\
= E\left(\left(\sum_{k=1}^{r} \mathbf{1}_{A_{nk}} \cdot \Pi_k^T \cdot v_{n-1} v_{n-1}^T \cdot \Pi_k\right) \mid v_{n-1}\right) \\
= \sum p_k \cdot \Pi_k^T \cdot v_{n-1} v_{n-1}^T \cdot \Pi_k \ ,
\end{aligned}$$

amiből

$$E(v_n v_n^T) = \sum p_k \cdot \Pi_k^T \cdot E(v_{n-1} v_{n-1}^T) \cdot \Pi_k \qquad n = 1, 2, \dots .$$

Ismét határértéket véve, átrendezés után kapjuk

$$\sum p_k \cdot \Pi_k^T \cdot m \cdot m^T \cdot \Pi_k - m \cdot m^T = \mathbf{0}_{r \times r}$$

Jelölje $q_k^T = m^T \cdot \Pi_k \quad k = 1, 2, \dots, r$, akkor felhasználva, hogy $m = \sum_{k=1}^{r} p_k \cdot q_k$, kapjuk

$$\sum p_k \cdot q_k \cdot q_k^T - m \cdot m^T = \mathbf{0}_{r \times r} \ ,$$

ami azt jelent, hogy a $(q_k; p_k)_{k=1,2,\dots,r}$ diszkrét valószínűségeloszlás várható érték vektora m, kovariancia mátrixa a zérusmátrix, tehát az ilyen eloszlású vektor valószínűségi változó 1-valószínűséggel állandó, azaz ha $p_k > 0$ akkor $m = q_k$ teljesül, ami (1.18) teljesülését jelenti. ■

2. fejezet

Matematikai statisztika feladatok

2.1. Paraméter becslések

2.1. Feladat. *Egy $N = 100$ elemű termék halmazban $M > 0$ ismeretlen számú hibás termék van. Visszatevés nélkül, egyesével válsztva amíg hibásat nem találtunk, $k = 20$ terméket kellett megvizsgálni. Becsüljük M értékét!*

Megoldás: Jelölje ν a minta statisztikát (megfigyelt értéke $k = 20$), M az ismeretlen (meghatározó) paramétert, melynek függvényében a likelihood függvény:

$$L(k; M) = \begin{cases} \frac{M}{N} & k = 1 \\ \frac{(N-M)(N-M-1)\cdots(N-M-k+2)M}{N(N-1)\cdots(N-k+1)} & k = 2, \ldots N - M + 1 \end{cases}$$

vagy

$$L(k; M) = \frac{\binom{N-M}{k-1}}{\binom{N-1}{k-1}} \frac{M}{N} \quad k = 1, 2, \ldots N - M + 1 \ .$$

Keressük ennek maximumát az

$$\begin{aligned} 1 \quad \leq \quad \frac{L(k; M+1)}{L(k; M)} &= \frac{\frac{(N-M-1)(N-M-2)\cdots(N-M-k+1)(M+1)}{N(N-1)\cdots(N-k+1)}}{\frac{(N-M)(N-M-1)\cdots(N-M-k+2)M}{N(N-1)\cdots(N-k+1)}} = \\ = \quad \frac{(N-M-k+1)(M+1)}{(N-M)M} & \quad M = 1, 2, \ldots, N - k + 1 \end{aligned}$$

egyenlőtlenség vizsgálatával, ami ekvivalens a

$$kM \leq N - k + 1 \Leftrightarrow M \leq \frac{N - k + 1}{k}$$

egyenlőtlenséggel, tehát a maximum hely

$$\hat{M}(k) = \begin{cases} N & \text{ha } k = 1 \\ \mathrm{Int}\left(\frac{N+1}{k}\right) & \text{ha } k > 1 \end{cases}$$

ahol $\mathrm{Int}(x)$ jelöli az x szám egész részét. Tehát kaptuk az

$$M \sim \hat{M} = \begin{cases} N & \text{ha } \nu = 1 \\ \mathrm{Int}\left(\frac{N+1}{\nu}\right) & \text{ha } \nu > 1 \end{cases}$$

maximum likelihood becslést, amivel az ismeretlen paraméter becsült értéke:

$$M \approx \hat{M}(20) = \mathrm{Int}\left(\frac{101}{20}\right) = 5\ .$$

Megjegyzés: Könnyen ellenőrízhető, hogy ez a becslés torzított, mert pl. $M = 5$ esetén

$$\mathbb{E}_{|M=5}\left(\hat{M}\right) = 100 \cdot \frac{\binom{100-5}{0}}{\binom{99}{0}} \cdot \frac{5}{100} + \sum_{k=2}^{94} \mathrm{Int}\left(\frac{101}{k}\right) \cdot \frac{\binom{100-5}{k-1}}{\binom{99}{k-1}} \cdot \frac{5}{100} = 16.167 \neq 5\ .$$

A torzítás relatív mértéke M nagyobb értékeire csökken, pl.

$$\mathbb{E}_{|M=50}\left(\hat{M}\right) = 69.429 \qquad \mathbb{E}_{|M=80}\left(\hat{M}\right) = 89.295$$

és $M = 100$ esetben nincs torzítás, mert $\mathbb{E}_{|M=100}\left(\hat{M}\right) = 100$.

2.2. Feladat. *Egy autóbusz járat egy megállóba ismeretlen, de állandó időközönként érkezik. Véletlen időpontokban érkezve ebbe a megállóba, az alábbi várakozási időtartamokat figyeltük meg.*

1.1 0.6 3.5 2.2 4.1 0.2 4.8 1.8 *perc*

Becsüljük a járatsűrűséget! Készítsünk maximum likelihood becslést!

Megoldás: Jelölje $\xi = (\xi_1, \ldots, \xi_n)$ a minta statisztikát, $n = 8$, és

$$x = \begin{pmatrix} 1.1 & 0.6 & 3.5 & 2.2 & 4.1 & 0.2 & 4.8 & 1.8 \end{pmatrix}$$

a megfigyelt mintát. Feltételezhetjük, hogy $\xi_k \in \mathcal{U}(0; d) \quad k = 1, 2, \ldots, n$, ahol d az ismeretlen járatsűrűség paraméter. Mivel $\mathbb{E}(\xi_k) = \frac{d}{2}$, használjuk először a várható érték szokásos becslését

$$\frac{d}{2} \approx \bar{x} = 2.2875 \quad \mathbb{D}(\bar{\xi}) = \frac{d}{2\sqrt{3n}} \approx \frac{2.2875}{\sqrt{3 \cdot 8}} = 0.46693$$

amiből a becsült érték és standard hibája

$$d \approx 2\bar{x} = 2 \cdot 2.2875 = 4.575 \quad \mathbb{D}(2\bar{\xi}) = \frac{d}{\sqrt{3n}} \approx \frac{4.575}{\sqrt{3 \cdot 8}} = 0.93387\ .$$

Írjuk a likelihood függvényt a d paraméter függvényeként

$$L(x; d) = \begin{cases} \frac{1}{d^n} & \text{ha } 0 < x_k < d \quad k = 1, 2, \ldots, n \\ 0 & \text{egyébként} \end{cases},$$

aminek maximum helye

$$\hat{d}(x) = \max\{x_1, x_2, \dots, x_n\} = x_n^* \ .$$

Tehát kaptuk a $d \sim \xi_n^*$ maximum likelihood becslést. Vizsgáljuk a becslés torzítatlanságát, amihez szükséges ξ_n^* eloszlásának megadása.

$$F_{\xi_n^*}(x) = \mathbb{P}(\xi_1 < x, \xi_2 < x, \cdots, \xi_n < x) = \begin{cases} \frac{x^n}{d^n} & \text{ha } 0 < x < d \\ 0 & \text{egyébként} \end{cases}$$

$$f_{\xi_n^*}(x) = \frac{n}{d^n} x^{n-1} \quad 0 < x < d \ .$$

Így

$$\mathbb{E}(\xi_n^*) = \int_0^d x \frac{n}{d^n} x^{n-1} dx = \frac{n}{1+n} \cdot d$$

vagyis a maximum likelihood becslés torzított, de korrigálva kapjuk a $d \sim \frac{n+1}{n}\xi_n^*$ torzítatlan becslést. Ennek standard hibája

$$\mathbb{D}\left(\frac{n+1}{n}\xi_n^*\right) = \frac{n+1}{n} \cdot \mathbb{D}(\xi_n^*) = d \cdot \frac{n+1}{n} \cdot \sqrt{\frac{n}{2+n} - \frac{n^2}{(1+n)^2}} = \frac{d}{\sqrt{n(2+n)}}$$

mivel

$$\mathbb{E}(\xi_n^{*2}) = \int_0^d x^2 \frac{n}{d^n} x^{n-1} dx = \frac{n}{2+n} \cdot d^2 \quad \mathbb{D}(\xi_n^*) = d\sqrt{\frac{n}{2+n} - \frac{n^2}{(1+n)^2}} \ .$$

Tehát az így korrigált becsléssel kapott becsült érték és standard hiba:

$$d \approx \frac{9}{8} \cdot 4.8 = 5.4 \quad \mathbb{D}\left(\frac{n+1}{n}\xi_n^*\right) = \frac{d}{\sqrt{n(2+n)}} \approx \frac{5.4}{\sqrt{8 \cdot 10}} = 0.603\,74 \ .$$

Megjegyzés: Vegyük észre, hogy a maximum likelihood becslésből nyert utóbbi eredmény standard hibája lényegesen kisebb ($\sqrt{n}$ nagyságrenddel jobb). A Fisher féle információs mennyiséggel most nem adható alsó korlát torzítatlan becslés standard hibájára, mert a likelihood függvény a d paramétertől függő $[0; d]$ intervallumon pozitív.

2.3. Feladat. *Legyen a s.m. egy*

$$f(x) = \alpha \cdot x^{\alpha-1} \qquad 0 < x < 1$$

sűrűségfüggvényű v.v. n-ismételt megfigyelésével kapcsolatos, ahol $\alpha > 0$ ismeretlen paraméter. Keressünk elégséges statisztikát, adjunk maximum likelihood becslést a $\vartheta = \frac{1}{\alpha}$ paraméterre, vizsgáljuk meg a becslés tulajdonságait!

Megoldás: Jelölje $\xi = (\xi_1, \xi_2, \ldots, \xi_n)$ a minta statisztikát, α az eloszlást meghatározó paramétert. Írjuk a likelihodd függvényt az α paraméter függvényeként:

$$L(x;\alpha) = \alpha^n \cdot \prod_{k=1}^{n} x_k^{\alpha-1} \quad x = (x_1, x_2, \ldots, x_n) \in]0;1[^n$$

Ekkor a

$$x \mapsto \prod_{k=1}^{n} x_k \quad x = (x_1, x_2, \ldots, x_n) \in]0;1[^n$$

statisztika elégséges, és kölcsönösen egyértelmű függvénye

$$T(x) = \sum_{k=1}^{n} \ln(x_k) \quad x = (x_1, x_2, \ldots, x_n) \in]0;1[^n$$

is elégséges statisztika. Keressük először α maximum likelihood becslését, mint

$$\ln \circ L(x;\alpha) = n\ln(\alpha) + (\alpha - 1)T(x)$$

maximum helyét egy $x = (x_1, x_2, \ldots, x_n) \in]0;1[^n$ megfigyelt minta esetén, ami az

$$S(x;\alpha) = \frac{\partial}{\partial\alpha} \ln \circ L(x;\alpha) = \frac{n}{\alpha} + T(x)$$

zérushelyéből

$$\hat{\alpha}(x) = -\frac{n}{T(x)} \ ,$$

tehát kaptuk az $\alpha \sim \hat{\alpha} = \frac{n}{T}$ becslést, és így a

$$\vartheta \sim \frac{T}{n}$$

maximum likelihood becslést.

Mivel

$$\begin{aligned}
\mathbb{E}\left(-\ln(\xi_k)\right) &= \int_0^1 -\ln(x) \cdot \alpha x^{\alpha-1} dx = \frac{1}{\alpha} = \vartheta \\
\mathbb{E}\left(\ln^2(\xi_k)\right) &= \int_0^1 \ln^2(x) \cdot \alpha x^{\alpha-1} dx = \frac{2}{\alpha^2} \quad \mathbb{D}\left(-\ln(\xi_k)\right) = \sqrt{\frac{2}{\alpha^2} - \left(\frac{1}{\alpha}\right)^2} = \frac{1}{\alpha}
\end{aligned}$$

kapjuk

$$\mathbb{E}\left(\frac{T}{n}\right) = \frac{1}{\alpha} = \vartheta \ ,$$

tehát a becslés torzítatlan, és standard hibája

$$\mathbb{D}\left(\frac{T}{n}\right) = \frac{1}{\alpha\sqrt{n}} \to 0$$

ezért a becslés konzisztens.

Adjuk meg a ϑ paraméter torzítatlan becslése hatékonyságának alsó határát az

$$I(\alpha) = \mathbb{D}^2\left(S(\xi;\alpha)\right) = -\mathbb{E}\left(\frac{\partial}{\partial\alpha}S(\xi;\alpha)\right) = \mathbb{E}\left(\frac{n}{\alpha^2}\right) = \frac{n}{\alpha^2}$$

Fisher féle információs mennyiséggel. Ha $\vartheta = \frac{1}{\alpha} \sim t$ torzítatlan becslés, akkor

$$\mathbb{D}^2(t) \geq \frac{\left(-\frac{1}{\alpha^2}\right)^2}{\frac{n}{\alpha^2}} = \frac{1}{\alpha^2 n} = \mathbb{D}^2\left(\frac{T}{n}\right) ,$$

tehát a kapott maximum likelihood becslés a leghatékonyabb. Ez egyébként a

$$\frac{T}{n} = S(\xi;\alpha) - \frac{n}{\alpha}$$

összefüggésből is következik.

2.4. Feladat. *Egy folytonos eloszlású v.v. sűrűségfüggvénye:*

$$f(x) = 2\alpha x \cdot e^{-\alpha x^2} \quad \text{ha } 0 < x ,$$

ahol $\alpha > 0$ ismeretlen paraméter. n-ismételt megfigyelés esetén adjuk meg a likelihood függvényt, keressünk elégséges statisztikát, adjunk maximum likelihood becslést az α paraméterre és a várható értékre! Mit mondhatunk a becslésekről? Ha egy megfigyelt minta

$$x = (16.24, 4.19, 4.77, 6.38, 4.14, 0.54, 12.87, 7.35, 9.28, 8.11),$$

adjuk meg a becsült értékeket, és becsüljük a standard hibákat!

Megoldás: Jelölje $\xi = (\xi_1, \xi_2, \ldots, \xi_n)$ a minta statisztikát, α az eloszlást meghatározó paramétert. Írjuk a likelihood függvényt az α paraméter függvényeként:

$$L(x;\alpha) = 2^n\alpha^n \prod_{k=1}^{n} x_k \cdot e^{-\alpha\sum_{k=1}^{n} x_k^2} \quad x = (x_1, x_2, \ldots, x_n) \in \mathbb{R}^{+n} ,$$

tehát

$$T : \mathbb{R}^n \to \mathbb{R} \quad x \mapsto \sum_{k=1}^{n} x_k^2$$

elégséges statisztika. Keressük

$$\ln \circ L(x;\alpha) = n\ln(2) + n\ln(\alpha) + \sum_{k=1}^{n}\ln(x_k) - \alpha T(x)$$

maximum helyét, ami az

$$S(x;\alpha) = \frac{\partial}{\partial\alpha}\ln \circ L(x;\alpha) = \frac{n}{\alpha} - T(x) = 0$$

egyenlet

$$\hat{\alpha} = \frac{n}{T(x)}$$

megoldása. Tehát kaptuk az

$$\alpha \sim \frac{n}{T}$$

maximum likelihood becslést. A várható értéket adjuk meg először az α paraméter függvényeként:

$$\begin{aligned} m &= \int_0^\infty x \cdot 2\alpha x \cdot e^{-\alpha x^2} dx = \left[x \cdot \left(-e^{-\alpha x^2}\right)\right]_0^\infty + \int_0^\infty e^{-\alpha x^2} dx = \\ &= \sqrt{\frac{\pi}{\alpha}} \int_0^\infty \frac{1}{\sqrt{2\pi} \cdot \frac{1}{\sqrt{2\alpha}}} \exp\left(-\frac{x^2}{2\left(\frac{1}{\sqrt{2\alpha}}\right)^2}\right) dx = \frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{\alpha}} \end{aligned}$$

Tehát a várható érték maximum likelihood becslése

$$m \sim \frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{n} T} \; .$$

A standard hibák közelítéséhez vizsgáljuk a T elégséges statisztika várható értékét és szórását. Mivel

$$\mathbb{P}(\xi_k^2 < t) = \mathbb{P}(\xi_k < \sqrt{t}) = \int_0^{\sqrt{t}} 2\alpha x \cdot e^{-\alpha x^2} dx = 1 - e^{-\alpha t} \quad 0 < t$$

a minta elem statisztikák négyzetei független exponenciális eloszlásúak α paraméterrel, tehát

$$\mathbb{E}(T) = n\frac{1}{\alpha} \quad \mathbb{D}(T) = \sqrt{n}\frac{1}{\alpha} \; .$$

Használjuk ezt a

$$\begin{aligned} \frac{n}{T} &\approx \frac{n}{n\frac{1}{\alpha}} - \frac{n}{\left(n\frac{1}{\alpha}\right)^2}\left(T - n\frac{1}{\alpha}\right) = \alpha - \frac{\alpha^2}{n}\left(T - n\frac{1}{\alpha}\right) \\ \frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{n}T} &\approx \frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{n} n \frac{1}{\alpha}} + \frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{n}} \frac{1}{2\sqrt{n\frac{1}{\alpha}}}\left(T - n\frac{1}{\alpha}\right) = m + \frac{\sqrt{\pi\alpha}}{4n}\left(T - n\frac{1}{\alpha}\right) \end{aligned}$$

elsőfokú Taylor formulákban, és így a becsléseink közelítően torzítatlanok

$$\mathbb{D}\left(\frac{n}{T}\right) \approx \frac{\alpha^2}{n}\sqrt{n}\frac{1}{\alpha} = \frac{\alpha}{\sqrt{n}} \qquad \mathbb{D}\left(\frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{n}T}\right) \approx \frac{\sqrt{\pi\alpha}}{4n}\sqrt{n}\frac{1}{\alpha} = \frac{1}{4}\sqrt{\frac{\pi}{\alpha n}} = \frac{m}{2\sqrt{n}}$$

standard hibákkal, melyek $n \to \infty$ esetben nullához tartanak, tehát a becslések konzisztensek.

Adjuk meg a paraméterek torzítatlan becslései hatékonyságának alsó határát az

$$I(\alpha) = \mathbb{D}^2\left(S(\xi;\alpha)\right) = -\mathbb{E}\left(\frac{\partial}{\partial\alpha}S(\xi;\alpha)\right) = \mathbb{E}\left(\frac{n}{\alpha^2}\right) = \frac{n}{\alpha^2}$$

Fisher féle információs mennyiséggel. Ha $\alpha \sim t_1$ $\quad m = \frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{\alpha}} \sim t_2$ torzítatlan becslések, akkor

$$\mathbb{D}^2(t_1) \geq \frac{1}{\frac{n}{\alpha^2}} = \frac{\alpha^2}{n} \approx \mathbb{D}^2\left(\frac{n}{T}\right) \qquad \mathbb{D}^2(t_2) \geq \frac{\left(-\frac{1}{4}\frac{\sqrt{\pi}}{\sqrt{\alpha^3}}\right)^2}{\frac{n}{\alpha^2}} = \frac{1}{16}\frac{\pi}{\alpha n} \approx \mathbb{D}^2\left(\frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{n}T}\right)$$

mivel $\frac{\partial}{\partial\alpha}\frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{\alpha}} = -\frac{1}{4}\frac{\sqrt{\pi}}{\sqrt{\alpha^3}}$. Tehát a kapott becslések közelítően (elég nagy n esetén) a leghatékonyabbak.

Az $n = 10$ elemű mintából

$$T(x) = 16.24^2 + 4.19^2 + 4.77^2 + 6.38^2 + 4.14^2 + 0.54^2 + 12.87^2 + \\ + 7.35^2 + 9.28^2 + 8.11^2 = 733.73$$

amivel kapjuk:

$$\begin{aligned} \alpha &\approx \frac{n}{T(x)} = \frac{10}{733.73} = 0.013629 \quad \text{s.h.: } \frac{\alpha}{\sqrt{n}} \approx \frac{0.013629}{\sqrt{10}} = 4.3099 \times 10^{-3} \\ m &\approx \frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{n}T(x)} = \frac{1}{2}\sqrt{\frac{\pi}{10}733.73} = 7.5912 \quad \text{s.h.: } \frac{m}{2\sqrt{n}} \approx \frac{7.5912}{2\sqrt{10}} = 1.2003 \end{aligned}$$

2.5. Feladat. *Egy 500 darabos termékhalmazban ismeretlen számú hibás termék van. Becsüljük a hibásak számát, ha 100 elemű mintát véve, 25 hibásat találtunk! Adjunk 90% biztonsággal felső korlátot a hibásak számára!*

Megoldás: Jelölje ν a minta statisztikát, akkor $\nu \in \mathcal{H}yp(500; M; 100)$, ahol M az ismeretlen paraméter. A valószínűség becsült értéke, és a becslés standard hibája:

$$\frac{M}{500} \approx \frac{25}{100} = 0.25 \quad \mathbb{D}\left(\frac{\nu}{100}\right) \approx \frac{1}{\sqrt{100}} \cdot \sqrt{0.25 \cdot 0.75 \cdot \left[1 - \frac{99}{499}\right]} = 3.8769 \times 10^{-2} \ ,$$

tehát M becsült értéke, és a becslés standard hibája

$$M \approx 125 \quad \mathbb{D}\left(500 \cdot \frac{\nu}{100}\right) \approx 500 \cdot 3.8769 \times 10^{-2} = 19.385 \ .$$

Táblázatból $u_{0.2} = 1.282$, amivel a valószínűség 80%-os szintű kétoldali határai

$$\frac{M}{500} \approx \frac{25}{100} \pm 1.282 \cdot 3.8769 \times 10^{-2}$$

tehát 90%-os szint mellett

$$M \leq 125 + 1.282 \cdot 19.385 = 149.852 \approx 150 \ .$$

2.6. Feladat. *Hány embert kell egy közvélemény kutató cégnek megkérdeznie, hogy egy ismeretlen arányt 0.01 pontossággal tudjanak megadni 95%-os szint mellett?*

Megoldás: Jelölje ν a minta statisztikát, akkor (a feltehetően nagy létszámú alapsokaság miatt) $\nu \in \mathcal{B}in(n;p)$, ahol p az ismeretlen arány (valószínűség) paraméter. A 95%-os kétoldali intervallum becslés pontossága

$$u_{0.05} \cdot \frac{1}{\sqrt{n}} \cdot \sqrt{\frac{\nu}{n}\left(1-\frac{\nu}{n}\right)} \leq u_{0.05} \cdot \frac{1}{2\sqrt{n}} \; .$$

Mivel $u_{0.05} = 1.96$, kapjuk

$$1.96 \cdot \frac{1}{2\sqrt{n}} \leq 0.01 \Longrightarrow 9604 \leq n \; .$$

2.7. Feladat. *Egy mérési eljárás legnagyobb véletlen hibája $\Delta = \pm 0.03$, $n = 3$ mérés eredményéből $\bar{x} = 12.13$.*

a) *Becsüljük 90%-os biztonsággal a mért mennyiség értékét!*

b) *Legfeljebb mennyi lehet (ugyanezen mennyiség esetén) egy mérés eredménye 95%-os biztonsággal?*

c) *Hány méresre van szükség, hogy a 95%-os szintű intervallum becslés pontossága* 0.005 *legyen?*

Megoldás: Feltehetjük, hogy a mérések eredménye $\mathcal{N}(m, \sigma_0)$ eloszlású, ahol m az ismeretlen várható érték paraméter, $\sigma_0 = \frac{|\Delta|}{3} = 0.01$ az ismert szórás, tehát

$$m \approx \bar{x} = 12.13 \qquad \mathbb{D}(\bar{\xi}) = \frac{\sigma_0}{\sqrt{n}} = \frac{0.01}{\sqrt{3}} = 5.7735 \times 10^{-3} \; .$$

a) Táblázatból $u_{0.1} = 1.645$, amivel kapjuk a 90%-os határokat:

$$m \approx 12.13 \pm 1.645 \cdot 5.7735 \times 10^{-3} = \begin{cases} 12.139 \\ 12.121 \end{cases} .$$

b) Jelölje η_1 egy további mérés eredményét, akkor $u_{0.1} = 1.645$ táblázati értékkel kapjuk a 90%-os

$$\bar{\eta} \approx 12.13 \pm 1.645 \cdot 0.01 \cdot \sqrt{\frac{1}{3} + \frac{1}{1}}$$

kétoldali határokat, amiből

$$\eta_1 \leq 12.13 + 1.645 \cdot 0.01 \cdot \sqrt{\frac{1}{3} + \frac{1}{1}} = 12.149$$

a keresett 95%-os felső határ.

c) $u_{0.05} = 1.96$ amivel a kétoldali intervallum becslés pontosságára

$$1.96 \cdot \frac{0.01}{\sqrt{n}} \leq 0.005 \Rightarrow 15.366 \leq n \ ,$$

tehát $n = 16$ mérés szükséges.

2.8. Feladat. *$n = 40$ felnőtt férfi súlyát megmérve, kaptuk $\bar{x} = 78.25$ kg $\quad s^*(x) = 12.01$ kg.*

a) *Adjuk meg az átlagos (várható) súly 90%-os határait!*

b) *Legalább hány kg lesz egy gépkocsi terhelése, ha 5 férfi foglal benne helyet, 90%-os szint mellett?*

c) *Milyen határok között van a súly szórása 90%-os szint mellett?*

Megoldás: Feltehetjük a súly adatok $\mathcal{N}(m, \sigma)$ eloszlását (már a minta mérete miatt is), ahol m a várható érték, σ a szórás paraméter.

a) Az átlagsúly, azaz várható érték határai a $t_{0.1} = 1.6849$ táblázati értékkel (szabadsági fok: 39)

$$m \approx 78.25 \pm 1.6849 \frac{12.01}{\sqrt{40}} \begin{cases} 81.45 \\ 75.05 \end{cases} .$$

b) Jelölje $\eta_1, \eta_2, \eta_3, \eta_4$ a további (gépkocsiba szálló) férfiak súlyát, akkor $t_{0.2} = 1.3036$ táblázati értékkel (szabadsági fok: 39) a 80%-os kétoldali határok

$$\bar{\eta} \approx 78.25 \pm 1.3036 \cdot 12.01 \sqrt{\frac{1}{40} + \frac{1}{4}}$$

amiből kapjuk a 90%-os alsó határt az összegre:

$$\eta_1 + \eta_2 + \eta_3 + \eta_4 = 4 \cdot \bar{\eta} \geq 4 \cdot \left(78.25 - 1.3036 \cdot 12.01 \sqrt{\frac{1}{40} + \frac{1}{4}} \right) = 280.16 \text{ kg.}$$

c) A χ^2_{39} eloszlás táblázatából $\chi^2_{0.95} = 25.695 \quad \chi^2_{0.05} = 54.572$ amivel kapjuk a szórás 90%-os konfidencia határait:

$$\sigma \approx \left(12.01 \cdot \sqrt{\frac{39}{54.572}}; 12.01 \cdot \sqrt{\frac{39}{25.695}} \right) = (10.153; 14.796) \ .$$

2.9. Feladat (*). *Egy exponenciális eloszlású véletlen mennyiség ismeretlen n-számú megfigyeléséből csak egy adott T időtartamnál kisebb értékekből becsüljük az exponenciális eloszlás paraméterét, és az ismeretlen n értékét!*

Megoldás: Legyenek $\xi_1, \xi_2, \ldots, \xi_n$ független, azonos folytonos eloszlású v.v.-k! Jelölje a rendezett minta elemeit

$$\tau_1 < \tau_2 < \ldots < \tau_n \; .$$

Ha a megfigyelés $[0;T]$ időintervallumába $\nu = r$ számú megfigyelt érték esik, a likelihood függvény az ismeretlen f sűrűségfüggvénnyel:

$$\begin{aligned} L(r, x_1, x_2, \ldots; n, f) &= \frac{n!}{(n-r)!} \cdot f(x_1) \cdot f(x_2) \cdot \ldots \cdot f(x_r) \cdot (1 - F(T))^{n-r} \qquad (*) \\ \text{ha} \quad x_1 &< x_2 < \ldots < x_r \in \mathbb{R}, \quad r = 0, 1, \ldots, n \end{aligned}$$

ahol F az eloszlásfüggvényt jelöli.
Legyen a továbbiakban

$$f(x) = \begin{cases} 0 & x < 0 \\ \lambda e^{-\lambda x} & 0 < x \end{cases} ,$$

keressük (*) maximumát, azaz

$$L(r, x_1, x_2, \ldots; n, \lambda) = \frac{n!}{(n-r)!} \cdot \lambda^r \cdot \exp\left(-\lambda \sum_{k=1}^{r} x_k - \lambda(n-r)T\right)$$

az ismeretlen λ, vagy még inkább $m = \frac{1}{\lambda}$ illetve n szerint! Mivel minden n-re (*) pontosan akkor maximális, ha

$$\hat{\lambda} = \frac{r}{\sum_{k=1}^{r} x_k + (n-r)T} = \frac{r}{r \cdot \overline{x} + (n-r)T}$$

illetve

$$\hat{m} = \bar{x} + (\frac{n}{r} - 1)T$$

ahol

$$\bar{x} = \frac{1}{r} \sum_{k=1}^{r} x_k .$$

Ekkor a maximum értéke

$$\hat{L}_n = \left(\hat{\lambda}\right)^r \cdot \frac{n!}{(n-r)!} \cdot e^{-r} \quad n = r, r+1, \ldots \quad .$$

Ennek a pozitív sorozatnak n szerinti maximumát a

$$q(n) = \frac{\hat{L}_{n+1}}{\hat{L}_n} = \left(\frac{r \cdot \bar{x} + (n-r)T}{r \cdot \bar{x} + (n+1-r)T}\right)^r \frac{n+1}{n+1-r} \quad n = r, r+1, \ldots$$

hányados vizsgálatával keressük. A $c = \frac{\bar{x}}{T}$ és $N = n+1$ jelöléssel vizsgáljuk a

$$Q(N) = \ln(q(n)) = r \ln\left(1 - \frac{1}{r \cdot c + N - r}\right) - \ln\left(1 - \frac{r}{N}\right) \quad N \geq r+1$$

függvény előjelét. Mivel $\lim_{N\to\infty} Q(N) = 0$, és az

$$\frac{\partial}{\partial N}Q(N) = r\left[\frac{1}{(N-r(1-c))^2-(N-r(1-c))} - \frac{1}{N^2-rN}\right] > 0$$

egyenlőtlenség $0 < 1-c < 1$ miatt ekvivalens módon alakítható

$$\begin{aligned} N^2 - rN &> (N-r(1-c))^2 - (N-r(1-c)) \\ N\left(2r(1-c)-r+1\right) &> r^2(1-c)^2 + r(1-c) \end{aligned}$$

tehát a derivált legfeljebb egy helyen válthat előjelet, ezért az alábbi esetek lehetségesek:

1. $2r(1-c)-r+1 \le 0 \Leftrightarrow 1-c \le \frac{r-1}{2r} \Leftrightarrow \frac{r+1}{2r} \le \frac{\overline{x}}{T} < 1$
   Tehát $\frac{\partial}{\partial N}Q(N) \le 0$, vagyis Q monoton csökkenve tart 0-hoz, azaz $Q > 0$, vagyis a likelihood függvény maximuma

$$\widehat{L}_{\max} = \lim_{n\to\infty} \widehat{L}_n = \left(\frac{r}{e\cdot T}\right)^r$$

2. $2r(1-c)-r+1 > 0 \Leftrightarrow \frac{r+1}{2r} > \frac{\overline{x}}{T} > 0$
   Tehát elég nagy N esetén $\frac{\partial}{\partial N}Q(N) > 0$, vagyis Q monoton növekedve tart 0-hoz, azaz $Q < 0$, vagyis a likelihood függvény maximum helye, illetve m.l. becslések

   (a) ha $Q(r+1) < 0$ akkor

$$\widehat{n} = r \qquad \widehat{\lambda} = \frac{1}{\overline{x}}$$

   és ekkor

$$\widehat{L}_{\max} = \left(\frac{1}{e\cdot\overline{x}}\right)^r$$

   (b) ha $Q(r+1) \ge 0$ akkor

$$\widehat{n} > r \qquad \widehat{\lambda} = \frac{r}{r\cdot\overline{x} + (n-r)T}$$

   amire $Q(\widehat{n}-1) \ge 0$ és $Q(\widehat{n}) < 0$, és ekkor

$$\widehat{L}_{\max} = \left(\frac{\widehat{\lambda}}{e}\right)^r \cdot \frac{\widehat{n}!}{(\widehat{n}-r)!}$$

Megjegyzések:

1. Az 1. esetben a maximum likelihood becslések a formális

$$\widehat{n} = \infty \qquad \widehat{\lambda} = 0$$

   értékeket adják.

2. A korlátos maximum hely léte (2. eset) azon múlik, hogy teljesül-e, a $r+1 > \frac{2}{T}\sum_{i=1}^{r} x_i$ feltétel. Erre akkor "számíthatunk", ha a várható értékekre teljesül

$$\begin{aligned} E(\nu+1) &= n(1-e^{-\lambda T})+1 > E\left(\frac{2}{T}\sum_{i=1}^{n}\varepsilon_i \cdot \mathbf{1}_{\{\varepsilon_i<T\}}\right) = \\ &= n\frac{2}{T}\int_0^T t\lambda e^{-\lambda t}dt = 2n\cdot\left(\frac{1-e^{-\lambda T}}{\lambda T} - e^{-\lambda T}\right) \end{aligned} \tag{2.1}$$

ahol

$$\begin{aligned} \nu &= \sum_{i=1}^{n} \mathbf{1}_{\{\varepsilon_i<T\}} \\ \varepsilon_1, \varepsilon_2, \cdots, \varepsilon_n &\in \mathcal{E}xp(\lambda) \text{ függetlenek.} \end{aligned}$$

Alakítsuk az (2.1) egyenlőtlenséget,

$$1-e^{-\lambda T} + \frac{1}{n} > 2\left(\frac{1-e^{-\lambda T}}{\lambda T} - e^{-\lambda T}\right)$$

ami teljesül, ha

$$1-e^{-\lambda T} \geq 2\left(\frac{1-e^{-\lambda T}}{\lambda T} - e^{-\lambda T}\right) \Leftrightarrow \lambda T e^{\lambda T} + \lambda T - 2e^{\lambda T} + 2 \geq 0$$

Ez pedig mindíg igaz, mivel $0 \leq x$ esetén

$$\begin{aligned} xe^x + x - 2(e^x-1) &= x + x^2 + \frac{x^3}{2!} + \ldots + x - 2\left(x + \frac{x^2}{2} + \frac{x^3}{3!} + \cdots\right) = \\ &= \left(\frac{x^3}{2!} - 2\frac{x^3}{3!}\right) + \left(\frac{x^4}{3!} - 2\frac{x^4}{4!}\right) + \ldots \geq 0 \end{aligned}$$

Tehát elég nagy n esetén a 2. eset bekövetkezésére számíthatunk.

3. Legyen a továbbiakban az egyszerűség kedvéért $T=1$. Feltételezve tehát a 2. eset bekövetkezését, a kapott $\widehat{n}$, és $\widehat{\lambda}$ becsült értékek (közelítő) megoldásai az

$$\begin{aligned} S(r,x;n,\lambda) &= \left[\ \frac{\partial}{\partial n}\ln\circ L \quad \frac{\partial}{\partial\lambda}\ln\circ L\ \right]^T = \\ &= \left[\ -\lambda + \sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{n-i} \quad \frac{r}{\lambda} - (n - r + \sum_{i=1}^{r} x_i)\ \right]^T = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \end{bmatrix} \end{aligned}$$

egyenletnek. Továbbá

$$B(r,x;n,\lambda) = \begin{bmatrix} \frac{\partial^2}{\partial n^2}\ln\circ L & \frac{\partial^2}{\partial n\partial\lambda}\ln\circ L \\ \frac{\partial^2}{\partial n\partial\lambda}\ln\circ L & \frac{\partial^2}{\partial\lambda^2}\ln\circ L \end{bmatrix} = -\begin{bmatrix} \sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{(n-i)^2} & 1 \\ 1 & \frac{r}{\lambda^2} \end{bmatrix},$$

amiből

$$-B^{-1}(r,x;n,\lambda) = \frac{1}{\frac{r}{\lambda^2}\sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{(n-i)^2} - 1}\begin{bmatrix} \frac{r}{\lambda^2} & -1 \\ -1 & \sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{(n-i)^2}\end{bmatrix}$$

és $-\widehat{\lambda} + \sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{\widehat{n}-i} = 0$ miatt

$$\frac{r}{\widehat{\lambda}^2}\sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{(\widehat{n}-i)^2} - 1 = \frac{r^2}{\widehat{\lambda}^2}\left[\frac{1}{r}\sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{(\widehat{n}-i)^2} - \left(\frac{1}{r}\sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{\widehat{n}-i}\right)^2\right] > 0 \ .$$

Tehát a $-B^{-1}(r,x;\widehat{n},\widehat{\lambda})$ pozitív definit mátrix a $\left(\widehat{n},\widehat{\lambda}\right)$ becslő statisztika pár kovariancia mátrixa becslésére használható, vagyis az $n \approx \widehat{n}$ becslés standard hibájának becsült értéke

$$\mathbb{D}(\widehat{n}) \approx \frac{1}{\sqrt{\sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{(\widehat{n}-i)^2} - \frac{\widehat{\lambda}^2}{r}}}$$

és a $\lambda \approx \widehat{\lambda}$ becslés standard hibájának becslése

$$\mathbb{D}(\widehat{\lambda}) \approx \frac{\widehat{\lambda}}{\sqrt{r}} \cdot \sqrt{\frac{\sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{(\widehat{n}-i)^2}}{\sum_{i=0}^{r-1}\frac{1}{(\widehat{n}-i)^2} - \frac{\widehat{\lambda}^2}{r}}} \ .$$

2.2. Paraméteres próbák

2.10. Feladat. *Egy mérési eljárás hibája $\mathcal{N}(0;0.02)$ eloszlású véletlen mennyiség. Egy termék egyik fontos jellemzőjét mérjük ezzel az eljárással, és azt jónak minősítjük, ha értéke $m_0 = 20.00$. Tervezzünk próbát ennek ellenőrzésére úgy, hogy a jó terméket csak 0.01 valószínűséggel minősítsük hibásnak, és a 20.05 vagy annál nagyobb, illetve 19.97 vagy annál kisebb jellemzőjű terméket legfeljebb 0.02 valószínűséggel minősítsük jónak!*

Megoldás: u-próbával ellenőrízzük a $H_0 : m = 20.00$ hipotézist a $H_1 : m \neq 20.00$ kétoldali alternativ hipotézissel szemben, és keressük n értékét, amivel teljesülnek:

$$\alpha = 0.01 \quad \beta\Big|_{m\geq 20.05} \leq 0.02 \quad \beta\Big|_{m\leq 19.97} \leq 0.02 \ .$$

Mivel a másodfajú hiba szimmetrikus az $m = 20.00$ értékre, és az alternatíva monoton csökkenő függvénye mindkét irányban, elég az

$$\alpha = 0.01 \quad \beta\Big|_{m=19.97} \leq 0.02$$

feltételeket teljesíteni. Tehát $u_{0.01} = 2.575\,8$ és így a másodfajú hiba

$$\beta\Big|_{m=19.97} = \Phi\left(2.5758 + \frac{20.00-19.97}{0.02}\sqrt{n}\right) - \Phi\left(-2.5758 + \frac{20.00-19.97}{0.02}\sqrt{n}\right) \leq 0.02 \ ,$$

amit alakítva kpajuk

$$\Phi\left(2.5758+1.5\sqrt{n}\right)-\Phi\left(-2.5758+1.5\sqrt{n}\right)\leq 0.02$$

ahol a bal oldali első tag értéke közelítően már 1-nek vehető, amit rendezve:

$$\begin{aligned}
0.98 &\leq \Phi\left(-2.5758+1.5\sqrt{n}\right)\\
2.0537 &\leq -2.5758+1.5\sqrt{n}\\
9.5255 &= \left(\frac{2.0537+2.5758}{1.5}\right)^2 \leq n
\end{aligned}$$

Tehát $n=10$ mérésre van szükség.

2.11. Feladat. *Egy tantárgy (maximum 100 pontos) dolgozatainak sok éves átlageredménye 58.26 pont. Egy 20 fős tanulócsoport tagjai a szokásos felkészítés mellett kidolgozott feladatokat is kaptak a sikeres felkészüléshez. Az így megírt dolgozatok átlageredménye 62.15 pont, és az eredmények korrigált empírikus szórása 4.56. Egy másik, 15 fős csoport tagjai pedig képletgyüjteményt használhattak a dolgozat írásakor, és eredményeik átlaga 61.01, korrigált empírikus szórása 6.69 pont lett. Van-e kimutatható javulás valamelyik esetben? Ha következtetésünk nemleges, mennyi annak kockázata, hogy az adott módon segített csoport átlageredménye mégis 62 pontra nőtt? Tételezzük fel az eredmények normális eloszlását!*

Megoldás: t-próbával vizsgáljuk a $H_0 : m = 58.26$ hipotézist a $H_1^+ : m > 58.26$ alternatívával szemben, mivel most a másik oldali alternatíva kizárható.

A próba statisztika értéke a 20 fős csoport esetén:

$$t=\frac{62.15-58.26}{4.56}\sqrt{20}=3.815$$

ami a $t_{2\alpha=0.01}=2.861$ (szabadsági fok: 19) táblázati értékkel

$$3.815>2.861 \Rightarrow H_0 \text{ -t elutasítjuk,}$$

tehát van javulás az eredményekben, és az így vállalt elsőfajú hiba értéke kevesebb mint $\alpha=0.005$, pontosan

$$1-F_{T_{19}}(3.815)=5.8453\times 10^{-4}\ ,$$

ahol $F_{T_{19}}$ jelöli a T_{19} eloszlás eloszlásfüggvényét (értékének számításához használjunk MATLAB, MAPLE, SPSS, R, stb. programcsomagot).

A próba statisztika értéke a 15 fős csoport esetén

$$t=\frac{61.01-58.26}{6.69}\sqrt{15}=1.592$$

ami a $t_{2\alpha=0.1}=1.761$ (szabadsági fok: 14) táblázati értékkel

$$1.592 \not> 1.761 \Rightarrow H_0 \text{ -t elfogadjuk,}$$

és ekkor a vállalt másodfajú hiba értéke $m = 62$ alternatíva esetén az u-próba erőfüggvényével közelítve:

$$\beta\Big|_{m=62} \approx \Phi\left(1.592 + \frac{58.26-62}{6.69}\sqrt{15}\right) = 0.28327\ .$$

Megjegyzés: Pontosabb értéket kaphatunk a

$$\beta\Big|_{m=62} = P\left(\frac{\frac{\bar{\xi}-62}{\sigma}\sqrt{15} + \frac{62-58.26}{\sigma}\sqrt{15}}{\sqrt{\frac{s^*}{\sigma^2}}} < 1.592\right) = F_{T_{19}}(1.592) = 0.2820342$$

másodfajú hibára, ahol $F_{T_{19}}$ most az un. nem centrált T eloszlás eloszlásfüggvénye, a nem-centráltsági paraméter becsült értéke

$$\frac{62-58.26}{\sigma}\sqrt{15} \approx \frac{62-58.26}{6.69}\sqrt{15} = 2.1652$$

amivel az R programcsomag

```
>pt(1.592,df=14,ncp=2.1652)
[1]  0.2820342
```

függvény-hívásával kapjuk az eredményt. Az így kapott érték lényegében azonos a fenti közelítéssel, és ez az eredmény sem tekinthető pontos értéknek, mivel használjuk hozzá az ismeretlen szórás becsült értékét.

2.12. Feladat. *Ugyanazt a mennyiséget kétféle eljárással mérték meg, és kaptuk:*

$$\begin{array}{lll} n_1 = 11 & \bar{x} = 123.01 & s_1^*(x) = 0.12 \\ n_2 = 21 & \bar{y} = 123.21 & s_2^*(y) = 0.13 \end{array}$$

Van-e kimutatható különbség a két eljárás pontossága, és várható eredménye között? Feltételezhetjük a mérési eredmények normális eloszlását.

Megoldás: Jelölje m_1 illeteve m_2 a két várható érték paramétert, σ_1 és σ_2 a szórás paramétereket. Vizsgáljuk először a $H_0 : \sigma_1 = \sigma_2$ hipotézist. A próba statisztika értéke (a nagyobb becsült értéket osztva a kisebbel):

$$f = \frac{s_2^{*2}(y)}{s_1^{*2}(x)} = \frac{0.13^2}{0.12^2} = 1.1736$$

ami az $f_{0.1} = 2.20$ (szabadsági fok: 20;10) táblázati értékkel

$$f = 1.1736 \not> f_{0.1} = 2.20\ ,$$

tehát $\alpha = 2 \cdot 0.1 = 0.2$ terjedelmű próbával elfogadható a szórások egyenlősége.

A várható értékek $H_0 : m_1 = m_2$ azonosságát a szórások egyenlőségének feltételezése mellett, a kétmintás T-próbával ellenőrízzük. A szórás becsült értéke a két mintából

$$S(x, y) = \sqrt{\frac{10 \cdot 0.12^2 + 20 \cdot 0.13^2}{30}} = 0.\,126\,75 \ ,$$

amivel a próba statisztika értéke

$$t = \frac{123.01 - 123.21}{0.\,126\,75} \cdot \sqrt{\frac{11 \cdot 21}{32}} = -4.\,239\,5 \ ,$$

és a $t_{0.001} = 3.646$ (szabadsági fok: 30) táblázati értékkel

$$t = |-4.\,239\,5| > t_{0.001} = 3.646$$

tehát $\alpha = 0.001$ elsőfajú hiba mellett elvetjük a várható értékek azonosságát.

Összefoglalva, a mérések pontossága (szórása) azonosnak tekinthető, a várható eredmények azonban szignifikánsan különböznek.

2.3. Nem paraméteres próbák

2.13. Feladat. *Szabályosnak tekinthető-e az a dobókocka, melyet 120-szor dobva, az alábbi gyakoriságokat figyeltük meg:*

1	2	3	4	5	6
24	16	25	10	30	15

Megoldás: Vizsgáljuk a $H_0 : p_i = \frac{1}{6} \quad i = 1, 2, \ldots, 6$ hipotézist χ^2-próbával.

	f_i	$n \cdot p_{i0}$	$\frac{(f_i - n \cdot p_{i0})^2}{n \cdot p_{i0}}$
1	24	20	$\frac{16}{20}$
2	16	20	$\frac{16}{20}$
3	25	20	$\frac{25}{20}$
4	10	20	$\frac{100}{20}$
5	30	20	$\frac{100}{20}$
6	15	20	$\frac{25}{20}$
$\sum$	120		$\frac{282}{20}$

tehát a próba statisztika értéke

$$\chi^2 = \frac{282}{20} = 14.\,1 \ ,$$

és a $\chi^2_{0.025} = 12.83$ (szabadsági fok: 5) táblázati értékkel

$$\chi^2_{0.025} = 12.83 < \chi^2 = 14.\,1 \ ,$$

tehát a H_0 hipotézist elutasítjuk 0.025 elsőfajú hibával, vagyis a kocka nem tekinthető szabályosnak.

2.14. Feladat. *Egy bizonyos típusú file hossz adataiból kaptuk az alábbi gyakorisági adatokat:*

	f_i
$-1\ kB$	14
$1-2\ kB$	16
$2-3\ kB$	25
$3-4\ kB$	10
$4-\quad kB$	10

Tekinthetjük-e exponenciális eloszlású véletlen értéknek egy ilyen típusú file méretét?

Megoldás: Vizsgáljuk a $H_0 : p_1 = p_{10}(\lambda) \quad p_2 = p_{20}(\lambda) \quad p_3 = p_{30}(\lambda) \quad p_4 = p_{40}(\lambda) \quad p_5 = p_{50}(\lambda)$ becsléses illeszkedési hipotézist, ahol λ jelöli a feltételezett exponenciális eloszlás ismeretlen paraméterét, aminek maximum likelihood becsléssel kapott becsült értéke

$$\lambda \approx \frac{1}{\bar{x}} \approx \frac{75}{14 \cdot 0.5 + 16 \cdot 1.5 + 25 \cdot 2.5 + 15 \cdot 3.5 + 10 \cdot 4.5} = 0.392\,67$$

amit az osztályközök megadásával kaphatunk. Egészítsük ki továbbá táblázatunkat a becsült értékből nyert várható gyakoriságokkal, és a próba statisztika számításával

	f_i	$n \cdot \hat{p}_{i0}$	$\frac{(f_i - n\cdot\hat{p}_{i0})^2}{n\cdot\hat{p}_{i0}}$
0.5	14	$75 \cdot 0.324\,75 = 24.356$	$\frac{10.356^2}{24.356} = 4.403\,3$
1.5	16	$75 \cdot 0.219\,29 = 16.447$	$\frac{0.447^2}{16.447} = 1.214\,9 \times 10^{-2}$
2.5	25	$75 \cdot 0.148\,07 = 11.105$	$\frac{(25-11.105)^2}{11.105} = 17.386$
3.5	10	$75 \cdot 9.998\,7 \times 10^{-2} = 7.499$	$\frac{(10-7.499)^2}{7.499} = 0.834\,11$
4.5	10	$75 \cdot 0.207\,9 = 15.593$	$\frac{(10-15.593)^2}{15.593} = 2.006\,1$
$\sum$	75	75.000	24.642

ahol

$$\begin{aligned}
\hat{p}_{10} &= 1 - e^{-0.392\,67\cdot 1} = 0.324\,75 \\
\hat{p}_{20} &= e^{-0.392\,67\cdot 1} - e^{-0.392\,67\cdot 2} = 0.219\,29 \\
\hat{p}_{30} &= e^{-0.392\,67\cdot 2} - e^{-0.392\,67\cdot 3} = 0.148\,07 \\
\hat{p}_{40} &= e^{-0.392\,67\cdot 3} - e^{-0.392\,67\cdot 4} = 9.998\,7 \times 10^{-2} \\
\hat{p}_{50} &= e^{-0.392\,67\cdot 4} = 0.207\,9
\end{aligned}$$

A próba statisztika értéke 24.642, és $\chi^2_{0.001} = 16.27$ (szabadsági fok: $5 - 1 - 1 = 3$), amivel

$$24.642 > 16.27$$

ezért a H_0 hipotézist elutasítjuk $\alpha = 0.001$ elsőfajú hiba mellett. Tehát a véletlen mennyiség nem tekinthető exponenciális eloszlásúnak.

2.15. Feladat. *Egy termék három különböző technológiával készülhet I., II. és III. osztályú minősgben. Egy felmérésből kaptuk az alábbi gyakorisági táblázatot:*

minőség \ technológia	1.	2.	3.
I.	50	4	1
II.	44	41	33
III.	6	15	26

Van-e kimutatható kapcsolat a minőség és az alkalmazott technológia között?

Megoldás: Vizsgáljuk a $H_0 : p_{ij} = p_{i\cdot} \cdot p_{\cdot j}$ függetlenségi hipotézist, amihez egészítsük ki a táblázatot az összegekkel, és a várható gyakoriságokkal:

minőség \ technológia	1.	2.	3.	$\sum$
I.	50 $\frac{55\cdot100}{220} = 25$	4 $\frac{55\cdot60}{220} = 15$	1 $\frac{55\cdot60}{220} = 15$	55
II	44 $\frac{118\cdot100}{220} = \frac{590}{11}$	41 $\frac{118\cdot60}{220} = \frac{354}{11}$	33 $\frac{118\cdot60}{220} = \frac{354}{11}$	118
III.	6 $\frac{47\cdot100}{220} = \frac{235}{11}$	15 $\frac{47\cdot60}{220} = \frac{141}{11}$	26 $\frac{47\cdot60}{220} = \frac{141}{11}$	47
$\sum$	100	60	60	220

A próba statisztika értéke:

$$\frac{(50-25)^2}{25} + \frac{(4-15)^2}{15} + \frac{(1-15)^2}{15} +$$
$$+ \frac{\left(44-\frac{590}{11}\right)^2}{\frac{590}{11}} + \frac{\left(41-\frac{354}{11}\right)^2}{\frac{354}{11}} + \frac{\left(33-\frac{354}{11}\right)^2}{\frac{354}{11}} +$$
$$+ \frac{\left(6-\frac{235}{11}\right)^2}{\frac{235}{11}} + \frac{\left(15-\frac{141}{11}\right)^2}{\frac{141}{11}} + \frac{\left(26-\frac{141}{11}\right)^2}{\frac{141}{11}} = 79.446$$

továbbá $\alpha = 0.001$ $\chi^2_\alpha = 18.47$ (szabadsági fok: $(3-1)\cdot(3-1) = 4$), amivel

$$18.47 < 79.446$$

tehát H_0-t elutasítjuk $\alpha = 0.001$ elsőfajú hibával, vagyis van kapcsolat a minőség és a technológia között.

2.16. Feladat. *Egy véletlen-szám generátor hívásának $n = 20$ eredménye:*

0.69278073	0.89428280	0.72684370	0.94735859	0.25751298
0.32268032	0.21392526	0.33039386	0.06091866	0.08225982
0.54508760	0.90420617	0.87403826	0.28252200	0.84477326
0.54796052	0.94966769	0.33603055	0.19376286	0.15896395

Elfogadható-e, a [0;1] intervallumon egyenletes eloszlás feltételezése?

Megoldás: Vizsgáljuk a $H_0 : F(x) = x \quad 0 \leq x \leq 1$ hipotézist, amihez keressük meg az empirikus eloszlásfüggvény és az egyenletes eloszlás eloszlásfüggvényének legnagyobb eltérését:

x_k^*	$F_x^n(x_k^*)$	$F_x^n(x_k^*+0)$	$F_0(x_k^*)$	$\lvert\Delta\rvert$
0.06091866	0.00	0.05	0.06091866	0.06091866
0.08225982	0.05	0.10	0.08225982	
0.15896395	0.10	0.15	0.15896395	
0.19376286	0.15	0.20	0.19376286	
0.21392526	0.20	0.25	0.21392526	
0.25751298	0.25	0.30	0.25751298	
0.28252200	0.30	0.35	0.28252200	0.067478
0.32268032	0.35	0.40	0.32268032	0.0 773 2
0.33039386	0.40	0.45	0.33039386	0. 119 61
0.33603055	0.45	0.50	0.33603055	0. 163 97
0.54508760	0.50	0.55	0.54508760	
0.54796052	0.55	0.60	0.54796052	
0.69278073	0.60	0.65	0.69278073	
0.72684370	0.65	0.70	0.72684370	
0.84477326	0.70	0.75	0.84477326	
0.87403826	0.75	0.80	0.87403826	
0.89428280	0.80	0.85	0.89428280	
0.90420617	0.85	0.90	0.90420617	
0.94735859	0.90	0.95	0.94735859	
0.94966769	0.95	1.00	0.94966769	

A próba statisztika értéke

$$z = 0.163\,97 \cdot \sqrt{20} = 0.\,733\,3\ ,$$

és a Kolmogorov-féle K függvény értéke táblázatból:

$$K(0.\,73) = 0.339$$

tehát $\alpha = 1 - 0.339 = 0.\,661$ terjedelmű próbával elfogadjuk az egyenletes eloszlás feltételezését.

2.4. Függőségi kapcsolatok

2.17. Feladat. *Egy $\mathcal{N}(0;\sigma)$ eloszlású véletlen hibával mérhető "függő" mennyiség egy "független" változó*

$$y = ax + b \qquad x \in \mathbb{R}$$

lineáris függvénye. A független változó

$$x = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 & 5 \end{bmatrix}^T$$

értékeihez tartozó függő változó mért (véletlen hibát tartalmazó) értékei

$$y = \left[\begin{array}{ccccc} 2.0235 & 2.8557 & 3.8921 & 4.9978 & 5.7415 \end{array}\right]^T .$$

a) *Becsüljük az a, b regressziós együtthatókat és a hiba σ szórását!*

b) *Adjunk 90%-os szintű intervallum becslést a függő változó (várható-) értékére $x = 6$ esetén!*

c) *Legfeljebb mennyi lehet a függő változó három mért (véletlen-) értékének átlaga 90%-os biztonsággal $x = 4$ esetén?*

d) *95%-s biztonsággal milyen határok között van a független változó értéke, amelyhez tartozó három mérési eredmény átlaga 3.52?*

e) *Lehet-e a mérési hiba szórása 0.1?*

Megoldás: A függőségi kapcsolat modellje:

$$\eta(x) = ax + b + \varepsilon$$

ahol $\varepsilon \in \mathcal{N}(0; \sigma)$. Ekkor a terv-mátrix

$$\mathbf{X} = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 2 & 1 \\ 3 & 1 \\ 4 & 1 \\ 5 & 1 \end{bmatrix}$$

amivel kapjuk

$$\mathbf{X}^T\mathbf{X} = \begin{bmatrix} 55 & 15 \\ 15 & 5 \end{bmatrix} \qquad \mathbf{X}^T y = \begin{bmatrix} 68.11 \\ 19.511 \end{bmatrix} \qquad \left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1} = \begin{bmatrix} .1 & -.3 \\ -.3 & 1.1 \end{bmatrix} .$$

a) A paraméterek maximum likelihood becslése

$$\begin{bmatrix} a \\ b \end{bmatrix} \approx \left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1} \mathbf{X}^T y = \begin{bmatrix} 0.95781 \\ 1.0287 \end{bmatrix}$$

és

$$\sigma^2 \approx \frac{1}{5}\left(y^T y - y^T \mathbf{X}\left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1}\mathbf{X}^T y\right) = 6.8284 \times 10^{-3} ,$$

illetve a torzítatlanság miatt korrigált becslés

$$\sigma \approx s_R(y) = \sqrt{\frac{5}{3} \cdot 6.8284 \times 10^{-3}} = 0.10668$$

amivel az együtthatók becslésének kovariancia mátrixa az alábbi módon becsülhető:

$$(0.10668)^2 \begin{bmatrix} .1 & -.3 \\ -.3 & 1.1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1.1381 \times 10^{-3} & -3.4142 \times 10^{-3} \\ -3.4142 \times 10^{-3} & 1.2519 \times 10^{-2} \end{bmatrix} .$$

b) Mivel az együtthatók $a \cdot 6 + b$ lineáris függvénye szórásának becslése

$$0.10668 \cdot \sqrt{\begin{bmatrix} 6 & 1 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} 6 & 1 \end{bmatrix}^T} = 0.11189 \ ,$$

és

$$\alpha = 0.1 \qquad t_{0.1} = 2.353 \qquad \text{sz.f.: } 3$$

kapjuk

$$y(5) \approx 0.95781 \cdot 6 + 1.0287 \pm 2.353 \cdot 0.11189 \begin{array}{l} \nearrow 7.0388 \\ \searrow 6.5123 \end{array} .$$

c) Három további mért érték $\overline{\eta}(4)$ átlagának szórás becslése

$$0.10668 \cdot \sqrt{\frac{1}{3} + \begin{bmatrix} 4 & 1 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} 4 & 1 \end{bmatrix}^T} = 8.4898 \times 10^{-2} \ ,$$

és

$$\alpha = 0.2 \qquad t_{0.2} = 1.638 \qquad \text{sz.f.: } 3$$

amivel

$$\overline{\eta}(4) \approx 0.95781 \cdot 4 + 1.0287 \pm 1.638 \cdot 8.4898 \times 10^{-2} \begin{array}{l} \nearrow 4.999 \\ \searrow \end{array} ,$$

tehát $\overline{\eta}(4) \leq 4.999$ 90%-os biztonsággal.

d) Mivel az ismeretlen x_0 értékhez tartozó $k = 3$ független megfigyelés átlagára teljesül

$$\overline{\eta}(x_0) - \left(\widehat{a}x_0 + \widehat{b}\right) \in \mathcal{N}\left(0; \sigma\sqrt{\frac{1}{k} + \begin{bmatrix} x_0 & 1 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} x_0 & 1 \end{bmatrix}^T}\right)$$

és így

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{\overline{\eta}(x_0) - \left(\widehat{a}x_0 + \widehat{b}\right)}{s_R\sqrt{\frac{1}{k} + \begin{bmatrix} x_0 & 1 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} x_0 & 1 \end{bmatrix}^T}}\right| \leq t_a\right) = 1 - \alpha \ .$$

Tehát keressük a megfigyelt mintából számolt értékekkel és $t_{0.05} = 3.182$ táblázati értékkel az

$$(3.52 - 0.95781x - 1.0287)^2 \leq 3.182^2 \cdot 0.10668^2 \cdot \left(\frac{1}{3} + \frac{1}{10}x^2 - \frac{3}{5}x + \frac{11}{10}\right)$$

egyenlőtlenség megoldását, ami

$$\{2.3316 \leq x \leq 2.8603\}$$

tehát a keresett érték 90%-os határai:

$$x_0 \in (2.3316; 2.8603) \ .$$

e) Vizsgáljuk a $H_0 : \sigma = 0.1$ hipotézist! Mivel H_0 esetén

$$\frac{3}{0.1^2} s_R^2 \in \chi_3^2 \ ,$$

a próba statisztika értéke:

$$\frac{3}{0.1^2} s_R^2(y) = \frac{3}{0.1^2} 0.106\,68^2 = 3.414\,2 \ .$$

Válasszuk $\alpha = 0.2$, akkor $\chi^2_{0.9} = 0.58 \quad \chi^2_{0.1} = 6.25$ sz.f.: 3, amivel

$$0.58 < 3.414\,2 < 6.25$$

tehát elfogadjuk a $H_0 : \sigma = 0.1$ hipotézist.

2.18. Feladat. *Egy függőleges irányban, felfelé elhajított kődarab magasságát a*

$$t = (1; 1.5; 2; 2.5; 3) \quad [s]$$

időpontokban megmérve, kaptuk az

$$y = \left[\ 9.117\,6 \quad 12.694 \quad 16.024 \quad 18.606 \quad 20.892\ \right]^T \quad [m]$$

értékeket.

a) *Becsüljük az*

$$y = at^2 + bt + c$$

mozgás-egyenlet paramétereit 90%-os szintű határokkal, és a hiba szórását!

b) *Milyen határok között lesz a magasság várható értéke, illetve a megfigyelt érték a $t = 5$ időpontban 95%-os szint mellett?*

c) *A magasságot még a "felszálló ágon" három független kísérletben, ugyanazon ismeretlen t_0 időpontban megmérve, kaptuk*

$$y_{t_0} = [15.118, 14.944, 15.024]$$

Milyen határok között van a t_0 időpont 90%-os biztonsággal?

d) *Milyen határok között van 90%-os biztonsággl az a t_m időpont, amikor a legnagyobb magasságot éri el a kődarab?*

Megoldás: A függőségi kapcsolat modellje:

$$\eta(t) = at^2 + bt + c + \varepsilon \quad t \in \mathbb{R}$$

ahol $\varepsilon \in \mathcal{N}(0;\sigma)$. Ekkor a terv-mátrix

$$\mathbf{X} = \begin{bmatrix} 1^2 & 1 & 1 \\ 1.5^2 & 1.5 & 1 \\ 2^2 & 2 & 1 \\ 2.5^2 & 2.5 & 1 \\ 3^2 & 3 & 1 \end{bmatrix},$$

amivel kapjuk

$$\mathbf{X}^T\mathbf{X} = \begin{bmatrix} 142.13 & 55.0 & 22.5 \\ 55.0 & 22.5 & 10.0 \\ 22.5 & 10.0 & 5 \end{bmatrix} \qquad \mathbf{X}^T y = \begin{bmatrix} 406.09 \\ 169.4 \\ 77.334 \end{bmatrix}$$

és

$$\left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1} = \begin{bmatrix} 1.1364 & -4.5455 & 3.9773 \\ -4.5455 & 18.582 & -16.709 \\ 3.9773 & -16.709 & 15.72 \end{bmatrix}.$$

a) A paraméterek maximum likelihood becslése

$$\begin{bmatrix} a \\ b \\ c \end{bmatrix} \approx \left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1}\mathbf{X}^T y = \begin{bmatrix} -0.95109 \\ 9.6965 \\ 0.3536 \end{bmatrix}$$

és

$$\sigma^2 \approx \frac{1}{5}\left(y^T y - y^T\mathbf{X}\left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1}\mathbf{X}^T y\right) = 2.5994 \times 10^{-3},$$

illetve a torzítatlanság miatt korrigált becslés

$$\sigma \approx s_R(y) = \sqrt{\frac{5}{2} \cdot 2.5994 \times 10^{-3}} = 8.0613 \times 10^{-2}$$

amivel az együtthatók becslésének kovariancia mátrixa az alábbi módon becsülhető:

$$\left(8.0613 \times 10^{-2}\right)^2 \begin{bmatrix} 1.1364 & -4.5455 & 3.9773 \\ -4.5455 & 18.582 & -16.709 \\ 3.9773 & -16.709 & 15.72 \end{bmatrix} =$$
$$= \begin{bmatrix} 7.3848 \times 10^{-3} & -2.9539 \times 10^{-2} & 2.5846 \times 10^{-2} \\ -2.9539 \times 10^{-2} & .12075 & -.10858 \\ 2.5846 \times 10^{-2} & -.10858 & .10216 \end{bmatrix}.$$

Az együtthatók intervallum becsléséhez

$$\alpha = 0.1 \qquad t_{0.1} = 2.920 \qquad \text{sz.f.: } 2$$

és így

$$\begin{aligned} a &\approx -0.95109 \pm 2.920 \cdot \sqrt{7.3848 \times 10^{-3}} \begin{array}{l} \nearrow -0.700 \\ \searrow -1.202 \end{array} \\ b &\approx 9.6965 \pm 2.920 \cdot \sqrt{0.12075} \begin{array}{l} \nearrow 10.711 \\ \searrow 8.682 \end{array} \\ c &\approx 0.3536 + 2.920 \cdot \sqrt{0.10216} \begin{array}{l} \nearrow 1.287 \\ \searrow -0.580 \end{array} \end{aligned}$$

b) Mivel az együtthatók lineáris függvénye szórásának becslése

$$8.0613 \times 10^{-2} \cdot \sqrt{\begin{bmatrix} 25 & 5 & 1 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} 25 & 5 & 1 \end{bmatrix}^T} = 0.74918 \ ,$$

és

$$\alpha = 0.05 \qquad t_{0.05} = 4.303 \qquad \text{sz.f.: } 2$$

kapjuk

$$m(5) \approx -0.95109 \cdot 5^2 + 9.6965 \cdot 5 + 0.3536 \pm 4.303 \cdot 0.74918 \begin{array}{l} \nearrow 28.283 \\ \searrow 21.835 \end{array} .$$

A magasság értékének becsléséhez a szórás becslése

$$8.0613 \times 10^{-2} \cdot \sqrt{\frac{1}{1} + \begin{bmatrix} 25 & 5 & 1 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} 25 & 5 & 1 \end{bmatrix}^T} = 0.75351 \ ,$$

amivel

$$\eta(5) \approx -0.95109 \cdot 5^2 + 9.6965 \cdot 5 + 0.3536 \pm 4.303 \cdot 0.75351 \begin{array}{l} \nearrow 28.301 \\ \searrow 21.816 \end{array} .$$

c) Mivel a t_0 időponthoz tartozó $k = 3$ független megfigyelés átlagára teljesül

$$\overline{\eta}(t_0) - \left(\widehat{a}t_0^2 + \widehat{b}t_0 + \widehat{c}\right) \in \mathcal{N}\left(0; \sigma\sqrt{\frac{1}{k} + \begin{bmatrix} t_0^2 & t_0 & 1 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} t_0^2 & t_0 & 1 \end{bmatrix}^T}\right)$$

és így

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{\overline{\eta}(t_0) - \left(\widehat{a}t_0^2 + \widehat{b}t_0 + \widehat{c}\right)}{s_R\sqrt{\frac{1}{k} + \begin{bmatrix} t_0^2 & t_0 & 1 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} t_0^2 & t_0 & 1 \end{bmatrix}^T}}\right| \leq t_a\right) = 1 - \alpha \ .$$

Tehát keressük a megfigyelt mintából számolt értékekkel és $t_{0.1} = 2.920$ táblázati értékkel az

$$\begin{aligned} &\left(15.029 + 0.95109t^2 - 9.6965t - 0.3536\right)^2 \leq \\ &\qquad 6.3327 \times 10^{-2}t^4 - .5066t^3 + 1.4786t^2 - 1.8617t + .89391 \end{aligned}$$

egyenlőtlenség megoldását, ami

$$\{1.8209 \le t \le 1.8766\} \qquad \text{vagy} \qquad \{7.0656 \le t \le 10.559\}$$

tehát a (felszálló ágban) keresett időpont 90%-os határai:

$$t_0 \in (1.8209; 1.8766)$$

d) Mivel a keresett időpont $t_m = -\frac{b}{2a}$, ezért $2t_m a + b = 0$, tehát

$$2t_m\widehat{a} + \widehat{b} \in \mathcal{N}\left(0; \sigma\sqrt{\begin{bmatrix} 2t_m & 1 & 0 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} 2t_m & 1 & 0 \end{bmatrix}^T}\right)$$

és így

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{2t_m\widehat{a} + \widehat{b}}{s_R\sqrt{\begin{bmatrix} 2t_m & 1 & 0 \end{bmatrix} (\mathbf{X}^T\mathbf{X})^{-1} \begin{bmatrix} 2t_m & 1 & 0 \end{bmatrix}^T}}\right| \le t_a\right) = 1 - \alpha \ .$$

Tehát keressük a megfigyelt mintából számolt értékekkel és $t_{0.1} = 2.920$ táblázati értékkel az

$$\begin{aligned}(2t \cdot (-0.95109) + 9.6965)^2 &\le \\ &\le 2.920^2 \cdot \left(8.0613 \times 10^{-2}\right)^2 \cdot \left(4t^2 \cdot 1.1364 + 4t \cdot (-4.5455) + 18.582\right)\end{aligned}$$

egyenlőtlenség megoldását, ami

$$\{4.4472 \le t \le 6.2115\}$$

tehát a 90%-os határok

$$t_m \in (4.4472; 6.2115) \ .$$

2.19. Feladat. *Egy tantárgy vizsgáján a bukások száma a félév során gyüjtött pontok száma szerint az alábbi volt:*

pontszám(x)	*hallgatók száma*(n)	*közülük megbukott*(f)
25	10	2
15	20	12
10	30	24

a) *Keressük a bukás valószínűségének*

$$p(x) = \frac{e^{ax+b}}{1 + e^{ax+b}} \tag{2.2}$$

alakú függvényét!

b) *Adjunk* 90% *szintű intervallum becslést az* $\frac{1}{2}$ *valószínűséget adó pontszámra!*

Megoldás: Keressük az odds-hányados logaritmusának

$$\ln \frac{p(x)}{1-p(x)} = ax + b$$

lineáris közelítését, ahol az

$$y = \left[\begin{array}{ccc} \ln \frac{\frac{2}{10}}{1-\frac{2}{10}} & \ln \frac{\frac{12}{20}}{1-\frac{12}{20}} & \ln \frac{\frac{24}{30}}{1-\frac{24}{30}} \end{array} \right]^T = \left[\begin{array}{ccc} -1.3863 & .40547 & 1.3863 \end{array} \right]^T$$

megfigyelt mintát

$$\widehat{y_i} = ax_i + b \quad i = 1, 2, 3$$

várható értékű, ahol

$$x = \left[\begin{array}{ccc} 25 & 15 & 10 \end{array} \right]^T$$

és

$$\sigma_i = \frac{1}{\sqrt{n_i}} \cdot \frac{1}{\sqrt{p(x_i)\,(1-p(x_i))}} = \frac{1}{\sqrt{n_i}} \frac{1+e^{ax_i+b}}{e^{\frac{1}{2}(ax_i+b)}} \quad i = 1, 2, 3$$

szórású független, normális eloszlásra vonatkozónak tekintjük, mivel

$$\frac{\partial}{\partial p} \ln \frac{p}{1-p} = \frac{1}{p\,(1-p)}$$

és a p valószínűséget becslő relatív gyakoriság szórása

$$\sqrt{\frac{p(1-p)}{n}}\,.$$

a) Használjunk iterációs lépésenkénti súlyozást a lineáris kapcsolat paramétereinek becslésére!

1. Indulásként adjuk meg a becsléseket súlyozás nélkül:

$$\mathbf{X} = \left[\begin{array}{cc} x & \mathbf{1} \end{array} \right] = \left[\begin{array}{cc} 25 & 1 \\ 15 & 1 \\ 10 & 1 \end{array} \right] \quad \Rightarrow \left(\mathbf{X}^T\mathbf{X}\right)^{-1} \mathbf{X}^T y = \left[\begin{array}{c} -.18403 \\ 3.2023 \end{array} \right]$$

2. Használjuk a

$$W = \left[\begin{array}{ccc} \frac{10e^{a\cdot 25+b}}{\left(1+e^{a\cdot 25+b}\right)^2} & 0 & 0 \\ 0 & \frac{20e^{a\cdot 15+b}}{\left(1+e^{a\cdot 15+b}\right)^2} & 0 \\ 0 & 0 & \frac{30e^{a\cdot 10+b}}{\left(1+e^{a\cdot 10+b}\right)^2} \end{array} \right] = \left[\begin{array}{ccc} 1.5883 & 0 & 0 \\ 0 & 4.7637 & 0 \\ 0 & 0 & 4.87 \end{array} \right]$$

súlymátrixot, amivel

$$\left(\mathbf{X}^T W \mathbf{X}\right)^{-1} \mathbf{X}^T W y = \left[\begin{array}{c} -.18558 \\ 3.2212 \end{array} \right]$$

3. Mint előbb, kapjuk

$$W = \begin{bmatrix} 1.5693 & 0 & 0 \\ 0 & 4.7682 & 0 \\ 0 & 0 & 4.8602 \end{bmatrix}$$

amivel

$$\left(\mathbf{X}^T W \mathbf{X}\right)^{-1} \mathbf{X}^T W y = \begin{bmatrix} a = -.1856 \\ b = 3.2215 \end{bmatrix}$$

4.

$$W = \begin{bmatrix} 1.5691 & 0 & 0 \\ 0 & 4.7682 & 0 \\ 0 & 0 & 4.8599 \end{bmatrix}$$

$$\left(\mathbf{X}^T W \mathbf{X}\right)^{-1} \mathbf{X}^T W y = \begin{bmatrix} -.1856 \\ 3.2215 \end{bmatrix}$$

ami már (10^{-4} pontossággal) azonos az előző lépésben kapott eredménnyel.

Tehát a paraméterek becsült értéke

$$a \approx \widehat{a}(y) = -0.1856 \qquad b \approx \widehat{b}(y) = 3.2215$$

amivel

$$p(x) \approx \widehat{p}(x) = \frac{e^{-0.1856x+3.2215}}{1+e^{-0.1856x+3.2215}} .$$

A maradék négyzetösszeg és a hiba szórásnégyzetének becslése

$$\begin{aligned} SS(y) &= y^T W y - y^T W \mathbf{X} \left(\mathbf{X}^T W \mathbf{X}\right)^{-1} \mathbf{X}^T W y = 8.6212 \times 10^{-3} \\ \sigma^2 &\approx s_R^2(y) = \frac{1}{3-2} SS = 8.6212 \times 10^{-3} \end{aligned}$$

ahol

$$\left(\mathbf{X}^T W \mathbf{X}\right)^{-1} = \begin{bmatrix} 3.6793 \times 10^{-3} & -5.2361 \times 10^{-2} \\ -5.2361 \times 10^{-2} & .83447 \end{bmatrix}$$

$$\begin{bmatrix} 3.6793 \times 10^{-3} \cdot 8.6212 \times 10^{-3} & -5.2361 \times 10^{-2} \cdot 8.6212 \times 10^{-3} \\ -5.2361 \times 10^{-2} \cdot 8.6212 \times 10^{-3} & .83447 \cdot 8.6212 \times 10^{-3} \end{bmatrix}$$

tehát az együtthatók becslésének kovariancia mátrixa (pontosabban annak becsült értéke):

$$s_R^2(y) \left(\mathbf{X}^T W \mathbf{X}\right)^{-1} = \begin{bmatrix} 3.172 \times 10^{-5} & -4.5141 \times 10^{-4} \\ -4.5141 \times 10^{-4} & 7.1941 \times 10^{-3} \end{bmatrix} .$$

b) Mivel azt az x_0 értéket keressük, amivel $ax_0 + b = 0$, tehát a becsült érték

$$x_0 \approx -\frac{3.\,221\,5}{-0.\,185\,6} = 17.\,357\ .$$

Az intervallum becsléshez írhatjuk

$$\widehat{a}x_0 + \widehat{b} \in \mathcal{N}\left(0; \sigma\sqrt{\left[\begin{array}{cc} x_0 & 1 \end{array}\right] (\mathbf{X}^T W \mathbf{X})^{-1} \left[\begin{array}{cc} x_0 & 1 \end{array}\right]^T}\right)$$

és

$$\mathbb{P}\left(\left|\frac{\widehat{a}x_0 + \widehat{b}}{s_R\sqrt{\left[\begin{array}{cc} x_0 & 1 \end{array}\right] (\mathbf{X}^T W \mathbf{X})^{-1} \left[\begin{array}{cc} x_0 & 1 \end{array}\right]^T}}\right| \leq t_\alpha\right) = 1 - \alpha\ .$$

Válasszuk tehát $\alpha = 0.1$ esetén $t_{0.1} = 6.314$ (sz.f.: 1) kritikus értéket, és keressük az

$$\frac{(-0.\,185\,6x + 3.\,221\,5)^2}{3.\,172 \times 10^{-5}x^2 - 2 \cdot 4.\,514\,1 \times 10^{-4}x + 7.\,194\,1 \times 10^{-3}} \leq 6.314^2$$

egyenlőtlenség megoldását, amiből a 90%-os határok:

$$x_0 \in (16.\,331; 18.\,622)$$

Megjegyzés: A regressziós függvény 2.2 alakú keresését az indokolja, hogy ha egy ξ mennyiség feltételes eloszlása két alternatíva (egy esemény és komplementere) esetén normális, azonos szórásokkal, akkor az események feltételes valószínűsége ilyen függvénye a $\xi = x$ értéknek. Az ilyen problémát *LOGIT* regressziónak nevezik. Ha még a szórások is különböznek, az odds-hányados logaritmusa az x érték másodfokú függvénye lesz. A maradék négyzetösszegből kapott $s_R^2(y) = 8.\,621\,2 \times 10^{-3}$ a súlyozás miatt tudottan $\sigma^2 = 1$ érték becslése, ami az igazi értéknél jóval kisebb ugyan, de az 1 szabadsági fokú χ^2 eloszlás eloszlásfüggvényével (lásd pl. az R programcsomagban a `pchisq(0.0086212,df=1)` parancs hívásával)

$$F(8.\,621\,2 \times 10^{-3}) = 0.0739776$$

tehát a becsült érték még így is nagyobb mint a 90%-os szintű konfidencia intervallum alsó határa.